

SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

Sosyal Bilimler
Araştırmaları Derneği

SoBiAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Online)

ISSN: 1309 - 8012

Yıl: 2023 Cilt: 15 Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi; Ekonomi, İşletme, Yönetim, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Felsefe, Etik ve diğer alanlarda hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt - bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| Index Copernicus | Asos Index | Academic Research Index | AJIndex | Directory of Research Journals Indexing | CiteFactor | Academic Researches Index | Index of Academic Documents

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır

EDİTÖR

Doç.Dr. Serdar Yay, İzmir Demokrasi Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Hakan Ay, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Serpil Ağcakaya, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Hamza Kandemir, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Sumru Kaleli, Trakya Üniversitesi
Dr. Hamza Onur Zenginer, Dokuz Eylül Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Loyala University, U.S.A

DERGİ SEKRETERYASI

Hayal Zelal Şimşek, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

İLETİŞİM

sobiadsosres@gmail.com

**SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

- Araştırma Makalesi**
BİLGE KARASU’NUN GECE ROMANINDA MODERNİZM ELEŞTİRİSİ
CRITICISM OF MODERNISM IN BİLGE KARASU’S NOVEL OF NIGHT
Elif NALBANT
1-20
- Araştırma Makalesi**
“UYGARLIK SÜRECİ”: POZİTİVİZME ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM
“CIVILIZATION PROCESS”: AN ALTERNATIVE APPROACH TO POSITIVISM
Zehra Zeynep SADIKOĞLU
21-35
- Araştırma Makalesi**
SEÇİM EKONOMİSİ ve POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ TEORİSİ Politik Kazanç İçin
İktisat Politikası Araçlarının Manipülasyonu ve Ekonominin Politizasyonu
*THE THEORY OF POLITICAL BUSINESS CYCLES Manipulation of Economic Policy Tools and Politicization
the Economy for Political Profit*
Coşkun Can AKTAN & Erdem GÜDENOĞLU
36-64
- Araştırma Makalesi**
TOPLUMDA KADINA YÖNELİK NAMUS ALGISİNİN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF THE PERCEPTION OF HONOR TOWARDS WOMEN IN SOCIETY
Ece EMRE MÜEZZİN & Gurbet ÜZÜL & Cansu YİĞİT
65-78
- Araştırma Makalesi**
UZAKTAN EĞİTİMİN TEKNOLOJİK GELİŞİMİ: ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİN BAKIŞ
AÇISI İLE KARŞILAŞTIRMALI GZFT ANALİZİ
*TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION: A COMPARATIVE SWOT ANALYSIS
WITH THE PERSPECTIVES OF TEACHERS AND STUDENTS*
Hazal ATLI & Tunç D. MEDENİ & İhsan T. MEDENİ & Vildan ATEŞ & Mehmet S. GÜZEL
79-100

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİLGE KARASU'NUN GECE ROMANINDA MODERNİZM ELEŞTİRİSİ*

Elif NALBANT¹

Doktorant

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: nalbant.elf@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8559-9176

Öz

Bu makalenin temel amacı, bir edebiyat eserini sosyolojik bir yaklaşımla ele alarak, Bilge Karasu'nun Gece romanında modernleşme ile ortaya çıkan sorunlardan roman anlatısının nasıl etkilendiğini açığa çıkarmaktır. Çalışma temel olarak a) iktidarın nasıl temsil edildiği, b) iktidar ile birey arasındaki ilişkinin nasıl temsil edildiği ve c) iktidar ile birey arasındaki ilişkinin yarattığı sorunların nasıl temsil edildiği üzerine kuruludur. Böylece Gece romanındaki veriler ışığında, totalitarizm, gözetim, şiddet, söylenti, kötülüğün sıradanlığı ve yabancılaşma kavramlarının modern dönem ile kurduğu bağ, söylem analizinin temel kavramlarından olan bağlam, anlam ve yansıtırlık odağı alınarak yorumlanmıştır. Metnin analizi, romanın, modern dönemde yaşanan toplumsal, bireysel ve politik sorunların eleştirisi olarak okunması açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Totalitarizm, Korku, Kötülüğün Sıradanlığı, Yabancılaşma

Alan Tanımı: Sosyoloji

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** nalbant.elf@gmail.com

Atf (APA): Nalbant, E., (2023), Bilge Karasu'nun Gece Romanında Modernizm Eleştirisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (1): 1-20, <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1162344>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

CRITICISM OF MODERNISM IN BİLGE KARASU'S NOVEL OF NIGHT

Abstract

This study aims to reveal how the narrative of the novel is affected by problems that arise with modernization in Bilge Karasu's Night novel by considering a literary work with sociological approach. In this study, it was found a) how power is represented, b) how the relationship between power and individual is represented c) and how individual problems created by the relationship between power and individual are represented, using one of the qualitative research methods discourse analysis. Thus, in the light of the data in Night novel, the tie between the concepts of totalitarianism, surveillance, violence, rumor, the banality of evil and alienation with the modern period has been interpreted by focusing on context, meaning and reflectivity, which are the basic concepts of discourse analysis. The analysis of the text will be useful in terms of reading the novel as a critique of the social, individual and political problems experienced in the modern period.

Keywords: *Modernism, Totalitarianism, Fear, Banality of Evil, Alienation*

JEL Code: *Z0*

1.GİRİŞ

Toplumsal düzeyde meydana gelen değişimler yazın alanında da yeni edebi formların doğuşuna kaynaklık etmiştir. Bunlardan biri olan distopyalar, ideal bir toplum ve devlet tasviri yapan ütopyik kurguya da karşıt olarak, temellerini Batı uygarlığının 18. yüzyılda eriştiği Aydınlanma düşüncesindeki köklü fıkırsel dönüşümlerin eleştirilerine yaslanmaktadır (Vieira , 2010: 12). Bilindiği gibi Aydınlanma düşüncesi ile beraber akılçılık (rasyonalizm) hâkim ekollerden biri haline gelmiştir. Bununla birlikte, dini ve kutsal metinleri hakikatin merkezine yerleştiren geleneksel skolastik anlayışın yerini insanı, insan aklını ve deneyimlerini evrenin ve hakikatin nihai ölçüsü olarak gören yeni bir zihinsel formasyona bırakmıştır (Çiğdem, 2017: 60). Böylece din yerine bilim, din adamlarının yerine filozoflar, Tanrı'dan gelen emirler yerine doğa kanunlarının ikame edildiği söylenebilir. Aynı zamanda bu dönemde toplumsal hayatta bütün doğaya dair sorunların çözümünde kullanılan akli ve o aklın ürünü olan bilimsel yöntem ve deneyden yararlanma ön plana çıkarılmıştır. Aydınlanma, bu araçlar ile insanı ve toplumu en mükemmele ulaştırma iddiasını da taşımaktadır. Zira Aydınlanmacı fikirler sayesinde, yönetim erkinin bütün baskı ve kötülüklerinin ortadan kalkacağı, böylelikle de bireylerin doğuştan geldiği varsayılan haklarına

erişerek tüm potansiyelini açığa çıkarabileceği bir özgürlüğe ulaşacağı öngörüsünde bulunulmuştur (Bottomore, 2002: 19).

Ancak, bu gelişmeler, kimi düşünürlere göre madalyonun yalnızca bir yüzündeki gerçekliğe ışık tutmaktadır. Madalyonun öteki yüzünde ise akıl aracılığıyla tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiği karanlık bir yön bulunmaktadır. Bu fikri paylaşan düşünürlerden Horkheimer ve Adorno (1995: 108), Aydınlanmanın karanlık tarafını kapsayan yıkıcı yönünü akıl eleştirisi üzerinden tartışmışlardır. Onlara göre, Aydınlanma düşüncesi, insanlığı eski düzenden kurtararak, bireyi akıl aracılığıyla her açıdan özgürleştireceğini savunsada zamanla meydana getirdiği sonuçlar tahmin edilenin çok ötesine geçmiştir. Çünkü zincirlerinden kurtulan akıl, sınır tanımaz bir kudrete kavuşarak, düşünülenin aksine, bireysel özgürlüğü tehdit eden asli araç haline gelmiştir.

Bu durumun ortaya çıkmasında, doğa üzerinde kurulmak istenen egemenlik anlayışının zamanla toplumun tamamını cenderesine alan bir biçime doğru evrilmesi de yatmaktadır. Böylece, tıpkı doğa gibi, bireyler de kontrol edilebilir ve yeniden kurgulanabilir bir nesne olarak görülmeye başlanmıştır. Bu ise totaliter bir anlayış içinde bütün bireyleri tek bir potada erimeye mahkûm ederek tüm toplumu baskı altına alabilen bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Aydınlanma düşüncesinin, doğayı bir nesneye indirgemesi toplumsal ilişkilerinde araçsal bir şekle bürünmesine yol açmıştır (Jay, 2005: 377). Bunun sonucunda özerk bir özne olarak birey, toplumsal ve siyasi alandan adeta silinmiştir. Aydınlanmanın değerleri, insanları mitler ve korkular ile çevreleyen geleneksel hükmetme biçiminden kurtarmaya çalışırken, insanlar, bilimsel bilgi ve teknolojinin yönetiminde çalışan modern aygıtlar tarafından kitlesel düzeyde işleyen idari ve ticari tahakkümlerin doğurduğu yabancılaşma ve korkuyla karşı karşıya kalmışlardır (Horkheimer ve Adorno, 1995: 29-40).

Diğer yandan, savaşlarda ortaya çıkan korkunç sahneler, bilimin ilerlemesiyle birlikte meydana gelen kimi olumlu gelişmelerin neredeyse zihinlerden silinmesine neden olmuştur. Çünkü teknik ilerleme büyük kitleler halinde insan topluluklarının yaşamlarını yitirmesine, hayatta kalmayı başarabilen kimilerinin iktisadi varlıklarını hatta yaşam alanlarını kaybetmelerini neden olmuştur. Hayatları katastrofik şekilde değişen bireylerin yaşadığı kimlik krizleri ise Avrupa'da 1930'larda milliyetçi ve faşist eğilimlerin şiddetlenmesi ile sonuçlanmıştır (Durdu, 2005: 134).

Yukarıdaki görüşlere paralel olarak distopyalar da işlerin kötü sonuçlanabileceğini öngören bir yaklaşım ile kurgulanmışlardır (Vieira, 2010: 17). Zeminin, geleceğe

umutla bakan ütopyalardan distopik söyleme kaymasına itici güç oluşturan iki baskın fikir görülmektedir. Bunlardan biri totalitarizm diğeri ise bilimsel ve teknolojik açıdan ilerleme fikridir. 20. Yüzyılda her iki fikir de Avrupa’da yükselen diktatörlüklerin kurulmasında etkin rol oynamışlardır. Edebiyat alanında, bu yaşananlara ilişkin ilk görüntüler Yevgeny Zamyatin (Biz,1921), Aldous Huxley (Cesur Yeni Dünya, 1932) ve George Orwell (Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, 1949)’ın yazarlara nesiller boyu ilham veren kanonik distopilerinden gelmiştir (Booker, 1994: 20). Bu çerçevede distopik kurgular, toplum ve politik eleştiriye odaklanmasıyla Nietzsche, Freud, Bakhtin, Adorno, Foucault, Habermas gibi birçok düşünürün toplum ve kültür eleştirilerinin bir projeksiyonuna çok benzemektedir (Booker, 1994: 19).

Bu bilgiler ışığında, en genel anlamıyla belirtmek gerekirse distopyalar, modernitenin yarattığı buhranın bir sonucu olarak ortaya çıkan eserlerdir (Çörekçioğlu, 2015: 25). Modernizmin temel değerlerini oluşturan Bilimsel Devrim, Aydınlanma, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi gibi gelişmeler varoluşçu felsefe tarafından tahtından indirilmişlerdir. Demokrasi düşüncesinin yarattığı despotizm, bilimin kapı araladığı barbarlık ve aklın ürettiği akıldışılık iyilik isterken pandoranın kutusunun açılmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında distopik dünya, modern toplumun bu yönünü içinde barındırmaktadır (Karışan, 2006: 188-190). Yani distopya yazarları da tıpkı sosyal bilimcilerin eleştirilerine benzer bir şekilde mevcut toplumsal ve politik sistemlerin yetersizliğine atıf yapmak istemektedirler (Booker, 1994: 20).

Bilge Karasu’nun Gece romanı da Cengiz’in (2015) ifade ettiğine göre, distopik öğeleri barındıran bir modernizm eleştirisidir. Bu makale de tartışılan temel problem de, genişçe bir perspektiften, modernleşme ile ortaya çıkan sorunların günümüz romanlarında ne şekilde ele alındığı sorusu üzerine kuruludur. Araştırmanın konusu ise, özel olarak Bilge Karasu’nun Gece romanındaki modernizm eleştirisidir. Bu çerçevede, makale, Gece romanı aracılığıyla Bilge Karasu’nun modern toplumda yaşanan sorunları özellikle yönetim aygıtı ve birey arasındaki ilişkiler bağlamında hangi temalar üzerinden ne şekilde ortaya koyduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışma, toplumsal bellekte yer edinen modern dönemdeki sorunların yazılı kültürdeki izini sürebilmek açısından önemlidir. Göktürk (2019: 8) tarafından kendini fazla ele vermeyen çetin bir metin olarak tanımlanan eser, nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizi kullanılarak yorumlanmıştır. Bu haliyle açığa çıkarılan anlamlar, araştırmacıların olduğu kadar Karasu’nun okur kitlesinde, kitabı, toplum ve edebiyat ilişkisinin tarihsel bağlamı ile birlikte sosyolojik bir okumasının yapmalarına olanak

tanınmaktadır. Ancak hem söylem analiziniz postmodern paradigma içinde yer alması hem de Gece'nin postmodern bir anlatıya sahip olması nedeniyle eserin farklı yorumlara açık olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Eser, İleri'nin (2007: 72-74) tespitleriyle, klasik roman anlayışında olduğu gibi, zamanın ileriye doğru düz bir çizgide ilerlememesi, anlatının parçalı görünümü ve metnin içine kapanık olması nedeniyle özetinin yapılması oldukça güçtür. Ancak, romanın genel planı ve içeriği hakkında bir bilgi verilecek olursa, romanda anlatılan olayların geçtiği zaman ve mekânın tamamen kurgusal olduğunu belirtmekle başlamak gerekir. Bu kapsamda, yaşanan olayların ve bu olaylara sahne olan şehre dair okuyucunun öğrenebileceği tek husus, anlatının ve mekânın tüm unsurlarıyla içinde yaşayanlar üzerinde baskı ve korkuyu büyüyen yerler olarak işlev gördükleridir.

2.İKTİDARIN KISKACINDA PASİFLEŞEN BİREY: TOTALİTARİZM

Korkunun ana izleklerden biri olduğu Gece romanında, bu duygunun sürdürülmesine sebep olan öncelikli neden iktidarın totaliter bir rejim içinde bireyleri ve toplumu bütüncül bir anlayışla kendi ideolojisi çerçevesinde yönetmeye çalışmasıdır. Tüm roman boyunca süren bu yönetim anlayışını okuyucunun çeşitli açılardan görmesi anlatının farklı karakterler tarafından aktarmasıyla sağlanmıştır. Bu karakterlerden biri olan N. aracılığıyla, kamusal alanda yaşanan olayların bireylere, topluma, kendi iç dünyasına ve onun sosyal çevresi ile bağlarına etkisini okumaya imkân tanırken; Güneş Harekâtı olarak adlandırılan iktidardaki bir grubun/partinin üst düzey memurlarından biri olan O.'nun anlatıya dâhil olmasıyla birlikte, yönetimin düşünce biçimi ve işleyiş tarzını açığa çıkartan bir okuma yapılabilmektedir. İlerleyen bölümlerde O.'nun yardımcısı Sevim'in N.'ye yazdığı mektuplar da iktidarın kendi gözünden aktarılan manzarayı daha geniş bir perspektiften görülmesini sağlamaktadır.

Gece'de karşımıza çıkan yönetim biçimi olarak totalitarizm, yirminci yüzyıl kavramlarından biridir. Bu kavram Linz'in ifade ettiği biçimiyle (2008: 34), "bütüncül bir birey ve toplum anlayışına dayalı" siyasal bir sistemdir. Arendt, bu alandaki çalışmaların ilk örneklerinden olan Totalitarizmin Kaynakları'nda (1951) bu görüşe benzer bir şekilde totaliter rejimleri diğer diktatörlüklerden ayıran özelliğin insan hayatının bütün yönlerinin bu rejimin egemenliği altına alındığına dikkat çekmektedir.

Totaliter rejimde, bir toplumun tüm üyeleri toplumsal hayatın bütün ayrıntılarına nüfuz eden resmi ideolojiye uymak mecburiyetinde bırakılmaktadır (Friedrich ve Brezezinski, 1962: 9).Mutlak bir iktidar üzerine kurulu bu sistem, kendini

topluma tek doğru ve gerçek olarak göstermektedir. Bu anlayışı kabul etmeyenler ise düşman ilan edilerek ya terör uygulamalarıyla sindirilmekte ya da ortadan kaldırılmaktadır. Sistemin amacı toplumdaki her bireyi tek bir vücut olarak inşa etmektir. Bu bağlamda totalitarizmin temel meşruiyet ilkesi uyum, birlik ve bütünlük etrafında toplanmıştır (Can, 2005: 56). Burada, siyasi erk, düzenin devamlılığı ve ona olan itaatın sürdürülmesi için “iyi” ve “kötü” ayrımı yapmasının yanı sıra “biz” ve “öteki” karşıtlığı da oluşturmaktadır. Bu ikili ayrımlar arasındaki mücadele, yönetilenler kadar yönetenler arasında da korkuyu besleyerek insanların hayatlarını kâbusa çevirmektedir (Canfora, 2015: 265).

Öyle ki 1930’ların sonuna gelindiğinde Stalin yönetimi altında birçok insan beklenmedik bir şekilde ihbar edilme ve bunun sonucunda düşman veya hain ilan edilerek vurulma korkusu yaşamaktadır. Çünkü Nazizmin irrasyonel ayağı Yahudi karşıtlığı düşüncesine basarken Stalinist irrasyonelite ise toplumun tamamına yayılan bir görünüm kazanarak bireylerin kendini güvende hissetmemesine neden olmuştur. Böylece Nazi polisi hâkim rejim aleyhine var olan eylemlerin peşine düşerken Stalinist müfettişler kimi tezgâhlar düzenleyerek rejim için tehdit olabilecek kişileri etkisiz hale getirmişlerdir (Zizek, 2009: 112).

Romanda, hâkim ideolojiye güveni tam olan O. karakteri de bu düşünceye benzer bir şekilde en yakınlarımıza bile güvenmememiz gerektiği, zamanı gelince herkesin düşman olabileceği, kuşkulananın yaşamımızın temelinde yer alması gerektiğini sık sık dile getirmektedir (Karasu, 2019: 83). Çünkü rejimin sürdürülmesinde “öteki” olmaya başlayan herkes tehlikeli hale gelecektir. Nitekim O.’nun görece güvendiği yardımcılarında biri olan Sevim, yurtdışında ülkeyi temsil etmek üzere görevlendirilmek istenen N.’yi toplantıdan önce ölmeyecek şekilde kendileri tarafından yaralanacağını, suçun “düşmanlara” atılarak basında yer alan haberlerle onlardan baskı yoluyla istediklerini alabileceklerini N.’ye yazdığı mektuplarda deşifre etmesi üzerine öldürülmüştür (Karasu, 2019: 121-134). Sevim’in cinayeti, artık bir tehdit olarak görüldüğü için N. tarafından işlenmiş süsü verilmiş ve N. de tımarhane benzeri bir yere kapatılarak etkisiz hale getirilmiştir (Karasu, 2019). Egemen gücün performansı geleneksel cezalandırma yöntemlerinde görüldüğü gibi beden üzerinde ve modern cezalandırma sistemlerinde olduğu gibi ruhun ıslah edilmesine yönelik olduğu görülmektedir (Foucault, 1992). Bu düşünce biçimi ve eylemler, romanda, Stalin tarzı bir yönetim olduğunu düşündürmektedir.

Totaliter rejimleri, diğer rejimlerin bugünkü ve eski toplumlardaki benzerlerinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Bunlar, totaliter bir ideoloji, bu ideolojiye sıkı sıkıya bağlı bireylerden oluşan tek partinin hâkimiyeti ve gizli

polistir. Aynı zamanda yönetim kitle iletişim araçları, her türlü örgütlenme ve operasyonel silahların tamamının kontrolüne ve tam denetimine sahiptir (Barber, 1969: 7). Bu bağlamda, totaliter bir ideolojinin varlığı ve çıktıkları romanın takip eden sayfalarında detaylandırılmıştır. O'nun eğitilmiş kişiler hakkında bilgi toplamak için yetkilendirdiği “gölge” adı verilen kişiler gizli polis olarak sınıflandırılabilir. Anlatı boyunca silahları kullanan tek grup iktidarın emirlerini uygulayan gecenin işçileridir.

Bunlara ek olarak enformasyon, romanda, yönetim aygıtının tekelinde olan kitle iletişim araçları kullanılarak yalan ve çarpıtılmış haberler aracılığıyla verilmektedir. Yukarıda aktarıldığı gibi yurtdışında Güneş Harekâtı tarafından bilinçli olarak yaralanan N.'nin haberi, ülkesine döndükten iki ay sonra sanki yeni yaşanmış ve bir düşman tarafından yapılmış gibi basında yer bulmuştur (Karasu, 2019: 187). Aynı zamanda, iktidar kendi çıkarları için kullandığı bu araçlarda muhalif bir sesin varlığını tespit ettiği takdirde onları basın organlarından şiddet kullanarak dışlamaktadır (Karasu, 2019: 111). Doğrusu, özgür düşüncenin her halükârda kısıtlandığı bir toplum tahayyülünde basın özgürlüğünün olmayacağı da beklenen bir durumdur. Zira sistemin çıkarları ve onun amaçları için kullanılan her öge sıkı bir denetim altında tek elden yürütülmektedir. Bu tekelleşme çerçevesinde, basın ve yayın kuruluşları da toplum mühendisliğini gerçekleştirmek için etkin rol oynamaktadır. Bir başka ifadeyle Althusserci anlamda devletin ideolojik ve baskı aygıtları devrededir. İdeolojik yeniden üretimi devletin işleyişine bağlayan aygıtlar olarak, devletin baskı aygıtlarından hükümet, kolluk kuvvetleri ve hapisane; devletin ideolojik aygıtları içinde ise siyaset ve basın- yayının kullanıldığı görülmektedir (Althusser, 2006: 128).

3.SÖYLENTİ VE ŞİDDET

Eserde, iktidarın toplum üzerinde denetim kurmak için kullandığı bir başka araç olan söylentiler, Allport ve Postman'ın (1947: 503), ifadesiyle doğruluğu kanıtlanma imkânı olmayan gündelik olaylara ilişkin konuların kulaktan kulağa yayılmasıyla aktarılan ve kendine inandırma gayesi taşıyan soyut verilerdir. Lefebvre (1973: 76), resmi iktidarın kendi kontrolü dışında iktidar alanıyla ilgili yayılan söylentilerden tedirginlik duyduğunu bunun sebebinin ise söylentiler aracılığıyla kitleler arasında yayılan bilgilerin basından daha tehlikeli hale gelebileceğini düşünmesinden kaynaklandığını belirtmiştir (1973: 76). Bunun en önemli nedeni, söylentinin kaynağının belirsiz bir yerden çıkması, dolayısıyla onu, iktidar tarafından denetlenmesi zor ve tehlikeli bir medya haline getirmesidir. Bu nedenle söylenti, resmi otorite tarafından denetim altına alınıp üzerinde strateji

geliştirilmesi gereken bir alan olarak görülmeye başlanmıştır (Knapp, 1944: 25-35).

Romanda, anonim bir güç olarak iktidar, korkunun sürdürülmesi için bilinçli olarak yaydığı söylentiler ile bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışmakta ve ona olan itaati arttırmak için kullanmaktadır (Karasu, 2019: 101). Hem kendisiyle ilgili hem de yaptırımlarını uygulayan memurları gecenin işçileri hakkındaki ürkütücü söylentiler halk arasında fısıltı ile yayılmaktadır (Karasu, 2019: 44). Bunlardan biri de, insanların, bilinmeyen söyletme uzmanı olarak adlandırdığı bir grubun, kalabalığın içinden rastgele birini seçerek, kimi bilimsel yöntemler aracılığıyla insanların düşündüğü ne varsa söyletmek için işkence yaptığı yönündedir (Karasu, 2019: 70). Buna benzer bir durum, Orwell'in (2000) 1984 romanında düşünce suçu olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünce Polisleri, iktidardaki partinin belirlediği düşünce kalıplarının dışına çıkarak mevcut düzeni sorgulamaya çalışan herkesi tutuklamaktadır. Bunlar daha sonra işkence yapılarak beyinleri yıkanan ve sisteme uyumlu bir düşünce yapısına sahip bireyler olarak yeniden kurgulanmaktadır. Her iki durumda da arzu edilenin, iktidarın otoritesine zarar verecek bütün görüşlerin düşünülmesinin dahi engellenmek istendiği görülmektedir. Bunu duyan insanlar, iktidara karşı muhalif düşüncelerinin anlaşılacak açık hedef haline gelmekten korktuklarından kendi zihinlerinde bile pasifleşebilmektedir.

Ne var ki bu korku ortamını besleyen söylentilere eşlik eden somut şiddet eylemleri de bulunmaktadır. Bu şiddet gecenin işçileri adı verilen bir grup tarafından uygulanmaktadır. (Karasu, 2019: 18) “Artık herkes karnının içinde duyduğu korkuyla beraber ölümcül bir hastalığın sonunu bekler gibi” (Karasu, 2019: 57) yarın başına ne geleceğini bilmemenin korkusu ve sağ çıkabilme umuduyla uykuya dalmaktadır. Herkes bu tahakkümün altında ezilmeye ve sinmeye alışmıştır. Adeta çaresi olmayan bir hastalığa tutulmuş gibi şiddeti kaderlerinin bir parçası gibi görmeye başlayan halk bu duruma isyan edebilecek gücü kendinde bulamamaktadır.

Balıkçılar sokağında dört köşe ekmekleri tercih etmediği için öldürülen bir genç üzerine çıkan “söylentilere bakılırsa, elinde götürmekte olduğu ekmek dört köşe değilmiş; saçının rengi kara değilmiş; ya da aksayarak yürüyormuş... Söylenti elbet, bütün bunlar. Doğrusunu kimse bilmiyor. Ayrıca, bilinecek bir doğru var mı? O bile bilinmiyor” (Karasu, 2019: 28). Dört köşe ekmekler gecenin işçileri tarafından tercih edilmektedir (Karasu, 2019: 19). Bu haliyle resmî ideolojinin bir yansıması olarak yorumlamak mümkündür. Bireylere, totaliter bir ideolojinin yansıması olarak, dört köşe ekmek tercih etmeyenlerin yani bu ideolojiyi

benimsemeyenlerin bu tür söylentiler aracılığıyla sonunun öldürülen genç gibi olacağı mesajı verilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan söylentilerle desteklenen şiddet, korkuyu besleyerek var olan iktidarın gücünü giderek artırmaktadır.

Arendt'ın ifade ettiği biçimiyle (1997: 56-62), şiddetin örgütlenmiş bir biçimde gelişim göstermesine katkıda bulunan ideolojilerin başında totalitarizm gelmektedir. Bu sistemin varoluşunun temeli de şiddete dayanmaktadır. Yönetimler de, otoriteye itaatin sürdürülmesi için bir makama veya kişiye gösterilen saygının sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Ancak modern dünyada otorite varlığını yitirmiş onun yerini şiddet almıştır. Gece romanında da kitlelere dayatılan saygının kaynağını şiddetten aldığı görülmektedir. Gecenin işçilerinin tarafından insanları öldürmeye dek giden şiddet kendilerine de yönelebilmektedir. Memurların da kusurlu davranışları neticelerinde tek bir emirle öldürülmelerine neden olabilmektedir (Karasu, 2019: 45). İnsanlar arasında zaman zaman bu durumun övgüye değer görülmesi Weberci anlamda bir karizmatik otoritenin varlığına işaret etmektedir. Weber'de her biri itaat temelleri bakımından birbirinden ayrılan otoritelerden biri olan karizmatik otorite, bağlılık ve itaat aşıl原因 sıra dışı kişisel yetenekler aracılığıyla meşrulaştırılmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 243).

4.GÖZETİM VE KONTROL

Bir hapisane modeli olarak mahkûmu denetlemek üzerine tasarlanan panoptikon, Foucault'nun merkeze iktidarı koymasıyla panoptik toplumu modeline dönüşmüştür. Panoptikon, modern iktidarın gözetim yönteminin anlaşılabilirliği için büyük bir öneme sahiptir (Foucault, 1992). Bu sistemde iktidarın görünmeden gözetleyen özelliği bir mistifikasyon yaratmaktadır. Aynı zamanda iktidarı bir fetişe dönüştürerek toplum için ulaşılmayan ve parçalanması olanaksız kutsal bir yapı olarak toplumsal bilince yansıtılmaktadır. İktidarın bu yeni hali, bireylere “sürekli izleniyorsun” mesajı verilerek toplumun bilincine hükmetmeye başlamaktadır. Bu durum, iktidarın, görünmeyeni görebilen ve duyulmayı duyabilen tanrısal bir forma bürünmesine neden olmaktadır. Böylece, toplumsal bilince yerleşen kuşku onu sakatlayarak kendisine itaat edilmesini sağlamaktadır (Foucault, 1992: 152). Bunun sonucunda görünmez iktidarın belirsizlik yaratması ile aklın muhakeme gücü zayıflamakta; beden de ise izah edilemeyen büyük bir korku öbeğini ortaya çıkarmaktadır. Görünmeyen bu iktidar, çağdaş yaşamda bireylerin gündelik hayatlarını şartlandırmıştır (Köse, 2011: 206).

Gece ile sembolize edilen yönetici aygıtın kim/kimler olduğu bilinmesede, onun bireylerin gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri izlediği ve her zaman kara bir bulut gibi

üzerinde gezdiğini düşündürecek yöntemleri bulunmaktadır. Kılıç'ın (2013: 108) ifadesiyle bir “propaganda veya basın grubu” olarak nitelendirdiği işçiler, herkesin geçtiği caddelerde bulunan duvarlara “gece gelecek” yazarak (Karasu, 2019: 41) bireylerin her an gözetlendiğinin altını çizmektedir.

Öyle ki sıradan vatandaşlar, tam olarak nasıl gerçekleştiğinden haberdar olmasalar bile üzerlerinde bir gözün var olduğundan emin hale gelmiş/getirilmişlerdir. Diğer yandan, yönetim kadrosu bile, kendilerini gizli gizli de olsa gözetleyen birilerinin var olabileceği paranoyasına kapılabilmektedir. Bu onlar için de davranışlarını düzenleyici bir öğedir (Foucault, 1992). Harekâtın üst düzey yetkililerinden biri olan O.'da zaman zaman bu konudaki şüphelerini herkesten sakladığı defterine şöyle aktarmaktadır: “Beni bir gözetleyen olmadığına kalıbımı basabilir miyim? Gözetletense, ölünceye dek belki de sezemeyeceğim biridir.” (Karasu, 2019: 113) Yani iktidarın gözlerinden biri olan O. da herkesten olup bitenin saklandığı gizli bir oluşumun tam merkezinde olmasına rağmen toplumun geneline yayılan takip edilme korkusunu yaşamaktadır. Gece romanında toplumun yapısı ve kaynağı belli olmayan, hatta varlığının kesin dahi olmadığı görünmez bir iktidar aracılığıyla izlenme durumu panoptikon ile örtüşmektedir. İktidarın her yerde olduğu mesajı iletilmesi gözetlenenlerin belirli davranış biçimleri geliştirmelerini mecburi kılmakta ve propagandanın belirgin bir hal almasıyla da uyumlu bir görünüm çizmektedir.

5.KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI MI RASYONELLİĞİ Mİ?

Romanda karşımıza çıkan “kötülük” Arendt'in (2014) takip ettiği Eichmann davasında olduğu gibi Nazi yönetimi altında geçmiyor olsa da yönetim stratejileri ve O. karakterinin eylemleri ile Eichmann arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ayrıca sistem için tehlikeli görülen kişilerin öldürülmek üzere gönderildiği yeşil alan/atış alanı toplama kamplarını hatırlatan bir görünüme sahiptir. Bu çerçevede O.'nun merkezi güce itaati Arendt'in kötülüğün sıradanlığı kavramı ve bu kavramın yeniden bir okuması olarak Bauman'ın modern zamanlarda kötülük ile rasyonellik arasında kurduğu bağ açısından açıklanmaya çalışılmıştır.

Bauman'a göre, (1997: 41) itaat eğilimi bireylerin kendilerini otorite ile özdeşleştirmeleri neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, onların, üstlerin emirlerine harfiyen uymalarını engelleyecek bütün etmenleri görmezden gelme ve bağlı buldukları örgütü her şeyin üzerinde tutma eğilimi olarak da tanımlanabilir. Bunun sonucunda bastırılması ve ortadan kaldırılması gereken etmenler kişinin yaptıkları tercihler ve kendi görüşleridir. Bu görüşlere benzer şekilde, O., hiyerarşide onun üstünde olan kişilerin buyruklarını her şeyin

üzerinde görmektedir. Bu buyruklar ile var olduğunu düşünecek kadar ileri giden O., emirleri verenlerin sadece onları değil aynı zamanda bütün dünyayı ayakta tutacak herkesten aşkın kişiler olduklarına inanmaktadır (Karasu, 2019: 83-84). Bu yüzden yönetimin hatalı gibi görülecek davranışları bile örnek alınmalıdır. Çünkü bu kişilerin yapmak istedikleri tek şey sadece belirledikleri amaçlara ulaşmak istemeleridir. Bu durum ise iyi ya da kötü her eylemi meşru kılmaktadır. Böylece O., otorite ile kendini özdeşleştirerek koşulsuz şartsız ona itaat etmektedir. Bu durumun bir getirisi ise, O'nun ifade ettiği gibi, ödevinin “her işi herkese kendi gözümüzle (elbette, Hareket'in yönetici takımının benimsenmesine karar verdiği bu gözle bizim gerçek gözlerimizin hiçbir ilişkisi yoktur, ama bunun da bilinmemesi gerekir) göstermek..” (Karasu, 2019: 103-104) tir.

O'nun da çoğu zaman düşüncelerini açıklarken “biz” ifadesi kullandığı görülmektedir. Örgüt bir vücut olarak düşünülürse O. da bu vücudun koparılamaz bir uzvu olmuş ve işleyen sistem ve amacı ile yekpare hale gelmiştir. Böylece bireysel karar verme mekanizmaları ortadan kalmış ve onun yerini sorgulamaya ve düşünmeye ihtiyaç duyulmayan bir itaat almıştır. O'nun kendisi de tek başına düşünen bir birey olmaktan çıkmıştır. Onun için ölen yahut işkence gören insanlar bir şey ifade etmemektedir. Dahası, kendisi bu sistemi besleyen planlar yaparak tarihin akışını onların karar verdiği gibi yön değiştirmesi adına çabalamaktadır (Karasu, 2019: 118).

Arendt'e (2014: 294) göre, Yahudileri toplama kamplarına götürmekle yetkilendirilmiş bir subay olan Eichmann zekâ yoksunu birisi değildir. Ancak onu çağının önde gelen suçlularından biri haline dönüştüren yegâne şey “fikirsizlik”tir. Bu sebeple Arendt, eylemleri hakkında insani sorumluluklar nezdinde fikir yürütme yetisine sahip olmayan ve insani sorumlulukları ile görev sorumluluğu arasında ayırım yapamayan bireylerin totaliter sistemler eliyle araçsallaştırılmaya en müsait kişiler olduğu tespitinde bulunmuştur. Böylece kötülüğün yayılması daha kolay hale gelmektedir.

O. kendi kişisel çıkarları için birine kötülük etmemektedir. Ancak konu memuru olduğu örgütün ideolojisini yaşatmak olduğunda, kötülüğü sistematik bir hale getirebilmektedir. Arendt'in (2014) da üzerinde durduğu gibi totaliter hareketlerle “kötülüğün sıradanlığı” arasında bir bağ bulunmaktadır. Burada da insanların üzerinde tahakküm kurabilmek için yapılan eylemler kötülüğü olağan hale getirmiştir. Eichmann davası sürecinde açığa çıktığı gibi, O. da verilen emirleri yerine getirip üstlerinin gözüne girme amacıyla planlar yapmaktadır. O'da,

Eichmann gibi, “basit ve bencil” bir sıradanlığa sahiptir ve asıl dehşet verici olan da budur.

Bunun yanı sıra, Bauman (2020: 78), modern kötülüğün sıradanlığını göz önünde bulundurduğunda, Eichmann’ın düşünmeden kaçınma yahut düşünme yeteneksizliğinin suçlanabileceği son kusur olduğunu dile getirmiştir. Ona göre modern bürokratlar, akıl dondurucu başarıları elde etmedeki kilit rolleri için ulaşılması istenen amaca en uygun araçları seçerek gidilecek yerin en kısa, en ucuz ve en az riskli yolunu bulmak için akıl kullanarak, hedefe ulaşmayı zorlaştıran her şeyi saf dışı bırakmaktadırlar. Rasyonel hesaplamanın yüksek ustaları olarak ölçmeleri ve hesaplamaları gerekmektedir. Yani Eichmann, aslında “Weber’in amaca odaklı aklın berraklığını bozmaya yatkın herhangi bir dünyevi kirliliğin lekemediği temiz ve saf ideal tiplerden gelmiş tam bir bürokrattır” (Bauman, 2020: 79). Bu yüzden “bürokratik şekilde yönetilen ve yapılan kötülüklerin farkı (özellikle toplumlarda modern bürokrasi ve onun “bilimsel iş yönetimi” icat edilmeden önce dadanmış olan kötülüklerle kıyaslanıp bakıldığında) sıradanlığından çok rasyonelliğindedir” (Bauman, 2020: 79).

Arendt’in düşüncesine benzer şekilde Bauman da Eichmann’ın kurbanlarının ve Eichmann’ın bizim gibi insanlar olduğunu düşünmektedir (Bauman, 2020: 84). Bu yüzden normal insanlarda da bu eğilimin var olduğu düşüncesi rahatsızlık vermektedir. Çünkü bizi dehşete düşüren şey hayvanların ve iblislerin davranışlarının hayvanlar ve iblisler gibi olması değil insanların, hayvanlar ve iblisler gibi davranmasıdır (Neiman, 2006: 292). Eğer canavarca işlere kalkışanlar sadece canavarlar olsaydı, dünyanın yaşamak için daha güvenli bir yer haline dönüşeceğini düşünülebilirdi. Çünkü sosyopatları ve psikopatları tespit edecek uzmanlar, onların toplumdan tecrit edilmesine karar veren yargıçlar ve kapalı kapılar ardında tutulduklarından emin olmamızı sağlayan güvenlik güçleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bize zarar verecek bozukluklara sahip insanlara karşı görece koruma altında olduğumuzu düşünebiliriz (Bauman, 1997: 150-169). Ancak normal insanlar insanlık dışı özellikler barındırarak sadist ve sapkın davranışlar sergilemeye meyilliyse, o zaman, onları ayırt edebilmek için kullanılan yöntemler saf dışı kalacaktır. Böylesi bir durumda ise herkes savunmasız ya da potansiyel olarak suçlu konumuna düşecektir. Bu durumda Eichmannlar yan dairemizde yaşıyor, bizimle beraber aynı caddede yürüyor, sinemaya gidiyor veya toplu taşıma araçlarını kullanıyor olabilirler. Bu insanların da uygun şartlar oluştuğunda tıpkı Eichmann gibi davranacakları düşünülebilir (Bauman, 2011: 88-187).

6.YABANCILAŞMA

Yabancılaşma sorunu, sosyoloji alanında yaygın olarak ele alınmış bir konu olmasının yanı sıra çağdaş sosyoloji çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Kongar'ın (2014: 464) ifade ettiği şekliyle, genel olarak yabancılaşma kavramı, bireyin doğal çevresine olduğu kadar kültürel ve toplumsal çevresi ile kurduğu uyum örüntülerinin azalması; özellikle yakın çevresi üzerindeki denetim gücünün gerilemesi ile beraber bireyin her geçen gün çaresiz ve yalnız olduğu duygularına kapılmasına neden olan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Gece romanında baskının, bireylerin düşünsel ve fiziksel eylemlerini gerçekleştirmek için hareket sahası bırakmamış olması yabancılaşmaya neden olmaktadır. Çalışmada, Melvin Seeman'ın (1959: 783) modern ampirik bir çaba ile bağlantı kurarak açıklamaya çalıştığı yabancılaşmanın alternatif anlamları arasından güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk/kuralsızlık, sosyal izolasyon/tecrit ve kendine yabancılaşma kavramları üzerinden analiz yapılmıştır.

Eserde, en belirgin yabancılaşma boyutu, güçsüzlük bakımından yabancılaşma olarak görülmektedir. Seeman'a (1959) göre güçsüzlük bağlamında yabancılaşma, bireylerin etrafında olup bitenlere karşı hiçbir kontrollerinin olmadığı hissine kapıldıkları durumları içermektedir. Anlatıda sık sık "gece" benzetmesi üzerinden onun karanlık yönüne, her şeyi bir kara delik gibi yutmasına ve bilinmezliğine gönderme yapılan Güneş Harekati'nin, insanlara topyekûn baskı yaparak onları kontrol altında tutan ve hiç kimsenin kurtulmak için bir çözüm yolu bulamadığı yaptırımları başlıca etmendir.

Gece, memurları aracılığıyla insanların bütün yaptıklarından haberdardır. Sadece ona boyun eğmeyenler değil, onunla ilgili karşıt fikirlere sahip olanlar bile tespit edilerek cezalandırılmaktadır. Bu durum hayatlarının her alanında onlara hükmeden güç karşısında herkesi çaresiz bırakmaktadır. Bazı insanlar adeta robotlaşarak bu duruma duyarsız hale gelmeye başlasa da romanın başkarakterlerinden olan N. için bu durum biraz daha farklıdır. Her şeyin farkında olan N., içinde yaşadığı hayattan pek de memnun değildir; ancak elinden bir şey gelmeyeceğinin de bilincinde olarak umutsuzluğa sürüklenmektedir (Karasu, 2019: 21-22).

Takma adıyla yayımladığı bir yazısında N., yaşamlarının her alanında yüzleşmek zorunda kaldıkları baskıcı gücün her yerde oluşunu, giderek arttığını ve onları nasıl da güçsüz kıldığını, en ücra köşeleri dahi saran böcekler üzerinden bir benzetmek yaparak anlatmaktadır (Karasu, 2019: 107-108). Bu öyküsünde insanların içinde buldukları durumu hayvan metaforu ile vermeye çalışan N.,

kendisi kadar diğer insanların da etrafını çevreleyen bu güç karşısındaki köşeye sıkışmışlığını ve umutsuzluğunu da dile getirmektedir. Seeman'ın ifade ettiği gibi (1959: 784-785), kendi davranışlarının toplumdaki sorunları iyileştiremeyeceğini ve artık tamamen etrafını saran gücün elinde bir kumanda olarak yönlendirildiği düşüncesi yabancılaşmanın bu boyutuna neden olmaktadır.

Bireyleri yabancılaşmaya sürükleyen bir diğer durum ise, onların çevresinde yaşadıklarına bir anlam verememesiyle beraber gelmektedir (Seeman, 1959). Aynı zamanda neye inanacağına karar veremeyen insanlar anlam arayışlarına yanıt bulamadıklarında zihinlerindeki boşlukları dolduramayabilmektedir. Bu durum da Seeman'ın (1959) anlamsızlık olarak nitelendirdiği bir başka yabancılaşma biçimini doğurmaktadır. N., de roman boyunca yaşadıklarına bir anlam vermekte güçlük çekmektedir. Bir gün evinden alınarak Yargılamalar Bakanlığı'na götürülen N.'nin, sicil odasında nedenini bilmediği ve sonrasında kimsesinin bir açıklamada bulunmadığı şekilde sorguya çekilmesi, arkadaşının yaşadığı mahalleye gidiş yolunda çocuklar tarafından kovalanırken gündüzcü diye bağırmaları, gezintisi esnasında gececi ve gündüzcü olarak ayrılan bir grubun birbirlerine ateş ederek son kişi hayatta kalana kadar oynadıkları oyuna şahit olması, yoluna devam ederken Ulusal Kitaplık ya da Bilgiler Sarayı olarak adlandırılan “Escher’in görelilik tablosunu” (Uyanık, 2020) andıran mimarileriyle hayrete düşmesi, peşine takılan “gölgeler”(gizli polis) ile hayatına o farkında olmadan müdahale edilmesi yaşamını giderek anlam verilmesi zor bir kargaşa içine sürükleyerek onu her alanda bir isteksizlik ve boş vermişliğe götürmektedir (Karasu, 2019: 174). Bazen öyle bir noktaya gelir ki yaşadıklarının gerçek mi yoksa rüya mı olduğunu sorgulamaya girişir. Anlatı boyunca, gerçekte neyin neden yapıldığı herkes için bir muammadır. İnsanlar bu düzen içerisinde gecenin işçilerinin neden özellikle gençleri hedef aldığını, onlara neden kesici delici aletlerle işkenceler yaptığını veya onları neden öldürdüğünü bilmemektedir. Sadece ortalıkta dolaşan kimi söylentiler mevcuttur. Bu ayakları yere basmayan düzenin içerisinde kuklaya dönen insanlar gecenin işçileri tarafından öldürülmekten kurtulsalar bile, bu sefer de, kendilerini anlamsızlık denizinde boğulurken bulmaktadırlar. Yabancılaşmanın derinleşmesiyle beraber onlar için yaşamın ya da ölümün anlamı neredeyse ortadan kalkacak bir vaziyete bürünmüştür.

Bir başka yabancılaşma türü olan sosyal izolasyonu Seeman, (1959: 788-789) genel olarak açıklayacak en iyi yaklaşımın değer yargıları ile bir bağ kurularak mümkün olacağını savunmaktadır. Kendini soyutlayarak yaşadığı topluma yabancılaşan bireyin, toplum tarafından yaygın bir şekilde değer atfedilen

hedeflere ve inançlara herhangi bir değer veremediği durumlar sosyal izolasyon bakımından yabancılaşmaya işaret etmektedir.

N., toplumdaki insanların büyük çoğunluğunun yönetim ve onun memurlarına karşı kimi zaman ılımlı ve empati dolu düşüncelerinden dolayı diğer insanlara karşı mesafelidir. (Karasu, 2019: 31). Topluma karşı mesafeli olma durumu onun çevresindekilerle hislerini ve düşüncelerini paylaşmak yerine toplumda meydana gelen yıkımlar, ölümler, acılar karşısında kendisini ifade edebilecek tek unsur olan dil aracılığıyla başına gelenleri ve duygularını bir deftere aktarması ile sonuçlanmıştır (Karasu, 2019: 15-16). N.'nin kendisini bu kadar yalnız ve soyutlanmış hissetmesine neden olan durumlardan biri de diğer insanların meydana gelen insanlık suçları karşısında kayıtsız bir ruh halinde olmalarıdır. Bu durum onun düşün dünyası ile örtüşmemektedir (Karasu, 2019: 155). İnsanlar artık “kendilerini daha az ürküten ne varsa, ona inanmak istemektedirler” (Karasu, 2019: 30). Toplumun büyük bir bölümüne yayılmış bu “kaygısızlık” hali N.'nin kendisini soyutlanmış ve yalnız hissetmesine neden olarak diğerlerine cephe almasıyla sonuçlanır (Karasu, 2019: 155).

Yabancılaşmanın alternatif anlamlarından bir diğeri olan kendine yabancılaşma, bir bireyin eylemlerine ve kendisine seyirci bir konuma gelmesi olarak açıklanabilir. Böylelikle artık kendisinden başka bir “ben” haline gelmesine neden olan bu durum, kişinin benliğinden kopuş sürecine işaret etmektedir (Seeman, 1959). Esasen buraya kadar tespit etmeye çalışılan sosyal izolasyon, güçsüzlük, anlamsızlık bakımından yabancılaşmanın kendine yabancılaşmayı körükleyen çıktılar olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Aydın bir yazar olan N. de her ne kadar muhalefetini sergileyemediği bir iktidar altında ezilmiş olsa da bu durum onun bilinçaltına işlemiştir. Öyle ki bir rüyasında iktidarın memurları ile burun buruna geldiği bir an içindekileri söylemekten çekinmemektedir (Karasu, 2019: 217-220) İfade özgürlüğünün kangren bir kol gibi kesilmiş olmasının verdiği acı, rüyasında sert bir tepki olarak açığa çıkmıştır. Bu baskılanmanın onda yarattığı itici güç, N.'yi artık kendisinde var olan hakikate inanma ve onu dile getirme arzusundan alıkoymaktadır.

Kendisine yabancılaşmaya başlamış olan N., kendini, bugüne kadar sahip olduğu düşünce evreninin tam karşısında bulmaktadır (Karasu, 2019: 219). Hatta artık kendini işkenceye maruz kalan, öldürülen insanlar yerine bunları uygulayanların tarafında görmeye başlayacak kadar öz varlığından uzaklaşmıştır. Sonuç olarak içinden ne bir karşı koyma ne de savunma girişimi gelmektedir (Karasu, 2019: 220).

N., elbette bu zamana kadar otoritenin şiddetli tahakkümü altında sessizliğini sürdürmüş olsa da en azından iç konuşmalarında muhalifliğini sürdürebilmiştir. Ancak romanın ilerleyen kısımlarında kendini savunmanın ancak bir rüya(da) olabileceğini anlamış ve gerçekliğe uyanışı (Karasu, 2019: 221) ile birlikte kendine olan yabancılaşması daha belirgin bir hal almıştır. En sonunda ise, O.'nun ve Sevim'in yüzlerini tek bir yüzde toplanmış olarak hayal ederek ikisini de kendinde birleştirir: “Aynada tanıyamadığım ben. Binlerce parça. Artık bende olmayan yüz binlerce parça” (Karasu, 2019: 230).

7.SONUÇ

Bu çalışmada, Bilge Karasu'nun distopik ve en siyasi eseri olan Gece romanında, yazarın modern topluma yönelik eleştirel yaklaşımı belirlenen çeşitli temaların açılımları vasıtasıyla incelenmiştir. Bu çerçevede, yazarın, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da yükselişe geçen totaliter rejimlerin meydana getirdiği yaşam deneyiminden etkilendiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, tarihte yaşanan olayların edebiyat alanındaki temsilini sosyolojinin imkânlarıyla tartışmak amaçlanmıştır. Bunun için de incelemeye alınan roman tarih, toplum ve birey ekseninde anlamaya çalışılmıştır. Böylece Gece'de modern dönemde ortaya çıkan bireysel ve toplumsal sorunlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu sorunları ele alırken totalitarizm, şiddet, gözetim, söylenti, kötülüğün sıradanlığı ve yabancılaşma kavramlarından yararlanıp bir ilişki kurmaya çalışılmıştır.

Gece romanında genel olarak yönetim aygıtının totaliter ideolojilere benzer bir şekilde kurduğu tahakkümün korku üzerinden temellendiği görülmektedir. Bu korku, iktidar tarafından kitleler üzerindeki baskıyı güçlendirmek için bir araç haline getirilmiştir. Böylece kendine has düşüncesi yok edilerek tek tipleştirilmeye çalışan birey, iktidarın ideolojisine eklemlendirilmek üzere baskıyla yönetilmiştir. Aynı zamanda şiddet, iktidarın sürekliliğine tehdit oluşturacak her bireye işkence veya ölümle sonuçlanacak uygulanmalarda görülmektedir.

İktidarın memurları, otoritenin gücünü sakatlayabilecek unsurları ortadan kaldırmaya çalışırken farkında olmadan yaptıkları kötülükleri sıradan bir durum gibi sürdürmüşlerdir. Emirleri uygularken sadece rejimin sürdürülmesi ve otoritenin amacını gerçekleştirmesi üzerinden kendini kurgulayan memurların vicdani bir sorumluluk hissetmemelerinin nedeni sadece fikirsizlik ve hiyerarşik düzende otorite ile kendilerini özdeşleştirmeleri değil aynı zamanda modern dönemdeki rasyonelleşmenin bir getirisi de olarak görülmektedir. Sonuç olarak,

bu durum memurların insani yükümlülükler üzerinde akıl yürütmekten yoksun kalmalarına neden olmuştur.

Kontrol, kitlelerin ve şiddet araçlarının üzerinde olduğu kadar medyanın üzerinde de bulunmaktadır. Medya kuruluşlarındaki haberler tamamen iktidarın kurguladığı biçimde şekillenmektedir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla karşıt bir görüş bildirmek isteyen herkes engellenmektedir. Bu durumda ise aydınlar kendilerini ifade edemez hale gelmiş/getirilmiş böyle bir girişime cüret edenler ise şiddet aracılığıyla sindirilmiştir.

Kitleler geldiği son noktada dönüştükleri şey olarak kendilerini kabullenmiş hatta otoritenin eylemlerini mantıklı bulmaya bile başlamışlardır. Sistemin hataları üzerinde düşünce yürütenler olsa bile zamanla herkes iktidarın söylemleri ve yaptırımları aracılığıyla programlanmış bir robot haline dönüşmüştür. İktidarın düşünce biçimi, bireyin düşünceleri içinde harmanlanmıştır. Bunun sonucunda bireyler, ezilen ve sindirilenden yana olmak yerine iktidarın toplum içindeki bir temsilcisi haline dönüşmüşlerdir. Bu durumda totalitarizm, yaratmak istediği tek vücut hedefine ulaşmıştır.

Böyle bir toplumsal yaşam bireylerin yabancılaşması ile sonuçlanmıştır. Bu yabancılaşma biçimleri güçsüzlük, anlamsızlık sosyal izolasyon ve kendine yabancılaşma olarak açığa çıkmıştır. Yabancılaşmayı en çok besleyen faktör iktidarın her alana nüfuz etmesi ve bununla birlikte bireyin düşünemez, kendi kararlarını veremez, yaşananlara bir anlam veremez ve değişime bir katkı sunamaz olmalarından kaynaklanmaktadır. Bireyin özgür düşünce ortamında men edilmesi ve iktidar tarafından yeniden kurgulanmaya çalışılması, onun, toplum içinde olduğu kadar kendi içinde de erimesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, Aydınlanma döneminde insan aklına verilen büyük değer modern dönemde yaşanan kötülüklerle kaynak etmesi yazın alanında da kendini göstermiştir. Bu durum, geleceğe karşı iyimser bir bakışı simgeleyen ütopyacı geleneğin yerini soğuk rüzgarların estiği karanlık, karamsar ve bunaltıcı bir anlatının hâkim olduğu ve kendini gelecekte yaşanacak olumsuz meselelere dair bir uyarıcı rolünde gören distopyalara bırakmıştır. Modern dönemde iktidar, rasyonel akıl aracılığıyla toplum mühendisliğini kendi egemenlik arzusu dâhilinde birey ve toplum üzerinde cisimleştirmektedir. Bilge Karasu'nun Gece romanı da modern toplumun getirdiği sorunlardan yola çıkan distopik nitelikli bir eser olarak, bu sorunları kendine has bir bakışla ortaya koymaktadır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Allport, G. W. ve Postman, L. (1947). An Analysis of Rumor. Public Opinion Quarterly, 8(4), 501-517.

Althusser, L. (2006). Yeniden Üretim Üzerine. Işık Ergüden ve Alp Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Arendt, H. (1997). Şiddet Üzerine. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2014). Kötülüğün Sıradanlığı. Özge Çelik (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Barber, B. (1969). Conceptual Foundations of Totalitarianism. C. J. Friedrich, M. Curtis, & B. Barber içinde, Totalitarianism in Perspective: Three Views (s. 3-52). London: Pall Mall.

Bauman, Z. (1997). Modernite ve Holocaust. Süha Sertabiboğlu (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (2011). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup. Pelin Sıral (Çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Bauman, Z. (2020). Akışkan Korku. Cumhur Atay (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Booker, M. K. (1994). The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism. Contributions to the Study of Science Fiction and Fantasy . 58. Westport: Praeger.

Bottomore, T. (2002). The Frankfurt School and its Critics. London: Routledge.

Can, N. (2005). Siyaset Felsefesi Problemleri. Ankara: Elis Yayınları.

- Canfora, L. (2015). Avrupa'da Demokrasi Bir İdeolojinin Tarihi. Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan (Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Cengiz, S. (2015). Bilge Karasu'dan Distopik Bir Modernizm Eleştirisi: Gece. *Journal of International Social Research*, 8(37), 49-54.
- Çiğdem, A. (2017). Aydınlanma Düşüncesi. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Çörekçioğlu, H. (2015). Modernite ve Ütopya. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Durdu, Z. (2005). Aydınlanmanın Diyalektiği: Eleştirel Kuramın Aydınlanma Eleştirisi. *Liberal Düşünce*, 125-136.
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Friedrich, C. ve Brezezinski, Z. (1962). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger.
- Göktürk, A. (2019). Sunuş. B. Karasu içinde, Gece (s. 5-8). İstanbul: Metin Yayınları.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği-Felsefi Fragmanlar 1. Oğuz Özgül (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- İleri, C. (2007). Yazının da Yırtılıverdiği Yer. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jay, M. (2005). Diyalektik İmgelem. Ünsal Oskay (Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Karasu, B. (2019). Gece. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karışan, K. (2006). Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kılıç, E. (2013). Gece Nasıl Bir Darbe Romanı. D. Yaşat içinde, Bilge Karasu'yu Okumak (s. 107-117). İstanbul: Metis Yayınları.
- Knapp, R. H. (1944). A Psychology of Rumor Public. *Public Opinion Quarterly*, 8(1), 22-37.
- Kongar, E. (2014). Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köse, H. (2011). 'Synoptikon' Evresindeki İletişim ya da Küresel Gözetim Toplumunda İktidar Görünmezliği'nin Sonu. H. Köse içinde, Medya Mahrem (s. 199-224). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

- Lefebvre, G. (1973). *The Great Fear of 1789*. New York: Vintage Books.
- Linz, J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. Ergun Özbudun (Çev.). Liberta Yayınları.
- Neiman, S. (2006). *Modern Düşüncede Kötülük Alternatif Bir Felsefe Tarihi*. Ayhan Sargüney (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Orwell, G. (2000). 1984. İstanbul: Can Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökenleri*. Irmak Ertuna Howison (Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.
- Seeman, M. (1959). *On the Meaning of Alienation*. *American Sociological*, 24(6), 783-791.
- Uyanık, B. (2020). *Bilge Karasu'nun "Gece" Adlı Romanının Göstergibilimsel Çözümlemesi*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vieira , F. (2010). *The Concept of Utopia*. C. Gregory içinde, *The Cambridge Companion to Utopian Literature* (s. 1-27). New York: Cambridge University Press.
- Zizek, S. (2009). *Biri Totalitarizm mi Dedi?* Halil Naçaroğlu (Çev.). Ankara: Epos Yayınları.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

“UYGARLIK SÜRECİ”: POZİTİVİZME ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM*

Zehra Zeynep SADIKOĞLU¹

Dr.Öğr.Üyesi

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

E-mail: zeynep.sadikoglu@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0251-6652

Öz

Bireysel kişilik ve toplumsal yapının karşılıklı etkileşim ve ilişki içinde olduğunu gösterme amacına sahip Norbert Elias'ın Uygarlık Süreci adlı çalışması toplumsal yapının değiştikçe bireysel kişilik yapılarının değiştiği ve bu değişimlerin de aynı zamanda toplumsal yapının değişmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Uygarlık Süreci dört prensibe yaslanmaktadır. Birincisi her ne kadar toplum irade sahibi ve planlı hareket eden bireylerden oluşsa da bu eylemlerin birleşimi neticesinde ortaya çıkan sonuç genellikle gayr-ı iradidir. İkincisi, tekil bireyler, toplumsal ilişkiler ağının veya figürasyonların bir parçası olarak, ancak diğer insanlarla olan karşılıklı bağımlılıkları içerisinde anlaşılabilirler. Üçüncüsü toplumsal yaşam, durumların değil ilişkilerin değerlendirilmesi aracılığıyla anlaşılmalıdır. Dördüncüsü ise toplumu ancak uzun vadeli gelişim ve değişim süreçlerinden oluştuğunu kabul ederek anlayabiliriz. Bu çalışmada ise Elias'ın Uygarlık Süreci adlı çalışmasında önerdiği yaklaşımın pozitivist yaklaşıma referansla çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Elias'ın yaklaşımının pozitivistlikle arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuştur. Söz konusu prensipler ışığında Elias, sosyolojik düşünceye pozitivistlikten farklı olarak yapı-eylem, makro-mikro, toplum-birey gibi

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Sorumlu Yazar: zeynep.sadikoglu@istanbul.edu.tr

Atf (APA): Sadıkoğlu, Z. Z., (2022), “Uygarlık Süreci”: Pozitivizme Alternatif Bir Yaklaşım, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (1): 21-35., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.951085>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

ikilikleri aşan bir paradigma önermektedir. Bununla birlikte Avrupa merkezci bakış açısını benimsemesi açısından pozivitizmle ortak bir yöne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Uygarlık süreci, Figürasyon, Toplumsal yapı, Kişilik

Alan Tanımı: Sosyoloji

“CIVILIZATION PROCESS”: AN ALTERNATIVE APPROACH TO POSITIVISM

Abstract

Norbert Elias's Civilizing Process, which aims to show that individual personality and social structure are in mutual interaction and relationship, reveals that individual personality structures change as the social structure changes, and these changes also cause the social structure to change. In this framework, Civilizing Process is based on four principles. First of all, although the society consists of individuals who have a will and act in a planned manner, the result that emerges as a result of the combination of these actions is usually involuntary. Second, individuals can be understood as part of social networks or figurations, but only in their interdependence with other people. Third, social life must be understood through the evaluation of relationships, not situations. Fourth, we can understand society by accepting that it consists of long-term processes of development and change. This study aims to analyze the approach proposed by Elias in his work titled Civilizing Process with reference to the positivist approach. In line with this purpose, the differences and similarities of Elias's approach compared to the positivism have been revealed. In the light of these principles, In the light of these principles, Elias actually proposes a different paradigm to sociological thought than positivism. However, it has a common aspect with positivism in terms of adopting a Eurocentric perspective.

Key Words: Civilizing process, Positivism, Figuration, Social structure

JEL Code: Z00

1.GİRİŞ

1897 senesinde Breslau kentinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Norbert Alias, çalışmalarına 1918 senesinde Breslau Üniversitesinde başlamış ve esas olarak felsefe ile ilgilenmiştir. Çalışmaları açısından dönüm noktasını ise 27 yaşında iken Heidelberg'e gitmesi ve burada Alfred Weber ile çalışmaya başlaması oluşturmaktadır. Aynı dönemde Talcott Parsons'ın da çalışmalarını yürüttüğü Heidelberg'deki entelektüel iklimden etkilenir. Burada Karl Mannheim

ile tanışır ve ona çalışmalarında yardımcı olur. Heidelberg bu dönemde Alman sosyolojisinin canlı bir merkezidir. Elias buradaki zamanının çoğunu Weber'le birlikte Marx, Tonnies, Sombart, Troeltsch ve Simmel gibi isimleri okuyarak geçirmiştir. 1930-1933 yılları arasında ise Max Horkheimer, Theodor Adorno, Erich Fromm, Friedrich Pollock, Leo Löwenthal and Herbert Marcuse gibi isimlerin temsil ettiği Frankfurt Okulu ile aynı binada, Mannheim'ın asistanı olarak görev yapmıştır. Ancak bu isimlerle kurduğu kişisel ilişki Mannheim ve Frankfurt okulu arasındaki uzaklıktan ötürü oldukça sınırlı kalmıştır (Van Krieken, 2000: 353-67; Morrow, 2009: 215).

Bunlarla birlikte bir sosyolog olarak Elias'ı Alman geleneği içinde konumlandırmak gerekir. Kendi kuşağında yer alan diğer pek çok isim gibi o da Max Weber'in çalışmalarından ve Marksizm ve onun etrafında dönen tartışmalardan etkilenmiştir. Alman sosyolojisinin yanı sıra Fransız ve Alman tarih yazımı ile de ilgilenmiştir. Annales okulu meşhur olmadan çok önce Lucien Febvre ve Marcel Bloch'tan alıntılarda bulunmuştur. Freud ve psikanaliz okulu da onun düşüncelerinin oluşmasında etkili olmuştur (Goudsblom, 2000: 173). Ancak Batı Marksizmin uzağında bir yerde kalması gereği, çalışmaları uzun süre dikkate alınmamıştır. İsviçre'de yayınlandığı 1939 senesinde hiç ilgi uyandırmamış fakat günümüzde bir sosyoloji klasiği haline gelmiş olan *Uygarlık Süreci* adlı çalışmasının önemi 60'lardan itibaren ilk önce Hollanda ve Almanya'da, 70'lerde Fransızcaya tercüme edilmesiyle birlikte Fransa'da ve 80'lerde İngilizceye tercümesiyle birlikte İngilizce konuşan dünyada anlaşılmaya başlamıştır ve 1977 yılında ilki verilen Adorno ödülünü almıştır (Öncü, 2000: 8). Bu çalışmada ise Norbert Elias'ın *Uygarlık Süreci* adlı eserinde pozitivist yaklaşım ile kurduğu ilişkiye odaklanılmaktadır. Bu kapsamda *Uygarlık Süreci*'nin temel tezi aktarıldıktan sonra Elias'ın sosyolojik yaklaşımı pozitivist yaklaşıma referansla çözümlenmiş, her iki yaklaşım arasındaki fark ve benzerlikler ortaya konmuştur.

2. NORBERT ELİAS'IN UYGARLIK SÜRECİ

Elias'ın psiko-oluşumsal ve sosyo-oluşumsal gelişmelerin iç içe geçmiş olduğunu ve psikolojik yapılar ile toplumsal egemenlik yapıların birbirlerine karşılıklı bağımlı (Hammer, 2000: 77) olduğunu göstermeye çalıştığı *Uygarlık Süreci'nde* Weber dışında Elias'ın üzerinde etkili olan üç isimden bahsedebiliriz. Bunlar William Sumner, Johan Huizinga ve Sigmund Freud'dur. Öncelikle William Sumner'ın *Folkways* (1906) adlı çalışmasında yapmış olduğu bir kültürün ahlakı, normları ve değerlerinin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı, bu ortaya çıkışın toplumun yapısı ve tarihi ile bağlantısının ortaya konması gerektiğine dair açıklamaları Elias'ın bakış açısında etkili olmuştur. Her ne kadar insan eyleminin

gayr-ı iradi sonuçlarına dair düşüncelere daha önce Hegel, Marx okumalarında rastlamış olsa da Sumner'ın *Folkways* (1906)'ı Elias'ın kültür ve davranış arasındaki bağlantıyı kurmasını sağlamıştır. Söz konusu çalışmada uygarlığın planlanmamış doğası ve tarihselliği üzerine düşünceler, onun tarihsel değişimin planlanmamış doğasına dair kavramsallaştırmasını geliştirmesine yardımcı olmuştur (Van Krieken, 2000)

Huizinga'nın *The Waning of the Middle Ages* (1924) adlı çalışması ise Elias'a Orta çağlarda gündelik yaşamın ayrıntılı bir resmini sunarak, çağdaş dünya ile karşılaştırma imkanını sunmuştur. Orta çağ döneminde gündelik yaşamın Huizinga tarafından güvensiz, duygu yüklü olarak resmedilişi Elias'ı etkilemiş ve modern hayat ile orta çağ dönemindeki hayat arasında bu anlamda karşıtlık *Uygarlık Süreci* boyunca işlenmiştir (Van Krieken, 2000). Freud'un benlik, ego, süper-ego ve id arasında kurduğu ilişki biçimi de Elias'ın yaklaşımının ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Elias'ın medeniyet tasavvuru bu bağlamda Freud'un fikirleri üzerine inşa edilmiştir. Freud'a göre insan, çocukluktan itibaren bir dizi kültürel kodu içselleştirmektedir. Kişinin benliği üzerindeki dış baskılar, süper-ego ile kişinin kendi üzerinde uyguladığı bir baskı ve zorlama mekanizmasına dönüşmektedir. Bu dönüşümü incelerken Elias'ın en çok vurgu yaptığı bazı kavramlar öz-denetim (self-control), kendini tutma (kendine hâkim olma- self-restraint), ve arzu kontrolü (affect control)dür. Tıpkı Freud gibi Elias'a göre modern batılı/medeni/uygar insan, bu kontrolü kurmuş insandır (Öncü, 2000: 8-11).

Bu okumalar sonucunda ortaya çıkan *Uygarlık Süreci'nde* Elias, ikili bir amaca sahiptir. Birincisi psikik/ruhsal olan ile toplumsal olan arasındaki ilişkiyi incelerken ruhsal/psikik olanı durağan ve statik, değişmez bir şey olarak alıp bir süreç olarak değerlendirmedığımız müddetçe bu ilişkiyi anlayamayacağımızı göstermektir. İkincisi ise toplumsal süreçleri ruhsal değişimlerin motoru olduğunu göstermektir. Tam da bu noktada çalışmada orta çağ'ın başlangıç noktası olarak belirlenmesinde bu dönemin bir barbarlık/iptidailik dönemi olarak değerlendirilmesi değil, ancak orta çağ'ın incelenmesinin modern zamana doğru gelişim eğrisinin belirlenmesinde yeterli olacağını düşünülmüş olmasının etkili olduğu belirtilmelidir (Van Krieken, 2000). Elias söz konusu ikili amaç doğrultusunda belirtilen zeminde *Uygarlık Süreci'nin* birinci cildinde Avrupa toplumunda, özellikle Fransa'da orta çağdan modern döneme doğru olan süreçte insanlar arası ilişkilerde beklenti, duygulanım ve bedensel tepkilere yaklaşımlarında meydana gelen değişimleri betimlemiştir. Bu betimleme çerçevesinde tipik olarak orta çağ döneminde davranışların daha basit ve naif

olduğu, duyguların daha doğrudan ve daha vahşi bir şekilde ifade edildiği ve genel düşünce düzeyinde daha az ruhsal/psşik nüansların olduğu vurgulanmıştır. Buna uygun olarak, orta çağ toplumunun daha düşük seviyede toplumsal kontrol ve öz denetim ile gündelik hayata baskın olan şiddet ile karakterize yapısının altı çizilmiştir.

Nezaket kazanma/courtesy süreci, orta çağ'a özgü bu yapının zayıflamasını, yani şiddetin toplumsal gündelik hayattan uzaklaştırılmasını ve kompleks toplumsal etkileşim ağlarının uzun vadeli gerekliliklerine bağlı olarak duygu ve dürtülerin düzenlenmesini beraberinde getirmiştir (Elias, 2013). *Nezaket/courtesy*'in bir sonraki aşaması ise ve modernleşme/medenileşme/uygarlaşma süreci, yani *civilite*dir. Elias (2013)'a göre *civilite*'yi belirleyen ana özellik insanların daha fazla gözlem yapmak zorunda olmasıdır. Bir başka ifadeyle modernleşme/medenileşme/uygarlaşma süreciyle insanlar kendilerini ve diğerlerini daha fazla gözleme yoluyla nasıl davranmaları gerektiği belirlemeye ve davranışlarını buna göre düzenlemeye başlamıştır. Yalnızken dahi uygulanan otomatik bir özdenetimin egemenliği söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Elias (2013) yüksek derecede farklılaşmış ve kompleks toplumsal ilişki ağlarının öz denetimin içselleştirilmesini gerektirdiğini ve üst ben gelişimi sayesinde bu denetimin dışsal herhangi bir toplumsal kurumla olan bağının azaldığını ileri sürmüştür.

Elias (2013)'a göre duygusal yapıda gerçekleşen bu değişimlere iki önemli toplumsal süreç kaynaklık etmektedir. Bunlardan birincisi 17. ve 18. yüzyıllarda Batı'da mutlakiyetçi devlet yapısının oluşması ve otoritenin merkezileşmesidir. İkincisi ise toplumun farklılaşması ve buna bağlı olarak karşılıklı bağımlılığın artmasıdır. Para ekonomisinin oluşması, kentlerin ortaya çıkışı gibi gelişmelere değinse dahi belirleyici olduğunu vurguladığı bu iki toplumsal süreçten mutlakiyetçi devlet yapısının oluşumunun temelinde tekel ve denge mekanizmaları yer almaktadır. Özellikle şiddet araçlarının devlet elinde toplanması, toplumsal ilişkilerde gücün başka şekillerde ifade edilmesini ve öz denetim, duyguların kontrolü, davranışlarda hesap yapmayı gerektirmiştir. Elias (2013: 308)'in kendi ifadesiyle belirtmek gerekirse "her uygar insanın *habitus*²unda belirleyici bir özellik olarak öne çıkan ruhsal kendini zorlama aygıtının kendine özgü istikrarı, bedensel şiddet ediminin tekelsel kurumlarının oluşmasıyla ve toplumsal merkezi organların artan istikrarıyla çok yakın ilişki

² Davranış ve düşünmeyi yönlendiren sosyal norm veya eğilimleri ifade etmektedir. Toplumun insanlara düşünce, his ve davranış düzeyinde kalıcı ve devamlı yapılandırılmış eğilimler kazandırarak onlara yatırım yapma biçimi anlamını taşımaktadır (Navarro, 2006: 16).

içerisindedir. Bir şiddet tekeli oluştuğunda pasifize edilmiş mekanlar, şiddet eylemlerinden arınmış toplumsal alanlar ortaya çıkmakta ve şiddetin yerini barışçı zorlamalar almaktadır.” Şiddet tekelinin yanı sıra vergi tekelinin devletin elinde bulunması ve devletin söz konusu tekeller üzerinde tasarrufunu devam ettirebilmesi için birbirini dengeleyecek toplumsal zümrelere ihtiyaç duyması (Elias, 2013: 350) ise soylu ve burjuva sınıfları arasında bir denge politikası uygulanmasına, dolayısıyla özdenetimin ve davranışların kontrolünün artışına neden olmuştur.

Toplumsal farklılaşma süreci ise toplumsal karşılıklı bağımlılıklar zincirinin uzamasına neden olmuştur. Oluşan bu karşılıklı bağımlılık insanların duygularının ve kendi benlikleri üzerinde kurdukları denetimi arttırmaları yönünde baskı oluşturmuştur. Sonuç olarak özdenetimi sağlayan üst benin gelişmesini sağlamıştır. Elias (2013: 305) bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

“Batı toplumunun en eski tarihlerinden günümüze kadar toplumsal işlevler büyük bir rekabet baskısı altında gittikçe daha fazla farklılaşır. Farklılaşma arttıkça, tekil kişinin tüm işlerinde sürekli bağımlı olduğu işlevlerin ve böylelikle de insanların da sayısı artar. Tekil eylemin toplumsal işlevini yerine getirebilmesi için gittikçe daha fazla insan davranışı birbirine uyarlanmak, eylemler dokusu gittikçe daha hassas ve daha sıkı bir şekilde örütlenmek zorundadır. Tekil kişi, davranışını gittikçe daha fazla farklılaşmış, gittikçe daha düzgün ve istikrarlı düzenlemeye zorlanır. Davranışın daha farklılaşmış ve istikrarlı düzenlenişi tekil insana küçük yaştan itibaren gittikçe daha fazla bir otomatizm, karşı koyamayacağı bir iç zorlama olarak aşılır.”

Özetle, Elias *Uygarlık Süreci*'nde bireysel kişilik ve toplumsal yapının karşılıklı yakın etkileşim ve ilişki içinde olduğunu göstermek istemiştir. Toplumsal yapı değiştikçe bireysel kişilik yapıları değişmekte ve bu değişimler de toplumsal yapının değişmesine neden olmaktadır. Ona göre hem doğalarından ötürü hem de toplumsallaşma neticesinde insanlar arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Bu karşılıklı bağımlılıklar veya figürasyonlar aracılığıyla insanlar hem kendi benliklerini hem de dünyayı tanımlamakta, düşünce ve eylemlerini yönlendirmektedirler. Bu figürasyonlar değiştikçe, bireysel kişilik yapıları da mecburen değişmektedir.

3.FİGÜRASYON VS POZİTİVİZM

Uygarlık Süreci çerçevesinde Elias'ın savunmuş olduğu dört prensipten bahsedilebilir. Birincisi her ne kadar toplumlar irade sahibi ve planlı hareket eden bireylerden oluşsa da bu eylemlerin birleşimi neticesinde ortaya çıkan sonuç genellikle gayr-ı iradidir. Bu bağlamda sosyologun görevi iradeli insan eyleminin gayr-ı iradi toplumsal kalıplara dönüşmesini sağlayan mekanizmaları incelemektir. İkincisi, tekil bireyler, toplumsal ilişkiler ağının/figürasyonların bir parçası olarak diğer insanlarla olan karşılıklı bağımlılıkları çerçevesinde anlaşılabilirler (Elias, 1978: 113). Bu nedenle “birey” ve “toplumu” birbirinden ayrı kategorilermiş gibi düşünmek ve ele almak anlamlı değildir çünkü birey ve toplum, hayatın sonsuz akışında iç içe geçmiş ve ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı durumdadır. Toplum-birey; yapı-eylem gibi ikilikler sosyal gerçekliğin yanlış temsilleridir, toplumsal gelişme ve dönüşümler psikolojik gelişim ve dönüşümlerle karşılıklı bağımlılık içerisindedir (Layder, 1986: 369). Dolayısıyla Elias (1978)'a göre insan özü itibariyle sosyal bir varlıktır ve ancak toplumsal olarak inşa edilmiş ikincil bir doğa aracılığıyla diğerleriyle kurduğu ilişkiler içinde ve onların aracılığıyla varlık kazanır.

İnsana dair bu bakış açısı, aynı zamanca Elias'ın üçüncü prensibine işaret etmektedir. Buna göre toplumsal yaşam, durumların değil ilişkilerin değerlendirilmesi aracılığıyla anlaşılabilir. Bu noktada Elias'ın iki yönlü eleştirisi açığa çıkmaktadır. Bu eleştirinin bir ucunda toplumun doğa bilimlerinin “nesnel” yöntemleri ile yapı, sistem vb. kavramlarla incelenmesi diğer ucunda ise aslında sosyolojik olan problemlerin bireyin odakta yer aldığı psikolojik problemler olarak alınması yer almaktadır (Elias, 1978: 131). Sosyolojik holist ve atomist bakış açılarına karşılık, Elias toplumsal gerçekliğin insanî ilişkilerin inşa ettiği, neşet ettiği ve eşlik ettiği süreçlerden oluşan doğasına vurgu yapmaktadır (Layder, 1986: 370). Toplumsal gerçekliğin süreçlere içkin doğasına bu vurgu ise dikkati mekanistik bir nedensel açıklamaya ulaşmak yerine, kompleks ve iç içe geçmiş karşılıklı bağımlılık zincirinde sürekli değişen güç ilişkilerine yöneltilmektedir. Örneğin Elias (1978: 131) gücün bir insan veya kurumun belirli bir derecede sahip olduğu bir şey olarak değerlendirilmesinden ziyade, karşılıklı bağımlılık içerisinde yer alan bireyler veya toplumsal birimler arasında değişen bir oran olarak ele alınmasının doğru olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle gücün ilişkiyel doğasına dikkati çekmekte ve onu ele alış tarzlarının bu doğayı gözden kaçırmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Arnason, 1987:433).

Elias'ın yaklaşımının son prensibi toplumun zamansız durum veya koşullardan ziyade uzun vadeli gelişim ve değişim süreçlerinden oluştuğu kabul ile

anlaşılabilir olduğudur (Van Krieken, 2000). Elias (1978: 76)'a göre en temel ayırt edilebilir toplumsal olgu birbirlerine karşı güç uygulama kapasitelerini ölçen insanlar arasındaki etkileşimdir. Düalist bakış açılarını ampirik bir temelde aşmak ise ancak toplumsal süreçlerin, normatif ilkelerin aşamalı olarak uygulanması ve kültürel değerlerin değişmesinden ziyade, uzun vadede iktidar dinamiklerinin egemenliğinde olduğu gösterilebildiğinde mümkündür. Bu amaçla *Uygarlık Süreci*'nde mutlak ulusal devlet egemenliğinin gelişiminin otonom ve devrimci bir güç olarak kapitalizme karşı değil, ancak ekonominin parasallaşması ve feodal çerçevede askeri gücün elde tutulması arasındaki uzun vadeli dinamiklerin etkileşimi ile bağlantılı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Böylece orta çağ ve modern dönem arasında kurulan karşıtlıkların aslında çok temel ve uzun vadeli bir sürekliliği maskeleydiğini ortaya koyarak gelenek/modernite ikiliğinin ötesine bakmak gerektiğine işaret etmiştir (Arnason, 1987: 438). Aynı zamanda toplumsal figürasyonlardaki, yani insanlar arası karşılıklı bağımlılık-ilişki zincirlerindeki değişmelere insanların inanç, tutum ve davranışlarındaki değişmelerin eşlik ettiğini ve bu değişmelerin birlikte planlı olmayan ancak yapısal bir gelişim süreci ortaya çıkardığını göstermiştir (Mennell, 1977: 101)

Bu dört prensip ışığında aslında Elias, sosyolojik düşünceye hem yapısal işlevselci hem de metodolojik bireyci yaklaşımlardan farklı bir paradigma önermektedir. Toplumsal hayatı incelemek için eylem-yapı, birey-toplum, makro-mikro gibi ikilemleri aşmaya yönelik bir yaklaşım sunmaktadır. Figürasyon kavramıyla dikkatini insan ilişkileri ağı içerisinde değişen kalıplara, düzenliliklere, eğilimlere, karşı eğilimlere ve değişimin yönüne yöneltmektedir (Dunning ve Hughes, 2013: 57). Toplumsal gerçekliğin dokusunu oluşturan karşılıklı bağımlılık ve güç ilişkilerini ifade eden figürasyon kavramı ile toplumun her şeyi belirlediği kabulünü de bireylerin sınırsız özgür irade ile seçimde bulunduğu kabulünü de sorgulamaktadır (Layder, 1986: 370). Zira ona göre ne bireyi içinde yer aldığı ilişki ağlarından izole bir varlık olarak anlamak ne de toplumu da onu oluşturan insanlardan bağımsız bir varlık olarak ele almak mümkün değildir (Elias, 1956).

Bireysel düşünce ve eylemin toplumsal bağlam ile karşılıklılığına işaret eden Elias'ın bu çerçevesi toplumsal yapıyı analizinin merkezine alan ve bireyin ötesinde ve üstünde bir toplum anlayışı ile karakterize pozitivist çerçeve ile karşıtlık içindedir. Bununla birlikte Elias'ın pozitivist yaklaşıma yönelik eleştirileri daha çok Parsonsçı yapısal işlevselciliği hedef almaktadır. Hatta pozitivist okulun temsilcilerinden Comte'a ise olumlu bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre düşünen özne kavramına sosyolojik bir boyut katan Comte, meşhur üç hal

yasasında pozitif aşamadan önceki metafizik ve teleolojik aşamaları imleyen düşünme biçimlerini, yanlış ve ideolojik olarak kategorilendirmeyip, toplumsal olgular olarak kabul ederek içinde geliştiklerini dönemin toplumsal durumuyla ilişkilendirmiştir (Elias, 1978: 38-40). Comte'un düşünce biçimleri arasındaki niteliksel farklılaşmanın toplumsallıkla ilişkisini tarihsel olarak bu ele alışı ele Elias'a ilham vermiştir (Mühürdaroğlu, 2019: 512). Ancak merkezine sistem, alt sistem, işlevsel farklılaşma, homeostasis kavramlarını koyan Parsonsçı yapısal işlevselci kuramı analizine sosyal sistem ve kişilik arasında yanlış bir karşılaştırmadan başladığı ve sosyal sistemi onu oluşturan bireylerden bağımsız, izole bir şekilde ele almış olduğu yönünde kritik eder. Elias'a göre bu yanlış başlangıç noktası ve ele alış tarzı, psikoloji ve tarihten kopuk, daha kısıtlı bir sosyoloji anlayışı ile statik ve uyum merkezli bir toplum tasavvuru ortaya koymaktadır. Oysaki toplumsal gerçekliği anlayabilmek için toplumsal ve kültürel yaşamın gelişimsel akışını hesaba katmak gerekmektedir (Goudsblom, 2000: 126). Öte yandan Elias'a göre toplumsal olay ve değişmelere, insanların irade ve davranışlarına dayalı birbiriyle bağlantılı ortaya çıkan örüntülerin yanı sıra, uzun vadeli planlanmamış süreçler de kaynaklık etmektedir. Bundan dolayı insanın iradi eylem kapasitesine dayanarak yapılan çözümlenmeler de toplumsal olgu ve değişimleri açıklamakta yetersizdir (Yontar, 2000: 126). Çünkü tek tek insanların planlarının eklenmesi, hiçbir tekil insanın planlamadığı değişme ve biçimlenişleri beraberinde getirebilir. Dolayısıyla Elias (2013: 300)'a göre insanların karşılıklı bağımlılığında çok özgül türden bir düzen, onu oluşturan tek tek insanların irade ve aklından daha zorlayıcı ve daha güçlü bir düzen ortaya çıkmaktadır.

Elias sosyal bilimcilerin doğa bilimlerinin etkisi altında kalıp, onların daha fazla prestij vadeden yöntem ve teorilerini kullanmalarını ve araştırmalarında insanî fenomenleri basitleştirip onları doğa bilimlerinin yöntemlerine uydurmalarını da eleştirmektedir. Evrensel bilim fikrine karşı çıkan Elias'a göre, bilimler konu alanlarına bağlı olarak farklı yöntemler kullanabilirler. Evrensel ve mutlak bir bilim anlayışı, toplumun dinamik karakterini göz ardı etme tehlikesini taşımaktadır. Bu sebeple bilimsel yasanın istisnasızlığı fikrini reddeder. Birçok bilim alanında ve özellikle de iki yönlü insan bilimlerinde, yukarıda belirtilen türde teorik yasalar veya yöntemlerin aksine süreç ve figürasyon modellerinin konu ettiği nesneyi, yani toplumsal gerçekliği açıklamada çok daha yüksek yeterliliğe sahip olduğunu savunur (Yontar, 2000: 116). Zira figürasyon kavramı, toplumsal hayatın iç içe geçmiş yönlerini ve bu yönler arasındaki bağlantılılığı anlamada düalist bakış açılarının sunduğundan daha fazlasını sağlamaktadır.

Ancak Layder (2014: 172)'e göre insanları basitçe karşılıklı bağımlık zincirlerinin üyeleri olarak görmek, anlamın etkileşimsel müzakereler sonucunda nasıl oluştuğu, durumun kollektif tanımının nasıl biçimlendiği, etkileşim düzeninin genel kurumsal düzen ile nasıl bir ilişki içinde olduğu konularına yeterli bir açıklama sunmamaktadır. Toplum-birey, makro-mikro, yapı-eylem gibi karşıtlıkları aşmak isterken insanî ilişkilerin kendisine içkin olduğu ancak bu ilişkileri aşan özelliklere sahip toplumsal yapı unsurlarını göz ardı ediyor gözükmektedir. Figürasyon kavramı Giddens (2003)'ün yapının ikiliği kavramı, Bourdieu (1977)'un habitus kavramıyla düalist yaklaşımlardan kopma yönünde aynı hedefe sahip olsa da onlardan farklı olarak sosyolojinin geleneksel yaklaşımlarıyla daha az diyalog içinde olmasıyla ayırt edilmektedir. Bu noktada Layder (1986: 376) Elias'ın hem metodolojik bireyselci, yani etnometodolojik, fenomenolojik, sembolik etkileşimci yaklaşımlarla ortaya konan “yapısal süreç” (Glaser&Strauss, 1968); “müzekere edilmiş düzen” (Strauss, 1963) gibi kavramların hem de pozitivist yapısal işlevselci yaklaşımın temsilcisi Parsons (1951)'in kuramının toplumsal süreç ve değişmelere işaret eden yönlerini göz ardı ettiğini belirtmektedir. Nitekim Elias (1978: 162) Parsonsçı yapısal işlevselciliği denge ve uyuma olan odağı, birey karşısında yapıyı öne çıkararak toplumu neredeyse bireylerden bağımsız statik bir oluşum olarak ele alması, dolayısıyla bireyler arası etkileşimin toplumsal değişme yaratma kapasitesini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirmektedir. Fakat Layder (1986)'e göre Parsons'ın her “norm”dan farklı davranışı sapma ve bozuk işlev olarak değerlendirmesi ve Amerikan toplumunu toplumsal değişmenin kendisine doğru olduğu/olacağı bir ideal olarak sunması onun kuramının eleştirilebilir yönlerini oluştursa da aslında toplumsal değişme ve süreçleri konu etmektedir. Nitekim sistem kuramı toplumsal değişmenin toplum ile bireyin psikolojik ve motivasyonel yapılanması arasındaki karşılıklı ilişkisi dairesinde uyum yönünde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Sadıkoğlu, 2021). Dolayısıyla Elias figürasyon kavramının pozitivist ve/veya metodolojik bireyselci bakış açılarını hangi yönlerden aştığını açıklamada muğlak bir noktada konumlanmaktadır.

Figürasyon kavramı, sosyolojide geleneksel bakış açılarının kuram ve kavramlarının açıklayıcı gücünün aksine bu noktada eşitsiz güç dağılımının dinamik karakterine işaret eden betimsel bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Örneğin “yapı” kavramı toplumsal dünyada şeylerin nasıl bir görünüme sahip olduklarını onları üreten ve öne çıkartan mekanizmalar üzerinden açıklamaktadır. Ancak Elias figürasyonları, diğer, daha kapsamlı ve kesişen figürasyonlarla açıklama eğilimindedir. Bu bağlamda, figürasyonlar aslında kendi öz nedenlerini de teşkil etmektedir (Layder, 1986: 381). Diğer bir ifadeyle sonra gerçekleşen

olayların önce gerçekleşen olayları açıklaması ve sonucun süreci açıklaması bakımından Elias'ın *Uygarlık Süreci* teleolojik bir nitelik göstermektedir (Goudsblom, 1994: 7). Üstelik karşılıklı bağımlılık ağlarının, yani figürasyonların makro ve mikro olgular arasındaki bağlantıyı sağladığı iddiası toplumsal etkinlikler ve yapıların kendilerine has özelliklerini bulanıklaştırmaktadır. Zira durumsal etkinlikler ile kurumsal yapıların farklı özelliklerini karşılıklı bağımlılık zincirleri olarak almak yüz yüze karşılaşmalar ve daha uzak toplumsal ilişkiler arasındaki nitel farkların gözden kaçması tehlikesi taşımaktadır (Layder, 2014: 173). Bununla birlikte Goudsblom (1994) Elias'ın yaptığıın sonraki olaylardan yola çıkarak önceki olayları açıklamak olmadığını, hatta tam tersini yaptığını ileri sürmektedir. Belli sonraki olay veya süreçlerin belli önceki olaylar olmadan oluşamayacağını akılda tutarak, Elias'ın aradaki bağlantıyı göstermeye çalıştığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Goudsblom (1994)'a göre Elias geçmişe şimdiki noktadan bakmanın sağladığı avantajın farkındadır. Bu avantaj sayesinde geçmişte insanların tahmin bile edemediği gelişmelerin bilgisine sahiptir. Ancak bu bilgi, onu teleoloji yanlışlığına düşürmekten ziyade planlı ve amaçlı bireysel davranışların doğrudan sonucu olmasa bile, *Uygarlık Süreci*'nde gözlediği ilişkilerde Elias'ın belirli bir yönelim ve yapısal bir gelişmeyi tespit etmesine yardım etmiştir.

Elias (2013: 300)'ın kendisi de bunu “değişim bir bütün olarak plansız gerçekleşir ama yine de kendine özgü bir düzeni olmaksızın gerçekleşiyor değildir” şeklinde ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Elias uygarlık sürecini çizgisel bir gelişim süreci olarak ele almamaktadır. Bu süreç içerisinde geri dönüşlerin, her iki yöne doğru ani ve hızlı değişimlerin olabileceğini belirtmektedir. Fakat uzun vadede değişimin yönü uygarlığın artışına doğrudur. Bu noktada Elias'ın gelişme nosyonunun çizgisel bir evrim düşüncesi içermediğini belirtmek gerekir. Elias'a göre biyolojik ve toplumsal bütünleşme farklı süreçsel kavramlardır. Örneğin insan toplumları, biyolojik farklılaşma ile değil, sosyo-kültürel farklılaşma ve değişim ile gelişmektedir. Biyolojik evrimin aksine, toplumsal gelişme geri döndürülebilir, toplumsal aşamalar birbirini aynı derece veya nitelikte bir gereklilik ilkesi içerisinde takip etmemektedir. Bu aşamalar arasında birbirlerini belirli bir sırada izlemelerini gerektirecek bir mantık veya kalıp bulunmamaktadır (Dunning ve Hughes, 2013: 120). Diğer deyişle Elias'a göre toplumsal gelişme ilke olarak geriye dönmesi mümkün bir süreç olsa da uygarlaşma yönünde ve ancak karşıt yöndeki süreçlerin de bir bileşimi niteğindedir. Bu süreç ne tek çizgisel ne de teleolojiktir (Hammer, 2000: 80).

Uygarlık Süreci bağlamında Elias'a yöneltilen diğer bir temel eleştiri Avrupa merkezli bir bakış açısına sahip olduğu yönündedir. Buna göre Elias karşı-tarihleri ihmal ederek tek çizgili tarih anlayışıyla örtüşmekte, 17. yüzyıldan itibaren gerçekleşen her şeyin uygarlaşma yönünde olduğunu kabul etmesiyle algıda seçicilik yapmaktadır (Tilly, 1993; Akt. Goudsblom, 1994: 7). Elias'ın bakış açısının Avrupa merkezci olması ithamına karşılık ise Goudsblom (2000) *Uygarlık Süreci'nin* Avrupa hakkında olmasının onu Avrupa merkezci yapmadığını ve Elias'ın Avrupa örneğini genel anlamda insanlığa bir örnek olarak sunmadığını, daha çok onu biricik ve tek olarak sunduğunu ve herhangi bir ciddi karşılaştırma yapmadığını belirtmektedir. Batı'da uygarlaşma sürecine biricik ve özel anlamını veren şey, yüksek seviyede farklılaşma, güç ve vergilendirmenin tekelleşmesi ve karşılıklı bağımlılık ve rekabet derecesidir. Ancak *Uygarlık Süreci'nin* ikinci cildinde ortaya konan devlet oluşumu ve uygarlık arasındaki ilişki, farklı politik yapılaraya sahip toplumlarda uygarlık sürecinin nasıl işlediğine dair bir soru ortaya çıkarmaktadır. Avrupa-merkezcilik ithamı ise esas olarak bu soru üzerinden yükselmektedir. Bu bağlamda Elias'ın araştırması Batı Avrupa ile sınırlı olmasına rağmen, özdenetimin artışı ile devletin şiddet tekeli biçiminde ortaya çıkışı arasında var olan bağlantının, bütün uygarlık süreçlerinin temel özelliği şeklinde genelleştirilmesi Avrupa merkezcilik ithamına neden olmaktadır (Hammer, 2000: 78).

Elias'ın faydalandığı Weber'in rasyonalite ve Freud'un kontrol kavramlarının da çalışmasında Avrupa merkezci bir bakış açısına kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür. Öncü (2000: 13) bu kavramlar bağlamında önemli olanın bu düşünürlerin muhayyilesindeki 'rasyonel olmayan' ve 'kontrollü olmayan' davranış biçimleri ve toplumlar olduğuna dikkat çekmektedir. Weber'in çalışmalarında 'rasyonel' (Protestan ruhuna sahip) Batı insanı fikrini, değişik dinler üstündeki incelemelerden yola çıkarak Batı'nın karşıtı olarak kurgulanan Doğu, "değişmeyen" ve "pasif" özellikleriyle öne çıkmaktadır. Freud'un 'medeni' (güdüleri bastırılmış) Batı insanı fikri ise 'ilkel' insanların yaşadığı farklı coğrafyalar bağlamında -Afrika ve Amerika kıtalarının yerli halkları- anlam kazanmaktadır. Bu isimlerden beslenen Elias'ın çalışmasına da Avrupa'nın üstünlüğü varsayımı içkin bir nitelik olarak öne çıkmaktadır. Gerçekten de Elias *Uygarlık Süreci'nde* insan ruhunun bilinç, dürtü yapısı ve vicdan olarak fonksiyonel farklılığının doğuştan ve doğal olmayıp, toplumsal bir sürecin sonucu olduğunu ve bireysel farklılıkların aynı zamanda belirli bir toplumsal gelişmişlik aşamasına tekabül ettiğini göstermeye çalışmıştır. Buna göre insanların ne kadar rasyonel veya içgüdüsel dürtülere göre davranacakları yahut onların ne derece bireyci veya toplumsal davranışlar gösterecekleri, mevcut uygarlık seviyesine

bağlıdır (Yontar, 2000: 114). Bu çerçevede Avrupa toplumu Elias (2013: 325)'in "akışı içerisinde herkesin herkese bağımlılığının görece düzgün dağılımlı halde oluşu ve Batı toplumunun son derece farklılaşmış, son derece işlev bölümlü düzeneği, gittikçe artan ölçüde, daha alttaki tarımsal ve kentli tabakaların da davranışlarını ve faaliyetlerini daha uzun vadeli ve daha uzaktaki eklemlemeleri görek düzenlemelerine bağımlı hale gelmiş olması" şeklinde ifade ettiği biricik karakteriyle en yüksek derecede medenileşmiş toplumu teşkil etmektedir.

4.SONUÇ

Uygarlık Süreci ilk yayımlandığında fazla ilgi görmese bile, bugün artık 20. yüzyılın en önemli sosyoloji çalışmalarından sayılmaktadır. Bu çalışmanın önemi birey ile toplumun karşılıklı ilişki ve bağımlılık içinde ele almasına dayanmaktadır. Bu bağlamda *Uygarlık Süreci* mikro-makro düalizmini aşma yönünde önemli bir katkıdır. Söz konusu katkıyı ayırt eden ve Elias'ın *Uygarlık Süreci* 'nde ortaya koyduğu dört prensipten bahsedilebilir. Bunlardan ilki toplum irade sahibi ve planlı hareket eden bireylerden oluşsa da bu eylemlerin birleşimi neticesinde ortaya çıkan sonuç genellikle gayr-ı iradidir. İkincisi, tekil bireyler, toplumsal ilişkiler ağının veya figürasyonların bir parçası olarak, ancak diğer insanlarla olan karşılıklı bağımlılıkları içerisinde anlaşılabilirler. Üçüncüsü toplumsal yaşam, durumların değil ilişkilerin değerlendirilmesi aracılığıyla anlaşılmalıdır. Son olarak ise toplumu uzun vadeli gelişim ve değişim süreçlerinden oluştuğunu kabul ederek anlayabiliriz. Bu prensipler çerçevesinde Elias, sosyolojik düşünceye farklı bir paradigma önermektedir.

Bununla birlikte Elias'a yöneltilen eleştirilerden de bahsetmek mümkündür. Bu eleştirilerden ilki Elias'ın pozitivist yapısal işlevselci bakış açısının toplumsal değişme ve süreçleri ele alma biçimini göz ardı etmesiyle ilgilidir. İkincisi figürasyon kavramının açıklayıcı olmaktan çok betimsel bir niteliği sahip olmasıdır. Diğer iki eleştiri ise Elias'ın teleolojik ve Avrupa merkezli bir bakış açısına sahip olduğu yönündedir. Teleolojik olma eleştirisine karşılık Elias'ın toplumsal gelişmeyi ilke olarak geriye dönmesi mümkün bir süreç olsa da uygarlaşma yönünde ve ancak karşıt yöndeki süreçlerin de bir bileşimi olarak elde aldığını vurgulamak gerekir. Ancak öte yandan *Uygarlık Süreci* 'nde Avrupa toplumu biricik karakteriyle en yüksek derecede medenileşmiş toplumu temsil etmektedir. Buna karşılık Avrupa merkezci olduğu yönündeki eleştiriler Elias'ın çözümlemesini geliştirilmesine katkı sunmuştur. Daha sonraki çalışmalarında uygarlık kuramının aktarılabilirliğine ilişkin sınırların keşfedilmesi, gevşeme tezinin geliştirilmesi, uygarlık karşıtı süreçlerle hesaplaşılması bu eleştiriler sayesinde olmuştur. Ancak yine de gerek yöntem gerekse düşünsel olarak

uygarlık kuramının Avrupa dışındaki bölgelere ve toplumlara da uygulanması, bu modelin sınanması ve geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Arnason, J. (1987). Figurational sociology as a counter-paradigm. *Theory, Culture & Society*, 4(2-3), 429-456.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dunning, E. & Hughes, J. (2013). *Norbert Elias and modern sociology: Knowledge, interdependence, power process*. London: Bloomsbury Academic.

Elias, N. (1956). Problems of involvement and detachment. *British Journal of Sociology*, 7(3), 226-252.

Elias, N. (1978). *What is sociology*. London: Hutchinson.

Elias, N. (2013). *Uygarlık süreci*. (Çev.Erol Özbek). İstanbul: İletişim.

Giddens, A. (2003). *Sosyolojik yöntemin yeni kuralları*. İstanbul: Paradigma.

Glaser, B. & Strauss, A. (1968). *Time for dying*. Chicago: Aldine.

Goudsblom, J. (1994). *The theory of the civilizing process and its discontents*, Paper voor de Sectie Figuratiesociologie van de Zesde Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen Amsterdam.

Goudsblom, J. (2000). *Norbert Elias and American sociology*. *Sociologia Internationalis*: Amsterdam.

Hammer, H. (2000). *Norbert Elias'ın uygarlık kuramı: eleştiriler ve gelişmeler*, *Toplum ve Bilim*, 84, 75-90.

Huizinga, J. (1924). *The waning of the middle ages*. Edward Arnold & Co.

- Layder, D. (1986). Social reality as figuration: A critique of Elias's conception of sociological analysis. *Sociology*, 20(3), 367-386.
- Layder, D. (2014). *Sosyal teoriye giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Mennell, S. (1977). Individual action and its social consequences in the work of Norbert Elias'. *Human Figurations: Essays for Norbert Elias* Amsterdam: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 99-109.
- Morrow, R. A. (2009). Norbert Elias and figurational sociology: The comeback of the century.
- Mühürdaroğlu, A. (2019). Norbert Elias ve klasik bilgi sosyolojisi: Beklenti ve sınırlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2) , 493-516 . DOI: 10.16953/deusosbil.425806
- Navarro, Z. (2006). In search of cultural intepretation of power. *IDS Bulletin*, 37(6): 11-22.
- Öncü, A. (2000). Elias ve Medeniyetin Öyküsü. *Toplum ve Bilim*, 84, 8-17.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sadıkoğlu, Z. Z. (2021). Toplumsal eylem ve değişme: Talcott Parsons'ın düşüncesi üzerinden bir okuma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 1-28.
- Strauss, A. (1963). The hospital and its negotiated order. E. Friedson (ed) *The Hospital in Modern Society* (ss. 147-169).
- Sumner, W. (1906). *Folkways: A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals*. Boston: Ginn and Co.
- Tilly, C. (May, 1993). *Mechanisms of state formation and collective action: An interview with Charles Tilly*, Amsterdam
- Van Krieken, R. R. (2000). Norbert Elias and process sociology, In George Ritzer & Barry Smart (Eds.) *The Handbook of Social Theory*, (sspp. 353-367).. London: Sage.
- Yontar, E. (2000). Norbert Elias'ın insan bilimleri kavramı ve bilgi sosyolojisi, *Toplum ve Bilim*, 84, 112-128.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SEÇİM EKONOMİSİ ve POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ TEORİSİ

Politik Kazanç İçin İktisat Politikası Araçlarının Manipülasyonu ve Ekonominin Politizasyonu*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Erdem GÜDENOĞLU

Dr.

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: erdem.gudenoglu@beun.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9131-7104

Öz

Bu çalışma, siyasi iktidarların uyguladıkları seçim ekonomisi politikaları nedeniyle ekonomide meydana gelen dalgalanmaları ifade eden politik konjonktür hareketlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda öncelikle piyasa ekonomisinde kendiliğinden ortaya çıkan “iktisadi konjonktürel dalgalanmalar” kısaca açıklandıktan sonra devletin piyasa ekonomisine müdahalesi sonucu ortaya çıkan “politik konjonktürel dalgalanmalar” konusu

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C. & Güdenoğlu, E. (2023). Seçim Ekonomisi ve Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi - Politik Kazanç İçin İktisat Politikası Araçlarının Manipülasyonu ve Ekonominin Politizasyonu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (1): 36-64., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1235882>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

incelenmektedir. Teorik literatürün kısa bir özeti yapılmakta ve ardından sonuca dair bazı değerlendirmeler takdim edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçim ekonomisi, iktisadi konjonktür dalgalanmaları, politik konjonktür dalgalanmaları, politik konjonktür hareketleri, kamu tercihi

Alan Tanımı: Politik İktisat, Kamu Tercihi

THE THEORY OF POLITICAL BUSINESS CYCLES

Manipulation of Economic Policy Tools and Politicization the Economy for Political Profit

Abstract

This study aims to explore political business cycles, which express the fluctuations in the economy due to the election-winning oriented economic policies implemented by the political incumbents. In our study, we will first distinguish between “economic business cycles” that arise spontaneously in the market economy and also “political business cycles” that arise as a result of the intervention of the government to the market. We will present a brief summary of the theoretical literature and then present our final remarks on conclusion.

Key Words: Economic Business Cycles, Political Business Cycles, Public Choice

JEL Codes: D72, E32, E62

I. GİRİŞ

Görev başında bulunan siyasi iktidarların yeniden seçilebilmek amacıyla uyguladığı “seçim ekonomisi” politikaları dolayısıyla ekonomide ortaya çıkan dalgalanmaları ifade eden politik konjonktür hareketleri iktisat biliminde kamu tercihi (public choice) adı verilen disiplinin temel araştırma konularından birisidir. Kamu tercihi siyasetçilerin “oy maksimizasyonu” peşinde koştukları varsayımını esas alır ve ellerinde mevcut iktisat politikası araçlarını manipülatif olarak kullanarak ekonominin politizasyonuna sebep olduklarını savunur. Kamu tercihi teorisinin ikiz kardeşi anayasal politik iktisat (constitutional political economy) ise siyasi iktidarların seçim dönemlerinde kullanacakları mali ve parasal araçları sınırlandıracak anayasal kuralların önemi üzerinde durur. Özetle, kamu tercihi politik

konjonktür hareketleri adı verilen sorunun ve ortaya çıkan hastalıkların tanısı yapar; anayasal iktisat ise bu konuda çözüm önerileri sunar. Bu araştırmada kamu tercihi ve anayasal iktisat perspektiflerinden tanıdan tedaviye politik konjonktür hareketleri teorisi incelenmektedir. Çalışmamızda ilk olarak piyasa ekonomisinde kendiliğinden ortaya çıkan “*iktisadi konjonktürel dalgalanmalar*” ve ayrıca devletin iktisadi hayata müdahalesi neticesinde ortaya çıkan “*politik konjonktürel dalgalanmalar*” ayrımını yapacağız. Daha sonra teorik literatürün bir kısa özetini takdim edeceğiz. Çalışmamız değerlendirme ve öneriler ile tamamlanmış olacaktır.

II. GENEL OLARAK İKTİSADİ DALGALANMALAR (İKTİSADİ KONJONKTÜR HAREKETLERİ)

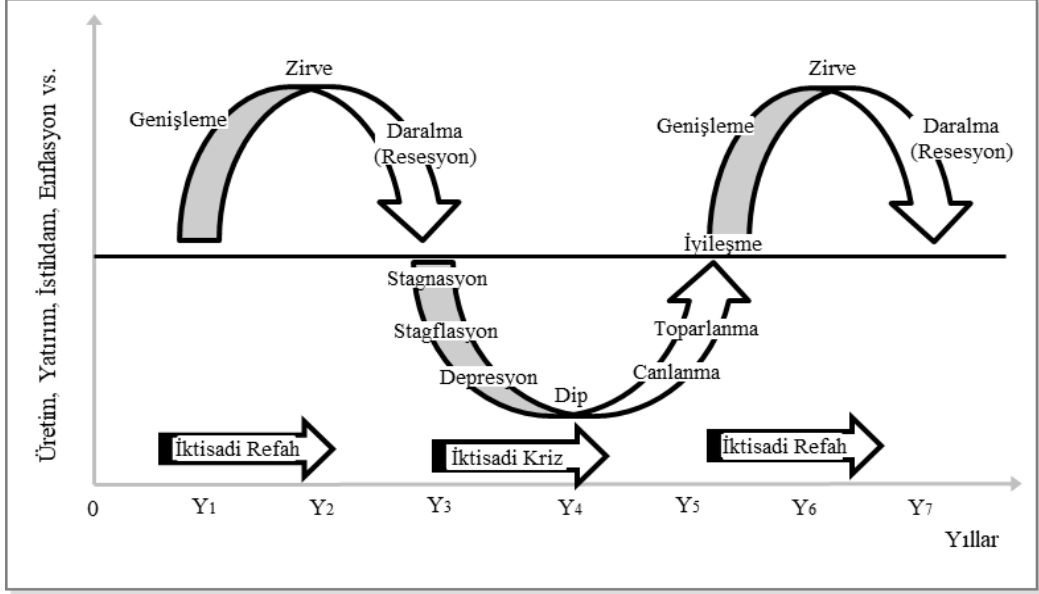
Bir ülke ekonomisinin temel makro-ekonomik göstergelerinde (üretim, yatırım, istihdam, fiyatlar genel seviyesi vs.) belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan iniş ve çıkış hareketlerine “*konjonktürel dalgalanmalar*” (business cycles) adı verilmektedir.²

Piyasa ekonomisinin tabii işleyişinde ortaya çıkan iniş ve çıkışların gerisinde muhtelif nedenler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı en azından önceden bilinen ve/veya tahmin edilebilen mevsimsel dalgalanmalardır. Diğerleri ise önceden tahmin edilemeyen ve öngörülemeyen iklim koşulları (kuraklık, aşırı yağış, sel, don), savaş, yangın, deprem gibi nedenlere dayalıdır. Gerek “*mevsimsel dalgalanmalar*”, gerekse “*düzensiz tesadüfi dalgalanmalar*” temel makro-ekonomik göstergelerde (üretim, tüketim, tasarruf, yatırım, istihdam, fiyatlar genel seviyesi, faiz oranı, döviz kuru vs.) aşağıya ya da yukarıya doğru yumuşak ya da sert iniş ve çıkışlara neden olabilir.

Konjonktürel dalgalanmalarının ya da başka bir ifadeyle konjonktür hareketlerinin muhtelif aşamaları söz konusudur. İktisadi konjonktürel dalgalanmalar nedenlerine bağlı olarak muhtelif evrelere dönüşerek ortaya çıkar, ilerler ve sonra zaman içerisinde bir dengeye kavuşmuş olur. Literatürde konjonktürel evreler genel olarak dört aşamada ele alınarak incelenir. Bu aşamalar; Genişleme aşaması (Canlanma + Toparlanma + İyileşme) ; Zirve aşaması; Daralma aşaması (Resesyon + Stagnasyon) ve Dip aşamalarıdır. Bu dört aşamanın her biri ayrı bir konjonktürel devreyi oluşturur. (Şekil-1)

² İktisadi konjonktür hareketleri konusunda bkz. Moore, 1914; Zarnowitz, 1992; Su, 1996; De Groot, 2006.

Şekil-1: Piyasa Ekonomisinde Ortaya Çıkan Dalgalanmalar
(İktisadi Konjonktür Hareketleri)

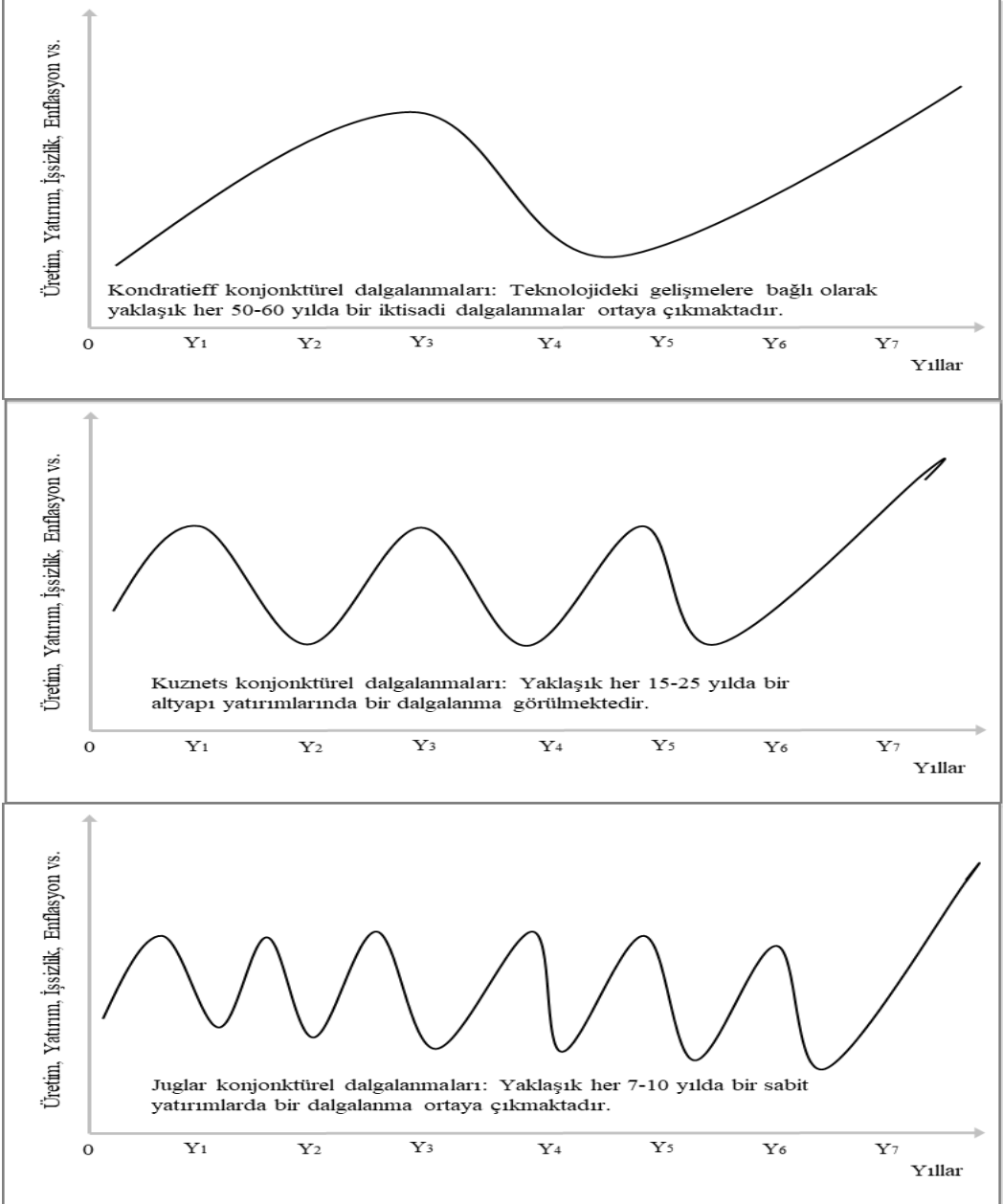

Kaynak: Yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Bir ülke ekonomisinde ya da küresel ölçekte dünya ekonomisinde ortaya çıkan döngüler (cycles), dalgalanmalar (waves/fluctuation), iniş-çıkış hareketleri (up and down movements), sallantılar (swings) birçok iktisatçının ilgisini çekmiş ve bugüne değin pek çok konjonktür teorileri ortaya atılmıştır. Konjonktür hareketlerini ilk ele alanlardan birisi Fransız iktisatçı Clément Juglar'dır. Juglar 1860'da ihtiyatlı bir şekilde kesinlik arz eden bir düzenlilik iddiasında bulunmasa da 7 ila 11 yıllık sürede ortaya çıkan ekonomik döngüleri ilk kez tanımlamaya çalışmıştır.³ Daha sonra Joseph Kitchin 1923 yılında yayınlanan bir makalesinde ABD ve İngiltere'de faiz oranlarını ve diğer verileri analiz ederek yaklaşık her 3-5 yılda bir ekonomide dalgalanmalar oluştuğunu ortaya koymuştur. (Şekil-2)

³ Juglar, C. (1862) Des Crises Commerciales Et De Leur Retour Périodique En France, En Angleterre Et Aux États-Unis. Cited in: Besomi, D. (2005) Clément Juglar And The Transition From Crises Theory To Business Cycle Theories. Paper Prepared For A Conference On The Occasion Of The Centenary Of The Death Of Clément Juglar, Paris. Online erişim: https://www.unil.ch/files/live/sites/cwp/files/users/neyguesi/public/D._Besomi_

Şekil-2: Başlıca İktisadi Konjonktür Dalgaları

Kaynak: Yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Ardından Rus asıllı Amerikalı iktisatçı Simon Smith Kuznets (1901-1985) konjonktürel dalgalanmalar üzerine çalışmalar yapmıştır. 1971 Nobel ekonomi ödülünü kazanan Kuznets (1930) makalesinde özellikle altyapı yatırımlarında her 15-25 yıl aralığında iniş-çıkışların oluştuğunu açıklamaya çalışmıştır. Kuznets'i bir başka Rus iktisatçı Nikolai Dmitriyevich Kondratiev (1892-1938) takip etmiştir. Kondratiev (Kondratieff and Stolper,1935) teknolojik gelişmelere bağlı olarak her 45-60 yıl arasında bir süreçte iktisadi dalgalanmaların ortaya çıktığını ispat etmeye çalışmıştır. Konjonktürel dalgalanmalar konusunu ilk ele alan öncülerden birisi de Joseph Alois Schumpeter (1883-1950)'dir. Avusturyalı iktisatçı Joseph Schumpeter 1939 yılında yayınlanan kitabında konjonktürel hareketlerini teorik, tarihsel ve istatistiki veriler çerçevesinde incelemiştir.

Yukarıda isimleri verilen iktisatçıların tamamı piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişi sürecinde ortaya çıkan “*iktisadi konjonktürel dalgalanmalar*” konusunu incelemişlerdir.

III.POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ: KAVRAMIN DOĞUŞU ve GELİŞİMİ

“*İktisadi konjonktürel dalgalanmalar*” dışında devletin iktisadi hayatın işleyişine müdahale ederek oluşturduğu konjonktür hareketleri literatürde “*politik konjonktür hareketleri*” ya da “*politik konjonktür dalgalanmaları*” olarak adlandırılır. William Dawbney Nordhaus'un 1975 yılında yayınlanan “*politik konjonktür hareketleri*” adını taşıyan makalesi siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkilerden kaynaklanarak ortaya çıkan iktisadi dalgalanmaları ele alan ilk çalışma olarak bilinir.

Kamu tercihi alanındaki çalışmaları ile tanınan İsviçreli iktisatçı Bruno Frey (1978) “*Politik Konjonktür Hareketleri*” (*Political Business Cycles*) başlığını taşıyan bir çalışmasında doğrudan “*politik konjonktür hareketleri*” kavramını kullanmamış olsalar da devletin iktisadi hayatın işleyişine müdahale ederek oluşturduğu konjonktür hareketlerini Nordhaus'dan önce ele alan çalışmalara değinmiştir. Bruno Frey 1940'lı yıllarda Kalecki (1943) ve Akerman (1947); 1960'lı yıllarda ise Matthews (1967), Dow (1964) ve Prest (1968), Britlan (1969) gibi araştırmacıların hükümetlerin uyguladığı politikalar sonucunda ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalarına işaret eden çalışmalar yayınladıklarını belirtmiştir.

Polonyalı Marksist iktisatçı Michal Kalecki 1943 yılında yayınladığı bir makale içerisinde doğrudan seçim ekonomisi kavramı ile ilişkili olmaksızın siyasi etkilerle ortaya çıkan enflasyon ve işsizlik arasındaki dalgalanmalara atıfta bulunmuştur. Kalecki (1943) yönetimi elinde bulunduran sermaye sınıfı

temsilcilerinin işçiler lehine tam istihdam koşulları karşısında hayata geçirecekleri politikalarla dalgalanmalara yol açtıklarını açıklamıştır.

Akerman 1830-1945 yılları arasındaki dönemde ABD’de başkanlık yarışında politik konjonktürel hareketlerini ampirik olarak incelemeye çalışmıştır. Akerman’ın doktora tezi “*İktisadi Yaşamın Ritmleri*” (Rhythmics of Economic Life) başlığını taşımaktadır. Akerman’ın (1947) ekonomik koşulların seçmen tercihleri üzerindeki belirleyiciliği, Kramer’in (1971) ekonomik dalgalanmaların seçim sonuçları üzerindeki etkileri üzerine görüşleri bulunsa da bu çalışmalar, politikacıyı ekonomik değişkenlerle oluşturulmuş herhangi bir amaç fonksiyonu ile içselleştirme noktasında yetersiz kaldıklarından, politik sebepli ekonomik dalgalanmaların ortaya konmasında gerekli teorik açılımı sağlayamamışlardır (Snowdon & Vane, 2012:459-465).

İktisadi ve politik konjonktür hareketleri teorilerine Avusturya iktisat okuluna mensup iktisatçıların da önemli katkıları olmuştur. F.A. von Hayek’in 1929 büyük buhranın etkilerini ve sonuçlarını analiz ettiği *Monetary Theory And The Trade Cycle* adını taşıyan kitap doğrudan konjonktür hareketleri üzerine yazılmış önemli eserlerden birisi olarak kabul edilir (Hayek, 1932). F. A. von Hayek’in öncülüğünü takiben neo-Avusturya iktisat okulunun politik konjonktür dalgalanmaları ile ilgili teorileri, politik kaynaklı parasal hareketlerin, ekonomideki yatırım kararlarını büyük ölçüde yönlendirdiği ve sonuç olarak konjonktürel dalgalanmaya yol açtığını savunan bir fikirdir. Neo-Avusturya İktisat Okulu’nun üzerinde durduğu nokta, ekonomideki sorunların ve yozlaşmaların politik kaynaklı para miktarının artırılması ve daralmasından kaynaklandığıdır. Bir başka ifadeyle konjonktür dalgalanmaları ile ilgili Avusturya İktisat Okulu teorisinin esas problemi para arzındaki politik yönlendirmeden kaynaklanan görelî fiyatlar ve ekonomik etkinlikte gözlenen çarpıklıktır. Bu yönlendirmenin neden olduğu toplam ekonomik etkiler, görelî fiyatları da etkileyerek enflasyona katkıda bulunma şeklinde gözlenebilir (Tollison and Ekelund,1986:734).

Özetle, her ne kadar Kalecki, Akerman ve diğer bazı araştırmacılar konuya daha önce değinmiş olsalar da “*politik konjonktür hareketleri*” literatürünün başlangıcında Nordhaus’un makalesinin öncü olduğunu ve literatürün Nordhaus’un izinde ilerlediğini söyleyebiliriz.

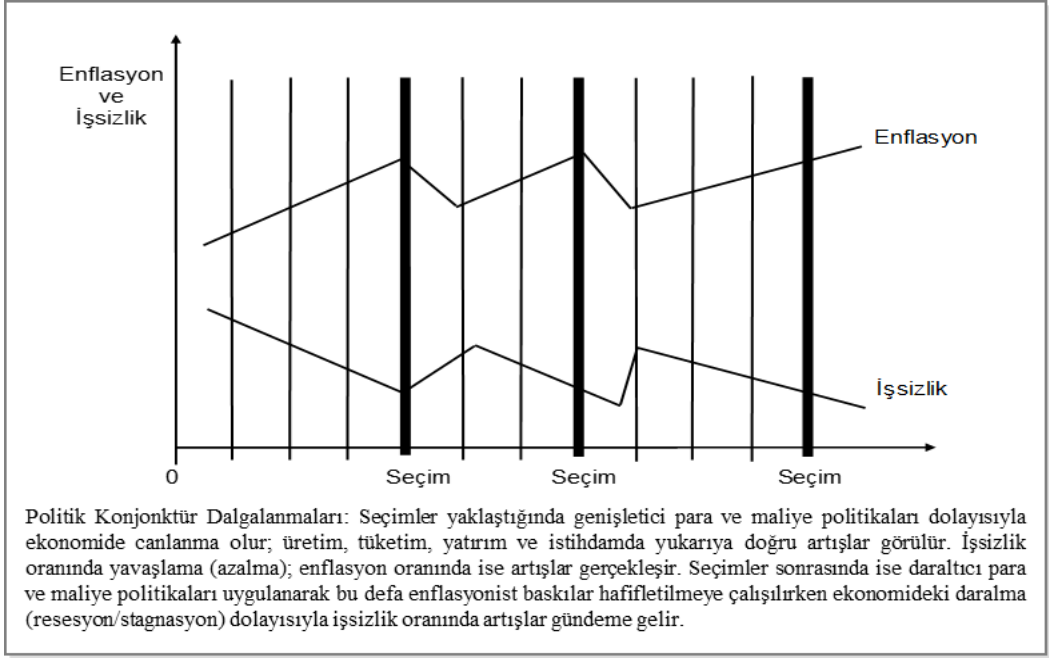
Makro ekonomide kullanılan “*konjonktür hareketleri*” ya da “*konjonktürel dalgalanmalar*” kavramı ile politik iktisat alanında kullanılan “*politik konjonktür hareketleri*” kavramı aralarında yakın ilişki olmasına rağmen birbirine

karıştırılmamalıdır. Makro ekonomide fiyatlar genel seviyesi ve istihdam düzeyinde zaman zaman ve kendiliğinden ortaya çıkan iniş-çıkış hareketleri politika dışı nedenlerden kaynaklanır. Örneğin, yağışların az olduğu bir yıl içerisinde tarımsal ürünler arzının azalması neticesinde enflasyon yükselebilir. Ya da ekonomide mevsimlik üretime bağlı olarak geçici işsizlik ortaya çıkabilir. “Doğal işsizlik” olarak adlandırılan bu eksik istihdam durumu siyasal iktidarların kararlarından bağımsız olarak ortaya çıkar. Buna karşın, siyasal iktidarların iradi karar ve politikaları sonucunda istihdamı artırmaları “*politik konjonktür hareketleri*”ne neden olur (Aktan, Utkulu ve S Togay, 1998:123).

Politik konjonktür hareketlerini dar ve geniş anlamda olmak üzere iki çerçeve içerisinde ele alabiliriz. Dar anlamda politik konjonktür hareketleri denildiğinde bundan iş başındaki siyasi iktidarın seçimleri yeniden kazanabilmek için seçim öncesinde istihdamı artırarak, seçimden sonra ise enflasyonla mücadele ederek ekonomiye yaptıkları müdahaleleri anlıyoruz. William Nordhaus “*politik konjonktür hareketleri*” adını taşıyan makalesinde (1975) Philips eğrileri yardımıyla dar anlamda politik konjonktür hareketlerini analiz etmeye çalışmıştır. Nordhaus’a göre seçmenler, seçim dönemlerinde kendilerine düşük enflasyon ve düşük işsizlik vadeden partilere oy verme eğilimindedirler. Nordhaus, seçim öncesi dönemde işsizlik oranının azaldığını, enflasyon oranının yükseldiğini; buna karşın seçim sonrasında tam tersi bir gelişmenin varolduğu görüşünü savunmuştur. Nordhaus perspektifinden dar anlamda politik konjonktür hareketleri Şekil-3 üzerinde gösterilmiştir.

Şekilden anlaşıldığı üzere seçim dönemlerinde enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Şekildeki çizime göre, seçim öncesinde enflasyon oranı yüksek iken, işsizlik oranı düşüktür. Bunun nedeni, siyasal iktidarların oy kaybetmemek için kamu harcamalarını artırarak işsizlikle mücadele etmeleridir. Artan kamu harcamalarının nihai etkisi ise enflasyondur. Zira giderek artan kamu harcamaları ister istemez vergi dışı finansman araçları (emisyon ve borçlanma) ile karşılanmakta, bunun neticesinde fiyatlar genel seviyesi artmaktadır. Yine şekildeki çizime göre, seçim sonrasında enflasyon oranında bir azalma olurken, işsizlik oranı yükselmektedir. Bunun nedeni ise seçim sonrasında kazanmış olan siyasal iktidarların genişletici maliye politikası ve gevşek para politikası uygulamaktan vazgeçmeleri ve bunun yerine daraltıcı maliye politikası ve sıkı para politikası uygulamak istemeleridir.

Şekil-3: Politik Konjonktür Hareketleri:
Seçim Öncesi ve Sonrası İşsizlik ve Enflasyon Oranlarındaki Dalgalanma

Kaynak: Nordhaus, William D. (1975); “The Political Business Cycle,” The Review of Economic Studies, Vol 42, No 2, s. 185’den uyarlanmıştır.

Geniş anlamda politik konjonktür hareketleri ise sadece Philips eğrilerini esas alarak enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi değil, genel olarak hükümetlerin seçim öncesinde izledikleri “*genişletici iktisat politikası*” (expansionary economic policy) ve seçim sonrasında takip etmek zorunda kaldıkları “*daraltıcı iktisat politikaları*”nın (contractionary economic policy) temel makro-ekonomik göstergelerde yol açtığı iniş ve çıkış hareketlerini ifade etmektedir.

Tekrar ifade edelim ki politik konjonktür hareketleri günlük kullanımda yaygın olarak “*seçim ekonomisi*” olarak bilinmektedir. Özetle, seçim ekonomisi denildiğinde bundan siyasi iktidarın tekrar seçilebilmek amacıyla uyguladığı iktisat politikalarını anlıyoruz.

IV. POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ: KAMU TERCİHİ PERSPEKTİFİ

Her ne kadar kavramsal anlamda “*politik konjonktür hareketleri*” ilk kez 1975 yılında W. Nordhaus tarafından kullanılmış olsa da ele alınan konunun teorik temelleri kamu tercihi (public choice) adı verilen araştırma programına dayalıdır.⁴

Kamu tercihi adı verilen araştırma programına göre siyasal aktörlerin davranış ve tutumlarının gerisinde yatan temel saik “*çıkar maksimizasyonu*”dur (Şekil-4). Gerek siyasal talep ve gerekse siyasal arz yönünden siyasal aktörlerin tamamı kendi menfaatlerinin peşinde koşarlar. Seçmenler için temel gaye “*fayda maksimizasyonu*”; siyasal partiler içinse temel gaye “*oy maksimizasyonu*”dur. Seçmenlerin bir araya gelerek seslerini daha fazla duyurma maksadıyla oluşturdukları birlikler (çıkar ve baskı grupları) ise “*rant maksimizasyonu*” peşinde koşarlar. Siyasetçilerin atadıkları ve iş başına getirdikleri bürokratlar da “*bütçe maksimizasyonu*” için gayret sarf ettikleri ölçüde makamlarını muhafaza edebilirler. Kamu tercihi araştırma programına göre piyasadaki mal ve hizmet mübadelesinin bir benzeri politikada siyasal aktörler arasında yaşanmaktadır ve öyle çıkar ilişkisi “*politik mübadele*” olarak adlandırılır.

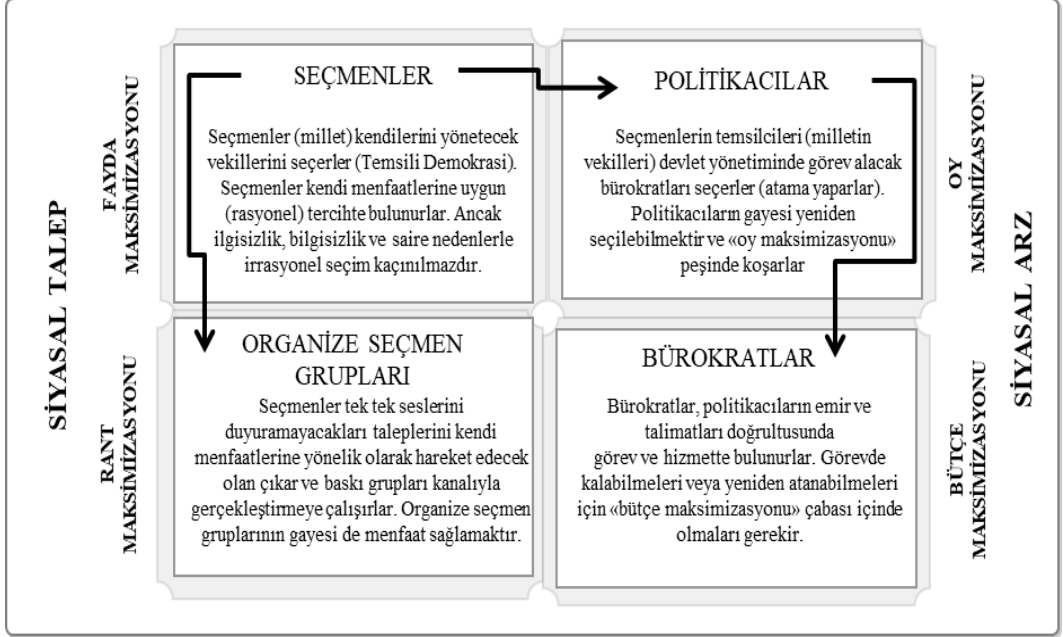
Kamu tercihi perspektifinden politik konjonktür teorileri konusunda yapılan araştırmaların temel varsayımlarını ve sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Aktan, Utkulu ve S Togay, 1998:123).

- Siyasal iktidarlar seçim öncesinde oy maksimizasyonu sağlayacak popülist politikalar uygulama eğilimindedirler.
- Siyasal iktidarlar popülist politikalarını vergi ile değil, vergi-dışı finansman kaynakları ile karşılama eğilimindedirler.
- Siyasal iktidarlar özellikle seçim öncesinde parayı aşırı ölçüde politize ederek, monetizasyona yönelmektedirler.
- Siyasal iktidarlar, popülist politikaları özellikle oy potansiyeli yüksek olan “*ortanca seçmen*” (median voter) olarak adlandırılan kesime yöneltmektedirler.
- Siyasal iktidarlar, kendi seçmen kitlelerine ve ideolojilerine uygun kararlar alma ve uygulamak eğilimindedirler. İktidar için yarışan partiler ise bu yönde vaatlerde bulunmaktadırlar.

⁴ Kamu tercihi perspektifinden politik konjonktür hareketleri konusunda bkz. Willett, 2004; Mueller, 1996. Seçim dönemlerinde genişletici maliye politikaları ve konjonktürel dalgalanmalar arasındaki ilişkiler konusunda bkz. Buchanan, 1958; Buchanan, 1967; Buchanan and Wagner, 1977.

- Siyasal iktidarlar için genellikle en iyi politikalar onlara oy kazandıracak politikalar olmaktadır.
- Siyasal iktidarlar, tüm bu politikaları uygularken seçmenlerin miyop ve unutkan olduklarını varsaymaktadırlar.

Şekil-4: Siyasal Süreçte Siyasal Aktörler Arasındaki İlişkiler

Kaynak: Aktan, C. C., (2022), Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı (Kamu Tercihi Perspektifinden “İyiliksever Despot” ve İktidar Hırısı), Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 14 (1) 89-108.

V. POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ TEORİSİ: TEORİK LİTERATÜRÜN KISA TARİHÇESİ⁵

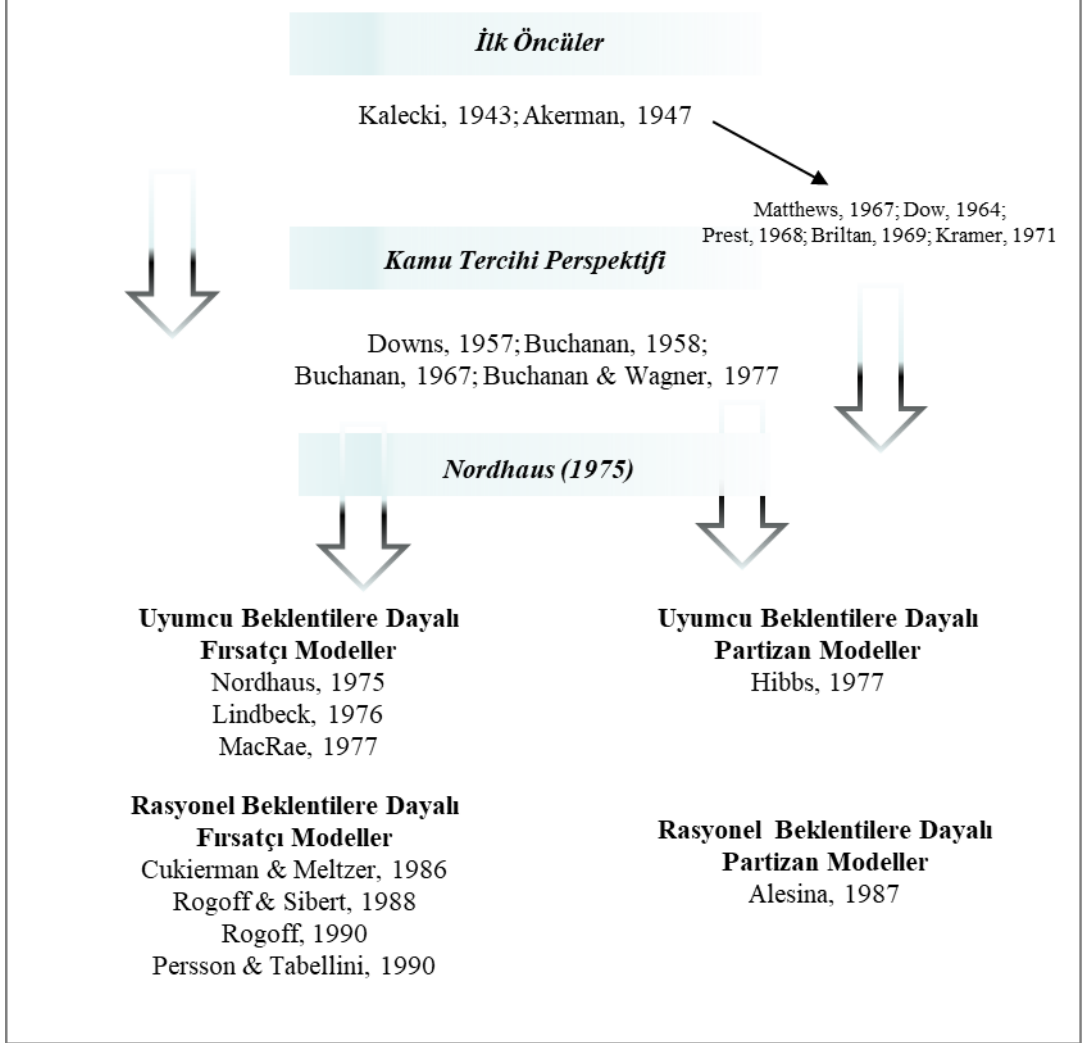
Bir önceki bölümde ifade ettiğimiz üzere politik konjonktür hareketleri teorisinin temelleri esasen kamu tercihi araştırma programı üzerinde çalışan iktisatçılar tarafından atılmıştır. Bu bağlamda Downs (1957a, 1957b) hükümetleri oy karşılığı politika satan girişimciler olarak tanımladığı çalışmalarında, ekonomik modellerde siyasi otoritenin iktidarı elinde tutarak sahip olabileceği gelir, güç ve itibarı kaybetmemek amacına uygun bir fayda fonksiyonuyla tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir. İktidar sahiplerine herhangi bir ideolojik misyon ya da anlam yüklemeyen onları seçimlerde elde edeceği oyları maksimize etmek yoluyla kendi özel faydalarına uygun hareket ettikleri yönündeki bu görüşler, politik konjonktür dalgalanmaları teorisinin başlangıç modellerinin politik çerçevesinin oluşturulmasında önemli katkı sağlamıştır.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere her ne kadar politik konjonktür hareketleri teorisinin temellerindeki ilk harç kamu tercihi iktisatçılarına ait olsa da politik konjonktür dalgalanmaları teorisinin ilk formel modelinin Nordhaus'un (1975) çalışması ile başladığı ve popülerlik kazandığı söylenebilir. Nordhaus bu çalışmasında hükümetlerin seçimlerle görev başına getirildikleri demokratik sistemlerde politikacıların yeniden seçilebilme amaçlarına uygun olarak hayata geçirecekleri politikaların makroekonomik büyüklüklerde kısa dönemli dalgalanmalar yaratacağı görüşünü teorik çerçevede incelemiştir.

Aşağıda politik konjonktür hareketleri teorisinin doğuşu ve gelişiminin kısa bir tarihçesini sunmaya çalışacağız. Açıklamalarımızı kısmen geliştirdiğimiz özet kronolojik tarih çizelgesi üzerinde sürdürmeye çalışacağız (bkz. Şekil-5).

⁵ Bu bölümün yazılmasında Güdenoğlu (2018)'dan geniş ölçüde yararlanılmış ve ilave katkılar eklenmiştir.

Şekil-5: Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisinin Doğuşu ve Gelişimi

Kaynak: Bu çalışmanın yazarları tarafından geliştirilmiştir. Nordhaus sonrası modeller Alesina, Roubini, Cohen (1997)'den aktarılmıştır.

Öncü Çalışma: Nordhaus (1975) ve “Fırsatçı Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi”

Nordhaus politik konjonktür dalgalanmaları modelinin politik çerçevesini ve seçmen davranışı konusundaki varsayımlarını Downs (1957a,b) ve Kramer’e (1971), ekonomik çerçevesini ise uyumcu beklentiler (adaptive expectations) kabulü altında politik hedefler doğrultusunda kullanılabilir bir Phillips eğrisine

dayandırmıştır. Nordhaus politik konjonktür dalgalanmaları modelinde, yeniden seçilebilme amacına uygun hareket eden fırsatçı politikacılarla oy verme kararlarını ekonomik büyüklüklere bağlı olarak belirleyen ve yakın geçmişteki gelişmelere daha eskilere göre daha fazla önem atfeden irrasyonel seçmenlerin periyodik gerçekleşen seçimler aracılığıyla ortaya çıkan etkileşimlerinin dalgalanmalara yol açacağını ortaya koymuştur. Nordhaus'a göre ellerinde bulundurdukları ekonomi politikaları araçlarını yeniden seçilebilme amaçları doğrultusunda manipüle edebilme koşullarına sahip olan iktidar sahipleri, görev sürelerinin ilk yıllarında daraltıcı iktisat politikaları uygularken seçimlerin yaklaştığı dönemde ise genişletici iktisat politikaları uygulayarak oy avcılığı yapmaktadırlar. İktidar partilerinin bu davranışları periyodik seçimlerin gerçekleştiği demokratik sistemlerde ekonomide kısa dönemde istikrarsızlıklara yol açarak politik konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Lindbeck ve “Kamu Tercih” Vurgusu

Nordhaus'un teorisinin başlangıç modeli olan çalışmasını takiben Lindbeck (1976) politikacıların seçimler yaklaştıkça Downs'un teorisini destekleyen bir yaklaşım önermiştir. Politika araçlarının tam kontrolüne sahip hükümetler için popülerlik (ya da oy) satın almanın en kolay yolunun hükümetlerin kontrolleri altındaki ekonomi politikası araçlarını kullanarak seçmenlerin harcanabilir gelirlerinin geçici olarak artırılması olduğunu vurgulayan Lindbeck'e göre hükümetler bunu çoğu zaman vergi indirimleri ya da kamu harcamaları yoluyla gerçekleştirmektedirler. Lindbeck'e göre makroekonomik istikrarla ilgili sorumlulukları ortadan kalktığında bu sorumluluğun yerini kısa dönemde oy kazanma amacının alması politik sistemin bir gerçeğidir. Bu nedenle siyasi iktidarın istikrar hedefinden sapmasına olanak sağlayacak bir politik yapının varlığı altında politik ve ekonomik güçlerin karşılıklı etkileşimi politik konjonktür dalgalanmalarını ortaya çıkaracaktır.

MacRae: “Oy Kaybı Minimizasyonu Davranışı”

Nordhaus modeli ile aynı politik ve ekonomik varsayımlar altında miyop seçmenler ile fırsatçı politikacıların seçim yılı etkileşimlerini bir Phillips eğrisi üzerinde politika tercihi ile somutlayan bir diğer çalışmada MacRae (1977) politik konjonktür dalgalanmaları sonucuna politikacıları oy maksimizasyonu yerine “oy kaybı minimizasyonu davranışı” (*vote-loss-minimizing behavior*) ile hareket eden aktörler olarak tanımlayarak ulaşmıştır. MacRae'ye göre, enflasyon ve işsizlik arasında bir tercihle karşı karşıya olan hükümetin oy kaybı minimizasyonu

yönündeki davranışı, seçmenlerin miyop olduğu koşullarda dalgalanmalara yol açmaktadır. Ancak seçmenler rasyonel olduğunda ve stratejik oy kullandıklarında dalgalanma ortadan kalkmakta, sosyal optimuma ulaşılmaktadır.

Nordhaus'un kamu tercihi teorisinin temel varsayımları çerçevesinde oluşturduğu ve Lindbeck ve MacRae'nin aynı perspektifteki katkılarıyla güçlenen görüş literatürde "*fırsatçı politik konjonktür hareketleri teorisi*" (*opportunistic political business cycles*) olarak bilinmektedir. Fırsatçı teori politikacıları bireysel faydalarını maksimize etmeye çalışan fırsatçı aktörler olarak tanımlamaktaydı. Bu bağlamda modele ilk eleştiri ve katkı politikaların özdeşliği ve politik fırsatçılık kabullenmelerinin yerine iktidar adayları partiler arası ideolojik farklılıkların dikkate alınması noktasında olmuştur. Bu yaklaşıma göre birbirinden ayrı ideolojilere sahip siyasi partiler uygun gördükleri politikalar ve tercihler konusunda farklılaşabileceklerdir. Her parti ideolojik olarak farklı seçmen kesimlerinin çıkarlarını temsil edeceğinden uygulayacakları ekonomi politikaları bu kesimlerin çıkarları doğrultusunda farklılaşacaktır. Bu yaklaşıma göre seçmenlerin tercihleri konusunda bir belirsizlik mevcutsa partiler seçmen tercihlerinin dağılımı hakkında aynı bilgiye sahip olsalar dahi farklı politika önerileriyle seçmenlere yaklaşacaklardır. Bu nedenle bu yaklaşımı esas alan modellerde farklı siyasi partiler farklı amaç fonksiyonlarına sahip olacaklardır (Alesina, 1987:651-652). Bu yaklaşıma bağlı olarak ortaya konulan teorinin partizan modellerine göre dalgalanmalar iktidar adayları partiler arası ideolojik farklılıkların bir ürün olarak ya da iktidar sahipliğindeki partizan değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkabilecektir. İktidar partilerinin ideolojik farklılıkları ekonomik hedeflerinin de farklı olmasına yol açmakta; sol partiler ekonomi politikalarında işsizlikle mücadelede önem verirken sağ partiler ise iktidarları boyunca enflasyonla mücadelede yoğunlaşmaktadırlar (Keech, 1995:66; Kiefer, 1997:187; Price, 1997:412). Bu nedenle Keynesyen makroekonomi politikalarını sürdüreceği olan sol ideolojiye sahip partilerin iktidarları döneminde sağ ideolojiye sahip partilerin iktidar olduğu döneme göre büyüme ve istihdam enflasyonist bir tehdit oluşturacak şekilde daha yüksek düzeylerde olacaktır (Hibbs, 1994:1; Boix, 2000:41).

Hibbs: İdeoloji Faktörü

Politik konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıkmasında belirleyici bir koşul olarak partiler arası ideolojik farklılıkları öne süren ilk çalışma Hibbs'e (1977) aittir. Seçmen beklentilerinin geriye dönük belirlenmesi varsayımı altında siyasi çıkarlara araç olabilecek Phillips eğrisi aracılığıyla oluşturulan bu model "*geleneksel partizan konjonktür dalgalanmalar*" (*traditional partisan political business cycles*) modeli olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel partizan teori, sağ ve sol partilerin ekonomik gelişmeler karşısında farklı makroekonomik amaçlara sahip olmaları nedeniyle farklı tutum sergiledikleri gözleminde yola çıkmaktadır. Bu teoriye göre sol partiler enflasyon maliyetine katlanma pahasına işsizliği düşürme ve büyümeyi hızlandırma konusunda sağ partilere nazaran daha güçlü bir motivasyona sahiptir (Drazen, 2001a:88; Telatar, 2004:413).

Hibbs modelinde politik konjonktür dalgalanmaları iktidar sahipliğindeki partizan değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin sol partinin iktidarda olduğu ve ekonominin görece daha yüksek enflasyon ve daha düşük işsizlik oranı ile yürütüldüğü koşullarda gerçekleşecek olan seçimleri sağ partinin kazanması ve bu partinin ideolojisi gereği daha düşük enflasyon daha yüksek işsizlik oranı tercihinde bulunacak olması ekonomide dalgalanmalara yol açacaktır. Öyle ki, modele göre iktidar sahipliğindeki bu partizan değişim sonucunda sol parti iktidarı sırasında istikrarlı biçimde yüksek olan enflasyon oranı zaman içerisinde düşecek, işsizlik oranı ise yükselecek ve politik konjonktür dalgalanmaları ortaya çıkacaktır (Keech, 1995:74).

“Rasyonel Politik Konjonktür Hareketleri”

Gerek fırsatçı gerekse partizan geleneksel modeller yalnızca geçmiş dönem bilgiyi göz önünde bulundurmaktaydı. Söz konusu modellere göre seçmenler oy verme kararlarını almakta yalnızca geçmiş bilgiyi ve belirli bir iskonto oranıyla kullanabildiklerinden miyop olarak tanımlanmaktaydı. Seçmenlerin rasyonel davranmadıkları varsayılmaktaydı. Ancak modellerin teorik temelini oluşturan ve uyumlu beklentiler nedeniyle politikacılara alan tanıyan Phillips eğrisi yaklaşımının rasyonel beklentiler devrimiyle tartışmalı hale gelmesi geleneksel politik konjonktür dalgalanmaları modellerinin çıkarımlarının özellikle yeni klasik teorisyenlerce yoğun biçimde eleştirilmesine yol açmıştır. (Keech, 1995:57; Snowdon ve Vane, 2012:474). Nordhaus’un makalesinin yayınlanmasından kısa süre sonra Robert Lucas’ın (1976) ekonomik aktörlerin geleceği tahmin etmede geçmiş ekonomi politikaların etkisini de içerecek şekilde ulaşılabilen tüm bilgiyi optimal biçimde kullandığını, diğer bir ifadeyle beklentilerini rasyonel olarak belirlediğini ortaya koyması geleneksel politik konjonktür dalgalanmaları teorisinin temelini oluşturan Phillips eğrisi üzerindeki işsizlik-enflasyon mübadelesini tartışmalı hale getirmiş, teorisinin güvenilirliğini ve ona olan ilgiyi azaltmıştır (Rose, 2006:408; Hanusch, 2012:121).

İktisat alanında rasyonel beklentilerin hâkim görüş haline gelmesiyle teoride ortaya çıkan açık, rasyonel beklentileri içeren modern modellerin oluşturulmasıyla

ortadan kaldırılmıştır. Politik konjonktür dalgalanmalarının rasyonel beklentilerin varlığı altında da ortaya çıkabileceğinin gösterildiği modern modellerde dalgalanmaların kaynağı olarak iktidar sahipleri lehine enformasyon asimetrisi, seçmenlerin bilgi edinmenin maliyetlerine katlanmaması ile açıklanan rasyonel ihmalkarlık gibi sebepler öne çıkarılmaktadır (Rose, 2006:408; Çinko, 2005:328). Bu bağlamda rasyonel modellerde özellikle enformasyon avantajlarını kullanan siyasi iktidarlar bir sinyal verme süreci aracılığıyla beklenti hatalarına yol açmakta, mali ve parasal araçları kullanarak seçimsel dalgalanmalar yaratmaktadırlar.

Bu çerçevede teorinin rasyonel beklentileri kapsayacak şekilde oluşturulmuş ilk modeli olarak Cukierman ve Meltzer'in (1986) teorik kökenlerini zaman tutarsızlığı yaklaşımına dayandırdıkları görüş ortaya çıkmıştır. Yazarlara göre hükümetler gelecekle ilgili tahmin yeteneklerine bağlı olarak iradi ve takdiri güçleri çerçevesinde farklılık göstereceklerdir. Buna göre tahmin yetenekleri ve takdir güçleri daha iyi olan hükümetler daha yüksek refah üretebilecektir. Görev başındaki hükümetin tahmin gücü hakkında eksik enformasyona sahip olan rasyonel seçmenler ise hükümetlerin görev döneminde tecrübe ettikleri refah seviyesine bağlı olarak hükümetlerin takdir gücü ve tahmin yeteneği hakkında değerlendirmede bulunabileceklerdir. Yazarlara göre siyasi iktidarlar, görev sürelerinin sonuna yaklaşıırken, seçimlerden sonra refahın azalmasına yola açacak şekilde refahı artırıcı tutum sergileyecekler, refah kaybı periyodik seçimlere bağlı olması ise politik nedenli ekonomik dalgalanmaların ortaya çıkmasına yol açacaktır(Cukierman ve Meltzer, 1986:368-369).

Cukierman ve Meltzer modeline göre periyodik gerçekleştirilen seçimler sosyal refah kaybının sebebidir ve bu nedenle bu kayıp "*demokrasinin maliyeti*" olarak adlandırılmaktadır. Yazarlara göre seçmenler ve hükümet arasındaki enformasyon asimetrisi ortadan kalktığında ya da hükümetlerin iradi ve takdire dayalı politikalar yerine anayasal kurallara bağlı kalması durumunda demokrasinin maliyeti ortadan kalkacaktır (Cukierman ve Meltzer, 1986:386).

Öte yandan Alesina vd.'ye (1992) göre rasyonel modellerde önceki modellerin aksine milli gelir ya da işsizlikteki çok yıllık dalgalanmalar sonuçlarına ulaşılmamakta, rasyonel beklentileri esas alan modeller seçimler etrafında politika araçlarının kısa dönemli hareketlerini açıklamaktadır. Çünkü seçmenlerin rasyonel tutumları politikacılar için bu tür dalgalanmaları imkânsız ya da ters etkili kılabilenmektedir. Bu bağlamda rasyonel modeller genel olarak parasal ve mali politika araçlarındaki seçimsel dalgalanmaları konu edinmektedirler.

Gelir, işsizlik, enflasyon gibi makroekonomik çıktılardaki dalgalanmaların kısıtlılığı koşullarında politika araçlarındaki dalgalanmaları konu alan çalışmaların bir kısmı ise spesifik olarak maliye politikası araçlarındaki seçimsel genişlemelere odaklanmıştır. Bu yeni yaklaşıma göre yeniden seçilme amacına uygun hareket eden hükümetler, makroekonomik sonuç değişkenlerinde bir genişleme gerektirmeksizin maliye politika araçlarında ortaya çıkaracakları genişlemelerle bu amaca hizmet edebilecektir. Literatürde “*politik bütçe dalgalanmaları*” (*political budget cycles*) olarak anılan ve Rogoff ve Sibert (1988) ve Rogoff’un (1990) çalışmaları ile anılan bu yeni yaklaşım ile daha önceki süreçte gelişmekte olan ülkelere özgü olduğu düşünülen ve gelişmiş ülkelerde örneklerine nadir rastlanan mali büyüklüklerdeki seçimsel dalgalanmalar, iktidar partilerinin yeniden seçilme amacını yansıtan genel bir sonuç olarak görülmeye başlanmıştır (Brender ve Drazen, 2003:2).

Politik Bütçe Dalgalanmaları

Politik sebepli ekonomik dalgalanmaları bütçesel tercih ve süreçlerle açıklayan ilk teorik çalışma olan Rogoff ve Sibert’in (1988) bütçe dalgalanmaları modelinde dalgalanmalar görev başındaki hükümet ve rasyonel seçmenler arasındaki enformasyon asimetrisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yazarların ortaya koyduğu teorik gösterimde diğer modellerden farklı olarak politikacıların seçmenlere yetkinlikleri konusunda sinyal gönderme amacıyla vergi gelirleri, kamu harcamaları gibi mali araçları manipüle ettikleri ifade edilmektedir. Rogoff ve Sibert modelinde yetkinlik hükümetlerin bütçe kullanım süreçlerindeki başarısının bir karşılığı olup seçmenlerce daha fazla kamusal mal üretebilen hükümetlerin yetkin olarak değerlendirildiği vurgulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle belirli bir kamusal mal üretimi için daha az kaynağa (vergi gelirine) ihtiyaç duyan hükümetin yetkinliği yüksek olacaktır (Alesina vd. 1992:3; Price, 1997:417).

Ekonomik evreni geleneksel modellerden farklı olarak Phillips eğrisi ile değil hükümetin yetkinlik sinyalinde araç olarak kullandığı bütçe kısıtı ile somutlanan yaklaşımda kendi yetkinlikleri konusunda bilgi avantajına sahip politikacılar maliye politikası araçlarını seçim sonuçlarını etkilemek üzere manipüle edebilme ve zamanlayabilme olanaklarına sahiptir (Efthyvoulou, 2012:299). Modelde seçmenler hükümetin yetkinliğini doğrudan ancak gecikmeli olarak gözlemleyebileceklerinden iktidar partisinin seçim yılında ortaya çıkaracağı en son yetkinlik şokunun seçmen tercihleri üzerindeki etkisi en yüksek olacaktır. Yazarlara göre seçmenler ve politikacılar arasında geçici enformasyon asimetrisinin varlığı koşullarında, seçmen beklentileri rasyonel olarak belirleniyor

olsa da vergiler, kamu harcamaları ve parasal büyüme gibi araç değişkenlerinde dalgalanmalar ortaya çıkabilecektir.

Rogoff ve Sibert modelinde politik bütçe dalgalanmalarının izleri mali büyüklüklerin hacminde aranırken Rogoff (1990) ise rasyonel beklentiler altında politik bütçesel dalgalanmaların varlığının teorik gösterimine yoğunlaştığı çalışmada kamu harcamalarının kompozisyonundaki dalgalanmalara dikkat çekmiştir. Yazar, yetkinlik düzeyi yüksek politika yapıcının kamu harcamalarını yatırım harcamaları gibi seçmenlerce görünürlüğü düşük alanlardan transferler gibi seçmenlerce daha kolay gözlemlenebilir programlara kaydırmadaki uzmanlığıyla politik dalgalanmaları ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Rogoff ve Sibert modeline paralel olarak iktidar partisinin yetkinliği hakkında seçmenlere sinyal göndermesi üzerine kurulu olan Rogoff modeli, görev başındaki iktidarın kamusal mal üretimindeki yetkinliği konusunda seçmenler ve siyasi iktidar arasında bir enformasyon asimetrisinin varlığı koşullarında açıklanmaktadır. Rogoff'a göre seçmenler vergileri ve cari harcamaları eş zamanlı olarak, kamu yatırım harcamalarını ise gecikmeli olarak gözlemleyebilmektedir. Seçmenler bu gözlemlerinden elde ettikleri bilgiyle hükümetin yetkinliğini konusunda bir görüşe sahip olmaktadır.

Rogoff (1990) modeline göre seçim yılında hükümet modele yetkinliğine dair seçmenlere işaret gönderme davranışında bulunacak, harcamalarını görünürlüğü düşük yatırım harcamalarından görünürlüğü ve harcanabilir gelir yaratma özelliği yüksek transferler gibi kalemlere yönlendirecektir. Siyasi iktidarın seçimin olmadığı yıllarda tam bilgiye dayalı, seçim yılında ise yetkinlik şoku yaratma amaçlı maliye politikası tercihleri periyodik gerçekleşen seçimler boyunca politik bütçe dalgalanmalarının ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Modern teorinin Rogoff ve Sibert (1988) ve Rogoff (1990) modelleri hükümetlerin yetkinlik şoku yaratarak seçilme ihtimallerini yükseltme amaçlarını gerçekleştirmek için mali büyüklükleri ya da onların kompozisyonunun manipülasyonuna yoğunlaştıklarını göstermekte iken Persson ve Tabellini (1990) hükümetlerin yetkinliklerini ortaya koymada para politikası araçlarını kullanarak işsizlik enflasyon yönetimine yoğunlaşabileceklerini de göstermektedir. Bu yönüyle Rogoff modelinin işsizlik-enflasyon mübadelesi bağlamında yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanan Persson ve Tabellini (1990) modeli Phillips eğrisi üzerinde yetkinlik modeli şeklinde de anılmaktadır (Alesina vd., 1997:23 Garratt, 1998:27; Dubois, 2016:8).

Modele göre seçmenlerle aralarında yetkinlik düzeyleri konusunda bilgi asimetrisi bulunan hükümetler seçimlerden önce yüksek istihdam oranı ortaya çıkararak yetkin görünüm sağlayabilme yönünde motivasyonlara sahiptir. İktidar sahibi hükümetlerin yetkinlik düzeyleri bağlamında yetkin ve yetkin olmayan şeklinde ayrıştırıldığı yaklaşıma göre yetkin olan hükümet yetkinliğini göstermek, yetkin olmayan ise yeniden seçilebilmek için yetkin görünmek üzere seçimlerden önce seçmenlere sinyal göndermek isteyeceklerdir. Modelin denge çıkarımlarına göre yetkin siyasi iktidar seçimlerden önce seçmenlere yetkinlik sinyali göndereceğinden beklenmeyen bir enflasyon ve istihdam düzeyinde artışa, yetkin olmayan ise kısa dönemde optimum para politikasını izleyeceğinden beklenmeyen bir deflasyon ve istihdam düzeyinde azalışa neden olacaklar, periyodik gerçekleşecek olan seçimlere bağlı olarak ekonomik büyüklüklerde konjonktürel dalgalanmalar yaşanacaktır (Persson ve Tabellini, 1990:86; Alesina vd, 1997:27).

Rasyonel Partizan Teori

Teorinin fırsatçı modellerindeki teorik açık rasyonel beklentileri içeren yeni modellerle kapatılırken partizan yaklaşımda beklentilerin rasyonel olarak belirlendiği koşullarda partiler arası ideolojik farklılıkların seçimsel dalgalanmalara yol açabileceğinin teorik gösterimi ise Alesina (1987)'nin "*rasyonel partizan politik konjonktür dalgalanması*" (*rational partisan political business cycles*) modelinde yapılmaktadır. Politik konjonktür hareketleri teorisine çok önemli katkılar sunan iktisatçı İtalyan asıllı Alberto Alesina politik konjonktür hareketleri modellerini dört ayrı kategoride toplayarak kendi çalışmasını "*modern partizan model*" ya da bir başka ifadeyle "*rasyonel partizan teori*" olarak yorumlamıştır (Şekil-6). Oyun teorisinden yararlanılarak ortaya konulan Alesina yaklaşımında birbirinden farklı politik hedeflere sahip siyasi partiler ve rasyonel ücret belirleyicileri arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan iktisadi dalgalanmalar açıklanmaya çalışılmıştır (Alesina, 1987:653; Alesina vd., 1997:59-64).

Literatürde "*rasyonel partizan teori*" olarak adlandırılan bu yaklaşımda ideolojik konumları ve hitap ettikleri seçmen kitlelerinin çıkarları gereği ekonomik hedefleri farklı iki partinin yarıştığı bir demokratik sistemde seçim sonuçlarının belirsizliği sistematik olarak beklenti hatalarına yol açacaktır. İktidar adayı partiler arasında makroekonomik büyüklüklere verilen önem konusundaki partizan görüş ayrılıklarından doğan bu beklenti hataları gerçekleşecek olan seçimlere bağlı olarak politik konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıkmasına yol açacaktır (Alesina, 1989:61-62; Alesina ve Rosenthal, 1995:163-164).

Şekil-6: Politik Konjonktür Teorilerini Açıklayan Başlıca Modeller

	Fırsatçı	Partizan
Uyumcu Beklentiler	<i>Geleneksel Fırsatçı Model:</i> Nordhaus, 1975 Lindbeck, 1976 MacRae, 1977	<i>Geleneksel Partizan Model:</i> Hibbs, 1977
Rasyonel Beklentiler	<i>Modern Fırsatçı Model:</i> Cukierman & Meltzer, 1986 Rogoff & Sibert, 1988 Rogoff, 1990 Persson & Tabellini, 1990	<i>Modern Partizan Model:</i> Alesina, 1987

Kaynak: Alesina, A. & N.Roubini and G. D. Cohen (1997). Political Cycles and the Macroeconomy, MIT Press. s.2. (Orişinal Şekil üzerinde tarafımızca bazı görsel değişiklikler yapılmıştır.)

Rasyonel partizan teoriye göre sağ ve sol ideolojiye sahip partiler arasında gerçekteŐecek olan seçimlerin sonuçları belirsiz olacağından iktisadi aktörler rasyonel olarak, iktidara gelme ihtimali bulunan iki partiyle baędaŐtırdıkları farklı düzeylerdeki enflasyon oranları arasında bir seviyede beklentilerini belirleyeceklerdir. Modelde nominal katılıkların varlığı koşulları ve ücret sözleşmelerinin beklenti enflasyona bağlı olarak seçimlerden önceki dönemde belirlendiği varsayımı altında sol partinin seçimi kazanması durumunda izlenecek olan genişlemeci ekonomi politikaları nedeniyle ilave enflasyon pahasına işsizliğin azalacağı, sağ partinin zaferi durumunda ise ekonomik faaliyetin daraltılması yoluyla enflasyonun düşürüleceği ifade edilmektedir (Alesina, 1989:62; Mueller, 2003:444; Çinko, 2005:333).

Alesina (1987), partizan ayrılıklarla tanımladığı iki partili demokratik sistemde sol ideolojiye sahip partinin işsizlikle mücadeleye sağ ideolojiye sahip partiye göre daha fazla önem verdiğini ifade etmektedir. Yazara göre sol parti beklenmeyen bir enflasyon ortaya çıkarıp büyümeyi doğal seviyesinin üzerine çıkarma eğilimindedir. Enflasyon oranı hedefi bağlamında da partilerin ayrıştığına dikkat

çeken yazara göre sol parti daha yüksek kamu harcamalarından yanadır ve bu harcamaların finansmanında para ihraç etme yetkisini kullanmak istemektedir. Bu doğrultuda sol parti için optimal enflasyon oranı da sağ partiye göre daha yüksektir (Alesina, 1987:655, Alesina ve Sachs, 1988:66).

Modelde iktidar adayı partiler arasındaki partizan görüş farklılıklarına bağlı olarak ekonomik değişkenlerde dalgalanmaların ortaya çıkmasını sağlayan koşul ise seçmen tercihlerinin ve dolayısıyla seçim sonuçlarının belirsizliğidir. Modele göre iktidar adayı partilerin enflasyon hedeflerinden haberdar olan seçmenler, partilerin seçilme olasılıklarına bağlı olarak her iki parti hedef enflasyon oranları arasında bir noktada enflasyon beklentisi içerisine gireceklerdir. Bu koşullar altında seçimi sol parti kazandığında beklenmeyen bir enflasyon ve büyüme, sağ parti kazandığında ise beklenmeyen bir deflasyon ve daralma yaşanacaktır.

Seçimin gerçekleşmeyeceği periyotlarda herhangi bir politika sürprizi ve beklenti hatası gerçekleşmeyeceğinden çıktı büyümesi doğal seviyesinde olacaktır Bu yönüyle rasyonel partizan teoride işsizlik ve büyümedeki dalgalanmalar seçim sonrası dönemle sınırlı olmak kaydı ile geçici birer olgu olarak görülmektedir. (Alesina, 1987:657, Snowdon & Vane, 2012:480).

Seçim Zamanlamasının İçselliği Tartışmaları

Politik konjonktür dalgalanmalarının geleneksel ve fırsatçı modelleri geçerliliğinin savunulduğu politik, ekonomik kurumsal yapı ve bu yapı gereği modellerin realizasyonunda kabullenilen varsayımlar noktalarında tartışma ve eleştiri konusu olmuşlardır. Örneğin teoriyi oluşturan tüm modellerin sabit ve periyodik kabul edip dışsal olarak ele aldığı seçim zamanlaması konusunda Chappel ve Peel (1979), dünya genelinde birçok örnekte hükümetlerin erken seçim kararı alabildiği gerçeğinden hareketle modele seçim zamanlamasının bir değişken olarak eklenmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Yazarlar çalışmalarında seçim zamanlaması içselleştirilse dahi özellikle işsizlik oranlarında seçimsel dalgalanmaların yaşanacağı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı konuya dikkat çeken iki ayrı çalışmada Lachler'de (1982) ve Ginsburgh ve Michel'de (1983) Nordhaus modelini seçim zamanlamasının hükümetlerce belirlenen rassal bir değişken olarak ele alınması ile yeniden düzenlemiş, bu koşullar altında dalgalanmaların boyutunun seçimlerin sabit bir takvime göre gerçekleştiği duruma göre daha düşük olacağı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Seçim zamanlamasının içselliği konusundaki yaklaşımlardan Ito ve Park (1988) ve Ito'ya (1990) göre ise seçim zamanlamasının görev başındaki siyasi iktidarın kontrolü altında bir değişken olması, hükümetlerin politik konjonktür

dalgalanmaları oluşturacak politikalar hayata geçirmek yerine seçimleri yüksek büyüme gibi olumlu ekonomik koşulları bekleyerek zamanlayabilmelerine olanak sağlamaktadır. Yazarların fırsatçı kabine hipotezi olarak tanımladıkları ve literatürde *politik sörf* olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre ekonomik genişlemenin seçimlerin bir sonucu olduğu politik konjonktür dalgalanmalarının tersine seçimler ekonomik genişlemenin bir sonucu olarak gerçekleştirilebilmektedir.

Parasal Otoritenin Bağımsızlığı ve Para Politikasının İçselleşmesi Tartışmaları

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisini oluşturan gerek geleneksel gerekse modern modeller görev başındaki siyasi iktidarın politika araçları üzerinde tam kontrole sahip olduğu varsayımını kullanmaktadır. Ancak özellikle 1980'li yıllardan itibaren başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede merkez bankalarının bağımsızlığının sağlanması bu ülkelerin, para politikasının siyasi iktidarların kontrol ya da etkisinde olduğu ülkelere nazaran politik dalgalanmalar konusunda daha az şüphe altında olmasını sağlamıştır (Leertouwer ve Maier, 2001:446).

Merkez bankası bağımsızlığının politik konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisine vurgu yapılan önemli çalışmada Drazen (2001b), bağımsız merkez bankalarının varlığı koşullarında dahi ampirik olarak varlığı tespit edilen parasal büyüklüklerdeki seçimsel dalgalanmaların sebebinin mali büyüklüklerdeki seçimsel dalgalanmalar olabileceğini savunmaktadır. Yazara göre merkez bankaları bağımsız olsalar dahi, seçim dönemlerindeki mali genişlemeye bağlı olarak ortaya çıkacak olan faiz oranlarındaki değişimleri engellemek amacıyla mali genişlemeye uyum gösterebileceklerdir. Drazen'in Aktif mali pasif parasal (AFPM) modeli çerçevesinde açıkladığı bu yaklaşıma göre faiz oranlarındaki dalgalanmayı görmezden gelerek eleştiri almak ve dolayısıyla güvenilirliğini kaybetmek istemeyen merkez bankası otoritesi seçim dönemlerinde mali genişlemeye uyum gösterecek, parasal dalgalanmalar bu nedenle ortaya çıkabilecektir. Diğer bir ifadeyle seçim dönemlerinde para politikasının içselleştiğinin ve pasif biçimde harekete geçtiğinin vurgulandığı bu yaklaşıma göre seçimsel mali genişlemenin başta faiz oranlarının yükselmesi olmak üzere bir takım istikrar bozucu etkileri, seçim dönemlerindeki parasal dalgalanmaların da nedeni olarak göze çarpmaktadır.

VI. SONUÇ

Piyasa ekonomisinde kendiliğinden ortaya çıkan “*iktisadi konjonktürel dalgalanmalar*” ve ayrıca devletin iktisadi hayata doğrudan müdahale etmesi neticesinde ortaya çıkan “*politik konjonktürel dalgalanmalar*” netice olarak makro-ekonomik temel göstergelerde iniş ve çıkış hareketlerine yol açarak pek çok olumsuz etkiler yaratır. Politik konjonktür hareketleri teorisinin temellerinin esasen kamu tercihi teorisine dayalı olduğunu söyleyebiliriz. Kamu tercihi alanında araştırma politik iktisatçılar siyasetçilerin “*oy maksimizasyonu*”, bürokratların “*bütçe maksimizasyonu*”, çıkar ve baskı gruplarının “*rant maksimizasyonu*” ve seçmenlerin de “*foyda maksimizasyonu*” yönündeki tercih ve eğilimlerinin politik konjonktür hareketlerinin doğuşunda ve yaygınlaşmasında etkili olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Her ne kadar seçim ekonomisine dönük partizan iktisat politikalarını uygulama kararını alan siyasi iktidarlar olsa da siyasi iradeyi bu yönde teşvik eden ve destekleyen sivil irade (seçmen iradesi) analizin dışında tutulmamalıdır.

Bu kısa çalışmamızda biz sadece politik konjonktür hareketleri teorisini genel çerçevesi itibarıyla özetlemeye çalışmış bulunuyoruz. Çözüm önerileri bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Her iki türde dalgalanmaların (iktisadi ve siyasi konjonktürel hareketler) nasıl ortadan kaldırılabileceği hususunda iktisatçıların çözüm önerileri kendilerince doğru buldukları iktisat okullarının penceresinden yapılan bakış açısı ile alakalıdır. Çözüm önerileri konusunda iktisatçıların perspektif ya da yaklaşımlarda farklılık sözkonusu olsa da politik konjonktür hareketlerinin ekonomi üzerinde tahripkar sonuçlar doğurduğu hususu tartışma ya da anlaşmazlık konusu değildir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Akerman, J. (1947). "Political Economic Cycles," *Kyklos*, Vol 1, No 2, s. 107-117.
- Aktan, C. C. & U Utkulu & S Togay, (1998). *Nasıl Bir Para Sistemi*, İstanbul: İMKB Yayını.
- Aktan, C. C. (2022). "Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı (Kamu Tercih Perspektifinden "İyiliksever Despot" ve İktidar Hırsı)", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 14 (1) 89-108.
- Alesina, A. (1987). "Macroeconomic Policy in a Two-party System as a Repeated Game," *The Quarterly Journal of Economics*, Vol 102, No 3, s. 651-678.
- Alesina, A. (1989). "Politics and Business Cycles in Industrial Democracies," *Economic Policy*, Vol 4, No 8, s. 57-98.
- Alesina, A. and H. Rosenthal (1995). *Partisan Politics, Divided Government and the Economy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Alesina, A. (1988); "Macroeconomics and Politics," *NBER Macroeconomics Annual 1988*, Volume 3, (Der. Stanley Fischer), MIT Press, s. 13-62.
- Alesina, A. ve J. Sachs (1988); "Political Parties and the Business Cycle in the United States, 1948-1984," *Journal of Money Credit and Banking*, Cilt 20, Sayı 1, s. 63-82.
- Alesina, A. & N.Roubini and G. D. Cohen (1997). *Political Cycles and the Macroeconomy*, MIT Press.
- Alesina, A. G. D. Cohen ve N. Roubini (1992); "Macroeconomic Policy and Elections in OECD Democracies," *Economics and Politics*, Cilt 4, Sayı 1, s. 1-30.
- Boix, C. (2000). "Partisan Governments, the International Economy, and Macroeconomic Policies in Advanced Nations, 1960-93," *World Politics*, Vol 53, No 1, s. 38-73.
- Brender, A. and A. Drazen (2003). "Where Does the Political Budget Cycle Really Come from?," *CEPR Discussion Paper*, No 4049, s. 1-26.
- Briltan, S. (1969). *Steering the Economy*, Seeker & Warburg, London.
- Buchanan, J.M. (1958). *Public Principles of Public Debt: A Defense and Restatement*, Homewood, Ill.: Richard D. Irwin.

Buchanan, J.M. and R. E. Wagner, (1977). *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes* (New York: Academic Press.

Buchanan, J.M. (1967). *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Chappel, D. and D. A. Peel (1979). "On the Political Theory of the Business Cycle," *Economic Letters*, Vol 2, No 4, s. 327-332.

Cukierman, A. and A. H. Meltzer (1986). "A Positiand Theory of Discretionary Policy, the Cost of Democratic Goandrnmnt and the Benefits of a Constitution," *Economic Inquiry*, Vol 24, No 3, s. 367-388.

Çinko, L. (2005). "Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No 19, s. 325-339.

De Groot, B. (2006). *Essays on Economic Cycles*. Nyenrode Business Universiteit, the Netherlands.

Dow, J. C. R. (1964). *The Management of the British Economy, 1945-60*, Cambridge University Press.

Downs, A. (1957a). "An Economic Theory of Political Action in a Democracy," *Journal of Political Economy*, No 65, Vol 2, s. 135-150.

Downs, A. (1957b). *An Economic Theory of Democracy*, Harper, New York.

Drazen, A. (2001a). "The Political Business Cycle after 25 Years," *NBER Macroeconomics Annual 2000*, Vol 15, (Der.: Ben S. Bernanke and Kenneth Rogoff), MIT press, Cambridge, s. 75-138.

Drazen, A. (2001b). "The AFPM Model of the Political Business Cycle," *CEPR Working Paper*, s. 1-26.

Dubois, E. (2016). "Political Business Cycles 40 Years after Nordhaus," *Public Choice*, Vol 166, No 1-2, s. 235-259.

Frey B. (1978). "Political Business Cycles" , in: James M. Buchanan et.all. 1978. *Economics of Politics*, London: IEA.

Garratt, D. (1998). "An Analysis of Political Business Cycle Theory and its Relationship with the New Political Macroeconomics," *Uniandrsity of Leicester, Papers in Economics*, Vol 98, No 4, s. 1-49.

Ginsburgh, V. and P. Michel (1983). "Random Timing of Elections and the Political Business Cycle," *Public Choice*, Vol 40, No 2, s. 155-164.

Güdenoğlu, E. (2018). Türkiye'de Politik Konjonktür Dalgalarının Analizi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Hanusch, M. (2012). "Coalition Incentives for Political Budget Cycles," *Public Choice*, Vol 151, No 1-2, s. 121-136.

Hayek, F. A . von [1929]. 1933. *Monetary Theory and the Trade Cycle*. New York: Harcourt, Brace.

Hayek. F. A. von (1932). *Monetary Theory And The Trade Cycle*, New York, Harcourt Brace.

Hibbs, JR. D. A. (1977); "Political Parties and Macroeconomic Policy," *The American Political Science Review*, Cilt 71, Sayı 4, s. 1467-1487.

Ito, T. (1990). "The Timing of Elections and Political Business Cycles in Japan," *Journal of Asian Economics*, Vol 1, No 1, s. 135-156.

Ito, T. and J. H. Park (1988). "Political Business Cycles in the Parliamentary System," *Economic Letters*, Vol 27, No 3, s.233-238.

Juglar, C. (1862). *Des Crises Commerciales Et De Leur Retour Périodique En France, En Angleterre Et Aux États-Unis*. Cited in: Besomi, D. (2005) Clément Juglar And The Transition From Crises Theory To Business Cycle Theories. Paper Prepared For A Conference On The Occasion Of The Centenary Of The Death Of Clément Juglar, Paris. Online erişim: https://www.unil.ch/files/live/sites/cwp/files/users/neyguesi/public/D._Besomi_

Kalecki, M. (1943). *Political Aspects of Full Employment*. *Political Quarterly*, Vol.14, No.4, pp.322-330.

Keech, W. R. (1995). *Economic Politics: The Cost of Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kiefer, D. (1997). *Macroeconomic Policy and Public Choice*, Springer Press, Berlin.

Kitchin, J. (1923). "Cycles and Trends in Economic Factors". *The Review of Economics and Statistics*, Vol.5, No.1, pp.10-16.

- Kondratieff, N.D. and Stolper, W.F. (1935). "The Long Waves in Economic Life". *The Review of Economics and Statistics*, Vol.17, No.6, pp.105-115.
- Kramer, G. H. (1971). "Short-Term Fluctuations in U.S. Voting Behavior, 1896-1964," *The American Political Science Review*, Vol 65, No 1, s. 131-143.
- Kuznets, S.S. (1930). "Equilibrium Economics and Business-Cycle Theory". *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.44, No.3, pp.381-415.
- Lachler, U. (1982). "On Political Business Cycles with Endogenous Election Dates," *Journal of Public Economics*, Vol 17, No 1, s. 111-117.
- Leertouwer, E. and P. Maier (2001). "Who Creates Political Business Cycles: Should Central Banks Be Blamed?," *European Journal of Political Economy*, Vol 17, No 3, s. 445-463.
- Lindbeck, A. (1976). "Stabilization Policy in Open Economies with Endogenous Politicians," *The American Political Science Review*, Vol 66, No 2, s. 1-19.
- Lucas, Jr R. E. (1976). "Econometric Policy Evaluation: A Critique," *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, Vol 1, s. 19-46.
- MacRae, C. D. (1977). "A Political Model of the Business Cycle," *Journal of Political Economy*, Vol 85, No 2, s. 239-263.
- Matthews, R. C. O. (1967). "Postwar Business Cycles in the UK", in: M. Brsnowonfenbrenner (ed.), *Is the Business Cycle Obsolete?*, Wiley, New York.
- Moore, H. M. (1914). *Economic Cycles: Their Law and Cause*. The Macmillan Company, New York.; Su, V. (1996) *Economic Fluctuations and Forecasting*. Harper Collins College Publishers, New York.
- Mueller, D. (Ed.). (1996). *Perspectives on Public Choice: A Handbook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mueller, D. C. (2003). *Public Choice III*, Cambridge Uniandrsity Press, Cambridge.
- Nordhaus, W. D. (1975); "The Political Business Cycle," *The Review of Economic Studies*, Cilt 42, Sayı 2, s. 169-190.
- Persson, T. and G. Tabellini (1990). *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*, Harwood Academic Publishers, Switzerland.
- Prest, A. R. (1968). "Sense and Nonsense of Budgetary Policy", *Economic Journal*, 78.

- Price, S. (1997). "Political Business Cycles and Macroeconomic Credibility: A Surandy," *Public Choice*, Vol 92, No 3-4, s. 407-427.
- Richards, D. J. (1986); "Unanticipated Money and the Political Business Cycle," *Journal of Money, Credit and Banking*, Cilt 18, Sayı 4, s. 447-457.
- Rogoff, K. (1990). "Equilibrium Political Budget Cycles," *The American Economic Review*, Vol 80, No 1, s. 21-36.
- Rogoff, K. and A. Sibert (1988). "Elections and Macroeconomic Policy Cycles," *The Review of Economic Studies*, Vol 55, No 1, s. 1-16.
- Rose, S. (2006). "Do Fiscal Rules Dampen the Political Business Cycle?," *Public Choice*, Vol 128, No 3-4, s. 407-431.
- Schultz, K. A. (1995); "The Politics of the Political Business Cycle," *British Journal of Political Science*, Cilt 25, Sayı 1, s. 79-99.
- Schumpeter, J.A. (1939). *Business Cycles. A Theoretical, Historical, And Statistical Analysis Of The Capitalist Process*. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Snowdon, B. and H. R. Vane (2012). *Modern Makroekonomi: Temelleri, Gelişimi and Bugünü*, (Çeviri Editörü: Barış Kablamacı), Elif Yayınevi, Ankara.
- Telatar, F. (2004). *Politik İktisat Politikası*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Tollison R. D. and R.B. Ekelund, "Political Business Cycles" in: *Economics*, Boston: Little, Brown and Co. 1986. pp. 733-36. (Tercüme: C.C.Aktan, "Politik Konjonktür Dalgalanmaları", içinde: C.C.Aktan, *Anayasal İktisat*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Willett, T. D. and Keil, M. W. (2004). "Political Business Cycles". In: Rowley, C.K., Schneider, F. (eds) *The Encyclopedia of Public Choice*. Springer, Boston, MA.
- Zarnowitz, V. (1992). *Business Cycles: Theory, History, Indicators, and Forecasting*. University of Chicago Press, Chicago.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TOPLUMDA KADINA YÖNELİK NAMUS ALGISININ İNCELENMESİ*

Ece EMRE MÜEZZİN¹

Doç. Dr.

Uluslararası Final Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

E-mail: ece.muezzin@final.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5496-8813

Gurbet ÜZÜL

Arş.Gör.

Uluslararası Final Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

E-mail: gurbet.uzul@final.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4235-7564

Cansu YİĞİT

Psikolog

E-mail: cansu.yigit@final.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9728-4764

Öz

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin kadınlara yönelik namus anlayışını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda toplumda kadına yönelik namus anlayışının ve namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutum arasındaki ilişki üzerine çalışılmıştır. Bu çalışma üniversite öğrencilerinin namus anlayışları ve namusa yönelik şiddete yönelik tutumlarını ortaya koyması bakımından

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma için gerekli Etik Kurulu izni alınmıştır.

¹ **Sorumlu Yazar:** ece.muezzin@final.edu.tr

Atıf (APA): Emre Müezzın, E., ÜzüL, G. & Yiğit, C. (2023). Toplumda Kadına Yönelik Namus Algısının İncelenmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (1): 65-78., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1230224>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

önemlidir. Betimsel türde yapılan bu araştırmanın evreni Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan yetişkinleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklem grubu seçkisiz olmayan bir örnekleme yönteminden uygun olan örnekleme modeli ile belirlenen %71,3'ü (n=216) kadın, %28,7'si (n=87) erkek olmak üzere toplamda 303 yetişkinden oluşmaktadır. Verileri toplama aracı olarak kadınlara yönelik şiddetin çevreye göre farklılığını saptamak amacı ile "Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği", kadına yönelik bekalet ve toplumsal cinsiyeti saptayabilmek için "Kadına İlişkin Namus Anlayışı Tutumu Ölçeği" ve araştırmanın amacına yönelik olarak araştırmacıların hazırlanmış olan sosyo-demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kadına ilişkin namus anlayışı ve kadınlara uygulanan şiddete yönelik tutum arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Kadına yönelik evlenmeden önce bekalet durumuna göre kadına ilişkin namus anlayışı bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünmeyenler düşünenlere oranla namus anlayışında daha eşitlikçi oldukları bulunmuştur. Araştırma sonuçları ilgili literatür dahilinde tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Bekaret, Namus, Cinsiyet, Eşitlikçi yaklaşım

Alan Tanımı: Sosyal Bilimlerde Araştırma

INVESTIGATION OF THE PERCEPTION OF HONOR TOWARDS WOMEN IN SOCIETY

Abstract

The aim of this research is to examine the university students' understanding of honor towards women. For this purpose, the relationship between the understanding of honor towards women in society and the attitude towards violence against women in the name of honor has been studied. This study is important in terms of revealing university students' understanding of honor and their attitudes towards violence against honor. The universe of this descriptive study includes adults living in the Turkish Republic of Northern Cyprus and the Republic of Turkey. The sample group of the study consisted of a total of 303 adults, 71.3% (n=216) female and 28.7% (n=87) male, determined by the appropriate sampling method from a non-random sampling method. As a data collection tool, the "Attitudes Towards Violence Against Women in the Name of

Honor Scale" to determine the difference of violence against women according to the environment, the "Honor Conception Attitude Scale to Women" to determine virginity and gender towards women, and the socio-demographic information form was used. As a result of the research, a moderately statistically significant positive correlation was found between the understanding of honor towards women and the attitude towards violence against women. A statistically significant difference was found in terms of the understanding of honor regarding women according to their virginity status before marriage. It was found that those who do not think that a woman should be a virgin before marriage are more egalitarian in the understanding of honor than those who do. The results of the research were discussed within the relevant literature and suggestions were made.

Keywords: Woman, Virginity, Honor, Gender, Egalitarian approach

Jel Code: J71

1. GİRİŞ

Erkek ve kadın algısı, zaman içerisinde toplumun bireye, kadın ya da erkek olmaya ilişkin beklentilerin, ilişkileri ve normları öğretmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu nedenle toplum bir erkeğe; girişken, baskın, statüsü yüksek, liderlik ve karar verme gücü gibi roller yüklerken, bir kadına ise; yetiştirme ve bakım rolü ile “üreme rolünü” yüklemektedir. Bu algılar ise toplum tarafından erkeklere sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda daha aktif rol almalarına olanak sağlarken, kadınları hizmet sektöründe veya ev içinde yer almaları konusunda yönlendirmektedir (Çağlayan ve Topatan, 2020).

Toplumda erkek ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin farklı beklentiler olduğu görülmektedir. Literatüre bakıldığında bu beklentiler “toplumsal cinsiyet rolleri” olarak tanımlanmaktadır. Erkek ve kadınlardan beklenti içine girilen bu tür rollerin genellikle sözel yollar ile nesiller arası aktarıldığı bilinmektedir. Bu beklentilerin çoğu ise dönemseller koşullardan ve geleneksel yapılardan etkilenip bu rollerin normlara dönüştüğü söylenmektedir. Erkek ve kadın için var olduğu söylenen cinsiyet rollerinin kadınların üzerindeki baskısı bir kadının nerede nasıl davranmasına dair beklentiler kişiden kişiye ya da toplumdaki topluma değişmektedir. Hatta bu durum bir toplumda kendi içerisinde bile farklılık göstermektedir (Bayar, Avcı ve Koç, 2017).

Toplumsal cinsiyet rolü ise geleneksel olarak iki cinsiyete de atfedilen davranışları ve özellikleri tanımlamaktadır. Erkekler ve kadınlardan toplumun beklentileri ile biçimlenen rollere sadık olmaları beklenmektedir. Bu nedenle erkekler ve kadınlardan farklı olan roller beklenmektedir. Ayrıca bu roller erkek ve kadınlarda farklı yönler ön plana çıkarmaktadır. Kadınlara yüklenen roller arasında iş hayatında pek aktif olamama, ev işlerinde sorumlu kişi yani eşitlikçi olmayan görevler yüklenmektedir. Oysaki eşitlikçi yönler mesleki, ailevi, sosyal, evlilik ve eğitim yaşamlarında erkek ile kadınların sorumlulukları eşit olarak paylaşılmaktadır (Esen, Siyez, Soylu ve Demirgürz, 2017).

Namus kavramı daha önce mülkiyet ve toprak kavramları üzerinden bekaret, kadın, kadın bedeni ve kadın cinselliğiyle ilişkilendirerek bu zaman içerisinde topluma bağlı olarak değişmiştir. Namus; cinsel davranışlara ilişkin gelenek, görenek ve kurallar olarak cinsel sakınmayı gerektiren yaşamsal bir değere sahip önemli bir kavram olmaktadır (Aksoy ve Yılmaz, 2019). Namus kavramı birçok ülkede erkek ve kadınlar için bütünlük, ahlaklı olma, dürüstlük, doğruluk ve olumlu davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Namuslu olmak bireye güç, statü, iyi bir imaj ve kuvvet sağlamaktadır (Tümer, Baybuğa ve Birgili 2017).

Bekaret kavramı genel anlamda “henüz bir cinsel birliktelik yaşamamış olmayı temsil eden” bir sözcük olmaktadır. Fakat bu dilimizde bakire ve bakir gibi “bekâret” sözcüğünden türeyen sözcükler el değmemiş, saflık ve temiz gibi anlamları da taşımaktadır. Ataerkil olan toplumlarda namusu tamamlayan kavramın bekaret olmasının nedeni, bekaret gölgesi olan kızlık zarının namusun ölçülebilmesi için tek gösterge olmasıdır (Aksoy ve Yılmaz, 2019). McArthur’a (2022) göre "Bakire" terimi, en azından belirli türlerde cinsel deneyime sahip olmayan bir kişiyi tanımlar- ancak kişinin bekaretini "kaybetmesinin" tam olarak ne sayıldığı genellikle tartışma konusudur ve söz konusu kültüre veya alt kültüre bağlı olmaktadır. Üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalarda ise bakireliğe ve cinsel davranışlara verilen önemi gösterilmektedir. Uğurlu ve Glick’in (2003) çalışmalarında, erkek kadınların evlenmeden önce cinsel olarak aktif olmalarını uygun bulmamaktadırlar.

Eisler, Handley ve Martz’ın (1995) çalışmalarına göre streste görülen kalp atım hızına bakılıp toplumsal cinsiyet rolü açısından düşük stres yapan kadınların yüksek stres yapan kadınlara göre kalp atım hızları daha düşük çıkmıştır. Araştırmalar sonucunda depresyon ve toplumsal cinsiyet rolü stresi, uykusuzluk, yeme bozuklukları ve sosyal uyum bozuklukları gibi ruh sağlığı bozuklukları arasında ilişkilerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle kadınlardaki toplumsal

cinsiyet rolü stres belirtileriyle somatik semptomlar, utanca yatkınlık ve cinsel işlevsellik arasında ilişki olduğu bulunmaktadır (Aktaran; Bayar, Avcı ve Koç, 2017).

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin namus anlayışları ve namusa yönelik şiddete yönelik tutumlarını ortaya koymasından önemlidir. Bu bilgiler ışığında yapılan araştırmanın amacı toplumda kadına yönelik namus anlayışının ve namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutum arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu problem doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1.1 Alt Problemler

- Kadına ilişkin namus anlayışı, namus adı altında kadına uygulanan olan şiddete yönelik tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki var mıdır?
- Kadına ilişkin namus anlayışı açısından gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
- Kadına yönelik şiddete dair tutum açısından sahip olunan çevreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?
- Kadına ilişkin namus anlayışı açısından kadın evlenmeden önce bakire olup olması gerekliliği düşüncesine göre istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?

2. YÖNTEM VE GEREÇ

Bu bölümde çalışmada kullanılan yöntem, örnekleme modeli, veri toplama araçları, veri toplama ve analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1 Araştırma Modeli:

Bu araştırmanın modeli betimsel bir türde yapılmıştır. Betimsel bir çalışmada olaylar olduğu gibi aktarılmaktadır. Buna benzer çalışmalarda olay, olgu ve durumlarda dikkatli ve tam bir biçimde tanımlar. Eğitim alanlarındaki çalışmalarda en yaygın olan betimsel yöntem ise tarama çalışması olmaktadır. Çünkü bireyler fiziksel ortamların veya grupların özelliklerini özetlemektedir (Büyükoztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2022).

2.2 Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamını sürdüren yetişkinleri kapsamaktadır. Bu araştırmanın örnekleme seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun olan örnekleme modeli ile belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemi ile elde edilen bilgilerin en çok ulaşabilecek katılımcıların insan kaynakları ile maddi kaynakları kullanılarak bilgilerin hem daha kısa sürede hem de hem de daha fazla katılımcıya ulaşabilmesi büyük bir avantaj olmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2022).

Örneklem grubu 2022 yılı içerisinde araştırmada yer alan üniversite öğrencilerinin Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan %71,3 (n=216) kadın ve %28,7 (n=87) erkek olmak üzere toplam da 303 yetişkinden oluşmaktadır. Yapılan bu araştırmada örneklem grubunda yer alan yetişkinlerin namus anlayışı ile kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar arasındaki ilişki ve toplumsal cinsiyet ile eşitlikçi yaklaşımı saptayabilmek için “Kadına İlişkin Namus Anlayışı Tutumu Ölçeği” ve “Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği” kullanılarak elde edilen toplam puanların aritmetik ortalaması alınmıştır.

2.3 Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği”, “Kadına İlişkin Namus Anlayışı Tutumu Ölçeği” ve sosyo-demografik bilgi formu kullanılmıştır.

2.3.1 Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği (NKUŞTÖ)

NKUŞTÖ Işık ve Uğurlu (2009) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekte amaç kadınlara uygulanan fiziksel ve sözel şiddet yanı sıra kadınlara yönelik namus cinayetleri hakkında tutumların belirlenmesidir. Namusun korunabilmesi adına fiziksel şiddetin veya sözel şiddetin uygulanabilirliği, toplumsal düzeni korumak için kadının cezalandırılması ve namus cinayetlerinin haklılık payları gibi çeşitli konuları kapsayıp toplamda 30 maddeden oluşmaktadır. 30 madde ile toplanmış olan verilerle yapılmış olan analizler sonucu ile NKUŞTÖ'nun son hali 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 6 likert tipli bir ölçek olmaktadır. “Hiç Katılmıyorsa 1”, “Katılmıyorsa 2”, “Kısmen Katılmıyorsa 3”, “Kısmen Katılıyorsa 4”, “Katılıyorsa 5”, “Çok Katılıyorsa 6” anlamındadır. Ölçekte elde

edilen yüksek puanlar namus adına kadınlara uygulanan şiddete ilişkin olumlu tutumu yansıtmaktadır. NKUŞTÖ'nun geçerlilik ve güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısını ise .91 bulmuştur.

2.3.2 Kadına İlişkin “Namus” Anlayışı Tutum Ölçeği (KİNATÖ)

KİNATÖ, Gürsoy ve Arslan (2011) tarafından geliştirilmiştir. “Evlenmeden önce cinsel/namus anlayışı (5 madde)”, “geleneksel bir namus anlayışı (9 madde)”, “eşitlikçi yaklaşım ise (11 madde)” üç tane alt boyuttan ve toplamda 25 maddede ile oluşmaktadır. “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Hiç Katılmıyorum” seçenekleri olan beş likert tipli bir ölçektir. 14 pozitif ve 11tane negatif ifadeden oluşmaktadır. Olumlu olan ifadelerin madde numaraları 1. 2. 4. 6. 9. 11. 13. 15. 16. 18. 21. 22. 23. 24. maddeler ve olumsuz olan ifadelerin madde numaraları ise 3. 5. 7. 8. 10. 12. 14. 17. 19. 20. 25. maddelerdir. Bu ölçekteki en yüksek değer 125 ve en düşük değer ise 25'dir. Bu durumda ölçeğin genelinde ise için 25-50 puan aralığında öğrencilerin kadınlara ilişkin olarak “namus” anlayışı ile geleneksek ve cinsiyet ayrımcılığı içeren tutum, 51-75 puan aralığında öğrencilerin kararsız ve alışılmış tutuma, 76-125 puan aralığında ise kadın-erkek eşitlikçi cinsiyet yaklaşımına sahip oldukları kabul edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .93'tür.

2.3.3 Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Burada katılımcıların hem demografik özelliklerini hem de çalışma amacına yönelik araştırmacılar tarafından hazırlanan 9 sorudan oluşmaktadır.

2.4 Veri toplama süreci

Araştırmanın verileri “Kadına İlişkin Namus Anlayışı Tutumu Ölçeği” ve “Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği”nin geliştiricisi olan araştırmacılarından yazılı izin alınarak ve Üniversitesi Etik Kurulu onayı ile toplanmıştır (...../600/100/24). Verilen ölçekler yaklaşık 15 dakikalık sürede doldurulmuş ve çevrimiçi olarak toplanmıştır.

2.5 Verilerin analizi

Verilerin analizinde SPSS (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) kullanılmıştır. Veri analizinde frekans dağılımı, yüzdeler, dökümleri, aritmetik ortalama, t-testi,

Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplama yöntemleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Yapılan bu araştırmada kadınlara yönelik olan namus anlayışı tutumunun incelenmesi, kadına yönelik şiddet, gelir düzeyi, kadın bakireliği arasındaki ilişki üzerine çalışmıştır. Bulgular alt problemlere dayalı olarak sırasıyla sunulmuştur.

Birinci alt problem olan “Kadına ilişkin namus anlayışı ile namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutum arasında ilişki var mıdır?” sorusunun analizinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplama yöntemi kullanılmış ve Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1.

Kadına İlişkin Namus Anlayışı ve Namus Adına Kadına Uygulanmış olan Şiddete Yönelik Tutumlar Korelasyon Tablosu(N=303)

	\bar{X}	ss	KİNAÖ	KYŞDT
1.KİNAÖ	98.83	9.73		.58**
2. KYŞDT	77.35	8.94	.58**	

** $p < .01$ istatistiksel anlamlı ilişki

Yapılan analiz neticesinde kadına ilişkin namus anlayışı ile namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutum arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = .58, p < .01$).

İkinci alt problem olan “Kadına ilişkin namus anlayışı açısından gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde fark var mıdır?” sorusu analizinde ANOVA yapılmış ölçek puanları ile bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Gelir Düzeylerine göre Kadına İlişkin Namus Anlayışı Karşılarına Tablosu (N=303)

	Düşük		Orta		Yüksek		F(2, 300)	P
	\bar{X}	ss	\bar{X}	ss	\bar{X}	ss		
KİNAÖ	97.41	10.82	99.39	9.14	97.43	11.87	1.26	.30

Yapılan analize neticesinde gelir düzeyleri arasında KİNAÖ toplam puanları açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($F(2, 300) = 1.26, p = .30$).

Üçüncü alt problem olan “Kadına yönelik şiddete dair tutum açısından sahip olunan çevreye göre farklılık var mıdır?” sorusunun analizinde T-Test yapılmış ve analiz sonuçları ile birlikte bulgular Tablo 3’ te sunulmuştur.

Tablo 3.

Sahip Olunan Çevreye göre Kadına Yönelik Şiddete Dair Tutum Karşılaştırma Tablosu (N=303)

	Muhafazakâr		Muhafazakâr Değil		t(234)	p
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	ss		
KİNAÖ	97.96	9.99	99.79	9.68	1.33	.18

Yapılan analiz neticesinde muhafazakâr bir çevreye sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında kadına ilişkin namus anlayışı açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($t(300) = 1.33, p = .18$).

Araştırmanın son alt problemi olan “Kadına ilişkin namus anlayışı açısından kadın evlenmeden önce bakire olmalı ve kadın evlenmeden önce bakire olmasına gerek yok düşüncelerine sahip katılımcılar arasında fark var mıdır?” sorusunun analizinde T-Test yapılmış ve ölçek sonuçları ile birlikte bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4.

Evlenmeden Önce Bakire Olup Olmaması Gerekliliği Düşüncesine göre Kadına İlişkin Namus Anlayışı Karşılaştırması (N=303)

	Kadın Evlenmeden Önce Bakire Olmalı		Kadının Evlenmeden Önc Bakire Olmasın Gerek Yok		t(227)	p
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	ss		
KİNAÖ	93,59	10,39	103,55	6,21	8.74	.00**

**p < .01 istatistiksel anlamlı farklılık

Yapılan analiz neticesinde kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünenlerle düşünmeyenler arasında kadına ilişkin namus anlayışı açısından anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t(227) = 8.74, p < .01$). Bu sonuca göre kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünmeyenlerin KİNAÖ puanı düşünenlerden daha fazladır ve kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünmeyenler düşünenlere göre kadına ilişki namus anlayışında daha eşitlikçidir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Namus kavramı toplumsal cinsiyet örüntüleri ile bir anlam bularak gün yüzüne çıkarılmıştır. Kadınların cinselliği olarak toplu bir denetimin önemli bir sebebi olan kadının cinsel iffeti ve sülalenin veya ailenin şerefi olarak algılanmaktadır. Kadınların yapmış olduğu herhangi bir yanlış davranış nedeni ile sülaleye, topluluğa veya aileye utanç verici bir şerefsizlik gerektirecek olumsuz bir güç olarak atfedilmiştir. Bu doğrultuda namus kültüründeki kadınların görevleri kendilerinin cinselliğini korumaktır (Tümer, Baybuğa, ve Birgili, 2017).

Ülkemizde bekaret anlayışı, kadının özgürlüğü, kadın erkek eşitliği, kadının erkeklere flört etmesi ve olumsuz koşullarda olan evliliğine son vermesi son zamanlarda ülkemizde olumlu karşılanmakta fakat yine de istenilen duruma gelinmediğinin erkeklerin geleneksel tutumlara olan bağlılığından dolayı kız kardeşlerine, eşlerine, annelerine ve sevgilerine namus anlayışına önem verdikleri gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalarda kadına olan bekaret konusu hala günümüzde önemini korumaktadır. Evlilik öncesi cinsellik anlayışı üniversite öğrencileri dahil toplumumuzdaki birçok kesim için hala önemli olduğu gözlemlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin bu tutumu incelendiğinde bu anlayışın diğer kesimlere göre daha aydın olması beklenirken bekaret konusunun ve kadının cinsellik özgürlüğünün elinden alındığı gözlemlenmiş ve eşitlikçi yaklaşımın olmadığı saptanmıştır. Kadının yapacağı herhangi bir hatalı davranış sonucu sebebiyle bütün bir topluluğa, sülaleye ya da aileye utanç ya da şerefsizlik getirecek denli muazzam olumsuz bir güç verilmiştir. Bu nedenle namus anlayışına haiz kültürlerin bulunduğu toplumlarda yaşayan kadınların en önemli görevi kendi “cinsel saflığını” korumaktır (Uğurlu ve Akbaş, 2013)

Okyay'ın (2007) yapmış olduğu üniversite öğrencilerinin dahil edildiği çalışmasında %42,5'in kadınların evlenmeden önce bakire kalmaları gerektiğini düşündüğünü ortaya koymaktadır. Saharso, van Hoogstraaten, Claassen ve Jokic (2023) tarafından yapılan araştırmada röportaj yapılan 55 gencin bekaret

zorunluluğunu ve cinsiyet ayrımcılığı normunu nasıl deneyimlediği ve bu konuda nasıl hareket ettiği üzerine çalışılmıştır. Son derece dindar gençler, bekâreti derin bir ahlaki değer olarak değerlendirirken diğerleri bekaret zorunluluğuna katılmadıkları, ancak açıkça karşı da çıkmadıkları ortaya konmuştur. Yapılan diğer bir çalışmada ise Martz, Handley ve Eisler'in (1995) alışmalarına göre toplumsal cinsiyet rolü stresi düşük olan kadınlar ve yüksel olan kadınlara göre streste kalp atım hızları daha düşük çıkmıştır. Araştırmalar sonucunda depresyon ve toplumsal cinsiyet rolü stresi, uykusuzluk, yeme bozuklukları ve sosyal uyum bozuklukları gibi ruh sağlığı bozuklukları arasında ilişkilerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle kadınların toplumsal cinsiyet rolü stresi ile somatik semptomlar, utanca yatkınlık ve cinsel işlevsellik arasında ilişki olduğu bulunmaktadır (Bayar, Avcı ve Koç, 2017). Bu çalışmalara ek olarak evlilik öncesi bekaret konusunda literatürün Müslüman gençliğe odaklanması, bekaret ve cinsiyet ayrımcılığına ilişkin kısıtlayıcı normların yalnızca Müslümanlara özgü olduğunu düşündürebilmektedir. Bununla birlikte, evlilik öncesi iffetle ilgili benzer fikirler sadece Müslümanlar arasında değil, aynı zamanda Hıristiyanlar, Yahudiler, Hindular ve Budistler arasında da mevcuttur (Beekers ve Schrijvers, 2020).

Bu çalışmaya dahil edilen üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin namus anlayışı ve namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Gelir düzeyine göre anlamlı bir fark vardır. Muhafazakâr bir çevreye sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında kadına ilişkin namus anlayışı açısından anlamlı bir fark yoktur. Kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünenlerle düşünmeyenler arasında kadına ilişkin namus anlayışı açısından anlamlı bir fark vardır. Bu sonuca göre kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünmeyenlerin düşünönlere göre kadına ilişkin namus anlayışı tutum düzeyi daha yüksektir. Kadının evlenmeden önce bakire olması gerektiğini düşünmeyenler düşünönlere göre kadına ilişkin namus anlayışında daha eşitlikçidir.

Yapılan bu çalışmalara göre literatürdeki bilgilerde göz önünde bulundurduğumuzda toplumsal cinsiyet rolü çok az olan kadınlar ile fazla olan kadınlar oranla kalp atım hızları daha düşük olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolü, sosyal uyum bozuklukları, depresyon, uykusuzluk gibi ruh sağlığı olan bozukluklar arasında ilişkilerin olduğu gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak kadınların somatik semptomlar ve toplumsal cinsiyet rolleri, cinsel işlevsellik arasında ilişki olduğu kanısına varılmaktadır.

Yapılan bu ölçeklerde bekaret kavramı kadınların namusunun simgesi olmaktadır. Bir kadının bakireliği erkeğin kadına olan güvenini pekiştirmektedir. Türk kültüründe namus ve bekaret kavramlarının kadınların erkekleri ve ailelerinin namusunu temsil ettikleri görülmektedir. Kültürdeki bu anlayışın altında ataerkil bir yapının üretmiş olduğu bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bulunmaktadır. Erkeklerle birçok alanda kadınlara göre daha fazla rahatlık sunulan bu toplumda; toplumun namus kültürünü kullanarak kadınların yaşamış olduğu topluma göre örf ve adetlerine uygun olarak davranışlarını ve kadınların erkeklerin denetiminde eşi var ise eşi yoksa erkek kardeşi ya da babası tarafından denetim altında bir yaşam sürdürmeleri beklenmektedir. Bu ayrımcılık ise kadının kendi bedenini denetlemesi olarak görülmektedir. Bu nedenle kadın ve erkek ilişkilerinde kadının bedeni ile geleceği hakkında vermiş olduğu kararlar ile özgürlüğünün kısıtlanması kadınlara daha çok stres verici bir durum olmaktadır.

Kadınlara yönelik bu tutumlar ve stres verici durumlara karşı olarak stres verici durumların azaltılması önemli gelişme sağlayacaktır. Araştırmanın yaş grubu daha geniş tutularak benzer çalışmalar yürütülebilir. Cinsiyet eşitliği ve bekaret konusunda duyarlı ve bilinçli gençler yetiştirmek için okul öncesi eğitimlerinden başlayarak, ilk öğretim ile orta öğretimde cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak için hedeflenen yeni yaklaşımları müfredata eklenmesi önerilmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aksoy, A., & Yılmaz, D. V. (2019). Bir insan hakları ihlali: namus cinayetleri. *Researcher*, 7(1), 1-19.

- Bayar, Ö., Avcı, Ö. H., & Koç, M. (2017). Kadın üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rolü stresi, namus anlayışı ve toplumsal cinsiyet rolü tutumu. *Ulakbilge Dergisi*, 5(1), 1835-1853.
- Beekers, D., & L. L. Schrijvers. (2020). Religion, Sexual Ethics, and the Politics of Belonging: Young Muslims and Christians in the Netherlands. *Social Compass*, 67 (1): 137–156.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2022). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara.
- Çağlayan, M. Ç., & Topatan, S. (2020). Erkek Üniversite Öğrencilerinin Kadın Algıları ve Namusa İlişkin Tutumları. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*,28(1), 77-89.
- Esen, E., Siyez, D. M., Soylu, Y. & Demirgürz, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *E-Uluslararası eğitim araştırma dergisi*, 8(1), 46-63
- Gürsoy E, Arslan H. (2011). Üniversite öğrencilerinde kadına ilişkin “namus” anlayışı tutum ölçeği (KINATÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 21(3), 28-37.
- Işık, R. & Uğurlu, S. N. (2009). Namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeklerinin öğrenci örneklemiyle geliştirilmesi, *Türk psikoloji yazıları*, 12 (24), 16 -24
- McArthur, N. (2022). The Concept and Significance of Virginity. In *The Routledge Handbook of Philosophy of Sex and Sexuality*. (65-77). Routledge: UK.
- Martz, D. M., Handley, K. B., & Eisler, R. M. (1995). The relationship between feminine gender role stress, body image, and eating disorders. *Psychology of Women Quarterly*, 19(4), 493-508.
- Okyay, G. (2007). Kadın Mağduriyeti: Türkiye'de Aile Namusu Örneğinde. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saharso, S., van Hoogstraaten, J., Claassen, R., & Jokic, M. (2023). No sex before marriage? Migrant youth navigating restrictive norms regarding premarital relationships. *Ethnic and Racial Studies*, 1-21.

Tümer, A., Baybuğa, B. S., & Birgili, F. (2017). Üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin namus anlayışı. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*, 2017(11), 1-19.

Uğurlu, S. N. & Akbaş, G. (2013). Namus kültüründe "namus" ve "namus adına kadına şiddet": sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.

Uğurlu, S. N. & Glick, P. (2003). Türkiye'de evlilik öncesi seks yapan kadınlara yönelik kararsız cinsiyetçilik ve tutumlar. *The Journal of Sex Research*,40(3), 296-302

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

UZAKTAN EĞİTİMİN TEKNOLOJİK GELİŞİMİ: ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİN BAKIŞ AÇISI İLE KARŞILAŞTIRMALI GZFT ANALİZİ*

Hazal ATLI¹

Bilim Uzmanı

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: atli.hazal@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2727-7865

Tunç D. MEDENİ

Prof. Dr.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi

E-mail: tuncmedeni@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2964-3320

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri E-Devlet ve Kamuda Dönüşüm programında “*FATİH'ten EBA'ya Kamuda Eğitim Teknolojilerinin Evrimi ve Geleceğe Yönelik İyileştirme Önerileri: Eğitimde Etkileşimli E- İçerik Kullanımının Önemi*” başlıklı tezdeki verilere dayalı olarak hazırlanmıştır, daha detaylı bilgi bu tezden temin edilebilir.

Bu çalışma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 06.01.2022 Tarih ve 36 Karar No'lu kararı ile gerekli izinler alınmıştır.

¹ **Sorumlu Yazar:** atli.hazal@gmail.com

Atf (APA): Atlı, H., Medeni, T. D., Medeni, İ. T., Ateş, V. & Güzel, M. S., (2023), Uzaktan Eğitimin Teknolojik Gelişimi: Öğretmen ve Öğrencilerin Bakış Açısı ile Karşılaştırmalı GZFT Analizi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (1): 79-100., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1250265>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

İhsan T. MEDENİ

Doç. Dr.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi

E-mail: tolgamedeni@ybu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0642-7908

Vildan ATEŞ

Doç.Dr.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi

E-mail: vates@ybu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8855-8556

Mehmet Serdar GÜZEL

Doç.Dr.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi

E-mail: mguzel@ankara.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3408-0083

Öz

Teknoloji insan hayatının her alanında etkisini göstermiş ve kolaylık sağlamıştır. Eğitim sürecinde de etkisini gördüğümüz teknoloji; yüz yüze eğitimden ziyade günümüzde uzaktan eğitim modeli, hibrit eğitim modeli gibi yeni eğitim modelleri hayatımızın bir parçası olmuştur. Özellikle COVID-19 pandemisiyle birlikte tüm Dünya'da ve Türkiye'de uzaktan eğitim sürecine hızlı bir şekilde adapte olunmuştur. Küreselliğin getirdiği örgütsel kültürün bir parçası olan sanal evrene bir geçiş aşaması olan uzaktan eğitim sürecinin de günümüzde öğrenciler açısından sorunların olduğu görülmektedir. Bu çalışmada uzaktan eğitim sürecinde Fatih ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) projeleri ile gelecek Dünya'da sanal evren ve uzaktan eğitim süreci incelenmiş ve uzaktan eğitim sistemini kullanan öğretmen ve öğrencilere anket çalışması yapılarak GZFT analizleri yapılmıştır

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Fatih, EBA, Eğitim Teknolojileri, Sanal Evren

Alan Tanımı: Eğitim Teknolojileri

TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION: A COMPARATIVE SWOT ANALYSIS WITH THE PERSPECTIVES OF TEACHERS AND STUDENTS

Abstract

Technology has shown its effect in every aspect of human life and provided convenience. The technology that we see the effect of in the education process; Instead of face-to-face education, new education models such as distance education model and hybrid education model have become a part of our lives. Especially with the Covid-19 pandemic, the distance education process has been quickly adapted in the whole world and in Turkey. It is seen that the distance education process, which is a transition stage to the virtual universe, which is a part of the organizational culture brought by globalization, has problems for students today. In this study, Fatih and EBA projects were examined in the distance education process, Metaverse and the distance education process in the future World were examined, and SWOT analyzes were made by conducting a questionnaire study on the teachers and students using the distance education system.

Keywords: *Distance Education, Fatih, EBA, Education Technologies, Metaverse*

JEL Codes: *I20, I23*

1.GİRİŞ

Uzaktan eğitimin hem Türkiye'de hem de Dünya'da uzun bir geçmişi olduğu söylenebilir. Bir mektupla başlayan ve zamanın teknolojik gelişimi içerisinde radyo, video, televizyon ve internette uygulanmaya çalışılan uzaktan eğitim, günümüzde çok farklı boyutlara ve hedeflere ulaşmıştır. Özellikle üniversiteler uzaktan eğitime hızlı geçiş için büyük çaba sarf ediyor. Aynı zamanda eğitim uzmanları uzaktan eğitimin veya hangi alanlarda uygulanmasının olanaklarını, sınırlarını, risklerini değerlendiriyorlar. Bazı üniversiteler uzaktan eğitimi gelir kaynağı olarak görse de üniversite mezunlarının sayısı hızla arttığı için ülke bu hızlı değişimi memnuniyetle karşılamaktadır. (Devran ve Elitaş, 2017) Uzaktan eğitim alanı yalnızca üniversitelerde değil ilkokul, ortaokul ve liselerde Fatih projesi kapsamında olan EBA uygulamasıyla küçük yaş grubu öğrencilerde bu sisteme dahil olmuştur.

Günümüzde uzaktan eğitim süreci eşzamanlı ve eş zamansız olmak üzere ayrılmıştır. Eşzamanlı uzaktan eğitim sürecinde öğrenciler öğretmenlerine ders

eşliğinde soru sorabilmekte ve ulaşabilmektedir. Eş zamansız uzaktan eğitim sürecinde ise öğrenciler kaydedilmiş ders notunu, sonradan ulaşabilmekte ve öğretmenlerine e-posta yoluyla ulaşabilmektedir.

Uzaktan eğitim süreci her yaş grubundan öğrenciye eğitimde fırsat eşitliği, zaman ve mekân olmadan bilgiye ulaşabilmeyi, 21. Yüzyıl teknoloji becerilerini kazanmayı ve bunu uygulamayı, yaşam boyu öğrenim hakkı sunmaktadır. Diğer bir yandan bu süreçte yaşanan olumsuzluklara bakılacak olursa; öğrencilerin bireyselleşmesi, sosyal yaşantılarının azalması, iletişimde yaşanan sorunları da örnek gösterebiliriz.

Bu çalışmada uzaktan eğitimin gelişiminden, gelecek Dünya’da sanal evren ile ilişkisinden, Fatih ve EBA projelerinden bahsedilmiştir. Uzaktan eğitim sistemini kullanan öğrenci ve öğretmenlerin anket cevaplarını değerlendirerek GZFT analizleri yapılmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

Teknolojinin hızlı gelişimi ile uzaktan eğitim, her toplumu bilgi açısından zengin bir hayata doğru itmektedir. Eğitim programları, eğitim yatırımları ve eğitim politikalarında da bilgi yoğun hale gelmektedir. Gelişen Dünya’ımızda örgün eğitimin yanında uzaktan eğitimin de günümüzde önemi artmıştır. Çalışmanın bu kısmında uzaktan eğitimin gelişiminden, Fatih ve EBA projeleriyle ilgili genel bilgi verilmiştir.

2.1 Uzaktan Eğitimin Gelişim Süreci

Son yıllarda büyük öneme sahip olan uzaktan eğitim kavramına baktığımızda eş zamanlı olarak farklı ortamlarda bulunan öğrenci, öğretmen ve öğretim araçlarını bir araya getiren kitlelere hitap eden bir öğretim metodudur (Çoban,2017).

Uzaktan eğitimin gelişim sürecinin genel durumuna bakıldığında 3 aşamada sıralanabilir;

- Mektupla başlayan eğitim dönemi, basılı yayım araçlarının kullanıldığı dönem (kitap,gazete gibi).
- Radyo ve Televizyon yayın dönemi. Bu dönemle başlayan tek yönlü iletişimin artması bilginin görsel-işitsel anlamda artmasına sebep olmuştur.

- İki yönlü iletişim sürecinin başlaması; Bilgisayar, internet ve uydu kullanımıyla uzaktan eğitime adım atılması.

Dünya’da uzaktan eğitim uygulamalarını incelediğimizde 18. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişi olan uzaktan eğitim (Willis, 1993: 8), geçmişten günümüze birçok ülkede kullanılmaktadır. Fiziki koşulların herkes için eğitim hakkını eşit olarak sınırladığı İskandinav ülkelerinde harfiyle başlayan uzaktan eğitim, önce Avrupa’da sonra Amerika’da hızla yayıldı. 1728 yılında İsveç’te uygulamaya konulan uzaktan eğitim uygulamalarının Avrupa kıtasının diğer ülkesinde benimsenmesi için uzun bir zaman geçmiştir; uzaktan eğitim modelini eğitim politikasında önce 1840’ta İngiltere’de, ardından 1856’da Almanya’da değerlendirmeye başlamıştır. Amerika’nın uzaktan eğitimle karşılaşması 1870’lere tekabül etmektedir (Uşun, 2006: 215-216).

Ülkemizde ise bu süreç ilk defa 1924 yılında J. Dewey’in öğretmen yetiştirmeye ilişkin raporu ile uzaktan eğitim ortaya çıkmış ve 1927 yılında eğitim literatürüne girmiştir (Sarıtaş, 2009: 151). Ancak bu alanda 1950’lerin ortalarına kadar önemli bir faaliyet yoktu. Türkiye’de 1956, eğitimdeki değişikliğin ilk ciddi sinyallerinin verildiği tarih oldu; O gün Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bankacılık ve İş Hukuku Araştırma Enstitüsü, banka çalışanı için yazışma eğitimine başlamıştır (Kaya, 2002: 31). Bu vaka çalışması aynı zamanda iletişim teknolojisini Türkçe eğitimine entegre etmeye yönelik ilk girişimdir. Ankara Üniversitesi tarafından uygulamada gerçekleştirilen yazışmalı öğrenme uygulaması Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da onaylandı ve uzaktan eğitim Bakanlık tarafından desteklenmeye başlandı. 1959 yılında bakanlıkta eğitim merkezi kurulmuştur. 1966 yılında Okuryazarlık Merkezi DG (Okuryazarlık ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlüğü) seviyesine yükseltildiğinde, okula gidemeyen çocuklar ve isteyen yetişkinler için öğrenimi önemli bir fırsat haline geldi.(Şahin ve Perkmen, 2011: 38).

COVID-19 pandemisiyle birlikte uzaktan eğitim sürecine hızlı bir geçiş süreci yaşanmıştır. Tüm Dünya’da yaşanan karantina sürecinde eğitim-öğretim hayatı teknolojiye entegre olmuş beraberinde de öğrenciler birçok sorunla karşılaşmıştır. Özellikle teknoloji anlamında iyi bir altyapıya sahip olmayan ülkelerde uzaktan eğitim süreci tam anlamıyla yerleşememiştir. Türkiye’de ise bu süreç Fatih projesinin bir parçası olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) uygulaması ile ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilere kolaylık sağlanmıştır. Üniversitelerde ise bu süreç Zoom, Microsoft Team gibi yardımcı uygulamalarla uzaktan eğitim süreci desteklenmiştir. Bu durum üniversitelere kendi bünyelerinde uzaktan eğitim için

sistem geliştirmelerine ve eğitim hayatında yeni bir döneme geçme imkanı da sunmuştur.

21.Yüzyıl ile birlikte küreselleşen Dünyada teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte eğitim, iş, sosyal alanların internet ortamında yürütülmesiyle birlikte bilgi paylaşımı da artmıştır. Uzaktan eğitim sürecinin gelişimine bakıldığında insanlar uzaktan eğitimle birlikte Dünya'daki gelişmiş üniversitelerde istedikleri eğitimi alabilme şansına sahip olmalarında öngörülmektedir. Bunun yanı sıra mesleki eğitimlerin uzaktan eğitimle daha çok yaygınlaşması insanlara iş alanında fırsatlar da sunmaktadır.

Sanal evren örgütsel kültürün bir parçasıdır ve bu kültüre bir geçiş aşamasına yardımcı olan uzaktan eğitim teknolojileri zaman ve mekân kavramını kaldırarak gelecek dönemlerde fırsat eşitliğine büyük katkı sağlayacaktır. Bunların yanı sıra bilgi paylaşımının artması gelecekte daha eğitimi ve kültürlü bireylerin yetişmesine olanak sağlayacaktır.

2.2. Gelecek Dünyada Sanal Evren ve Uzaktan Eğitim Süreci

Yapay zekâ, blok zincir, bilgisayarla görme, 5G/6G ve diğer ağ altyapısı, dijital kullanıcı etkileşimi, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, robot sanal dünyasının gerçek dünyada etkileşime girdiği teknolojidir. Teknolojinin gelişmesinde blok zincir teknolojisi ve kripto para birimleri olacaktır. Aynı zamanda oluşacak sanal ekonominin bir göstergesidir. Her bilgisayar sistemi güven sistemleri ve hesap verebilirlik, güvenlik ve gizlilik, sanal dünyalardaki sosyal kabul edilebilirlik ekosistemlerinin bir diğer önemli yönüdür. Elbette sanal dünyadaki gerçek varlığımızın unsurları olan içerik ve avatarlar diğer önemli ekosistem parçalarıdır. Uzaktan eğitim süreci için oluşturulacak kullanıcı avatarları eğitim de yeni bir dönemin açılmasıdır (TALAN,T,2022).

Üç boyutlu sanal dünyalar ve artırılmış gerçeklik uygulamaları gerçek dünyanın dijital ikizinin avatarlar aracılığı ile oluşturulmasını sağlamaktadır. Sanal evren sayesinde anaokulundan itibaren öğrenciler üniversite eğitimlerine kadar gelecekte sanal kampüsler aracılığı ile eğitim hayatlarına devam edebilirler. Ayrıca velilere yönelik öğrenci takip sistemleri kurularak dijital ortam üzerinden takip edilebilir.

Diğer bir yandan artırılmış gerçeklik teknolojisinin eğitimde ilgi çekici bir konudur. Henderson ve Feiner (2007), gerçek ve sanal nesnelere üç boyutlu olarak birleştirmenin bilişsel yükü azaltmaya yardımcı olduğunu belirttiler. Kullanıcının kendi duyuları görünlülenen sanal nesnelere doğrudan algılayamaz. Artırılmış

gerçeklik eğitim uygulamaları, kullanıcının gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki algısını ve etkileşimini geliştirebilir. Sanal gerçeklik ile öğrenme metodu öğrencilerde bilginin kalıcı olmasına da katkı sağlar. Oyun tabanlı öğrenme sistemleri, dokunsal teknoloji araçları öğrencinin analitik becerilerinin de gelişmesine destek olur. Örneğin sanal dünyada üç boyutlu olarak kurulan bir laboratuvar öğrencilerin dikkatini daha çok çekmesine ve derse katılım noktasında gelişme sağlayacaktır. Öğrenciler aynı zamanda yaratıcılıklarını da kullanabilme imkânı bulacaklar.

Diğer bir yandan günümüzdeki nesil dijital medya ile çevrelenmiş şekilde yaşamını sürdürmekte ve bu platformlarda öğrenmektedirler. Bu teknolojiler ışığında etkileşim halinde olup sayısız etkinliği gerçekleştirmektedirler. Şimdiki kuşağın eski kuşaklara göre öğrenmesi, ders çalışması, oyun oynaması, eğlence anlayışı ve hatta sosyalleşmesi çok farklıdır (Taş, 2022). Uzaktan eğitim araçlarının da bu anlamda yenilikçi teknolojileri takip etmesi önem arz etmektedir.

2.3. Uzaktan Eğitim’de Fatih Projesi ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA)

"FATİH" olarak bilinen Fırsatları Artırma ve Teknolojik Yenilik Hareketi, Milli Eğitim Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı arasında Kasım 2010'da imzalanan bir protokol kapsamında hayata geçiriliyor ve projelerin 5 yılda tamamlanması bekleniyor. Ekici ve Yılmaz (2013) ülkemizde yürütülen FATİH projesini, Türkiye'nin modern teknolojiyi kullanarak eğitimi etkinleştirmeyi amaçlayan küresel rekabette yer alma çabalarına örnek olarak göstermektedir. Eryılmaz ve Uluyol (2015) 20. yüzyıl becerilerinin teknolojik bilgi, araç ve becerilerle doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadır. Eğitimde FATİH projesi, derslerde bilgisayar araçlarını etkin bir şekilde kullanarak öğrenme ve öğretme sürecine daha fazla duyuyu dahil etmek, eğitim-öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak, okullarda teknolojiyi geliştirmek için başlatıldı. Bu ilkelere dayalı çözümler üretirken başarı faktörleri 5 temel ilkeye dayanmaktadır: (Atli,2022)

- Erişilebilirlik: zaman ve araçlardan bağımsız olarak her zaman, her yerde hizmet verebilmek,
- Verimlilik: daha odaklı ve verimli bir çalışma ortamı ve büyüyen alanlar sağlamak,
- Eşitlik (Fırsat Eşitliği): tüm paydaşların en iyi hizmet,

- Ölçülebilir: Gelişimin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için süreçlerin ve sonuçların doğru bir şekilde ölçülebilmesini ve uygun geri bildirimlerin verilmesini sağlamak ,
- Kalite: Tüm eğitimin kalitesini ölçülebilir bir şekilde artırmak. (MEB 2021

EBA Eğitim Bilişim Ağı ise, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Fatih projesi kapsamında oluşturulan, anaokulundan liseye kadar tüm öğrenme seviyeleri için kişiselleştirilmiş ve güvenilir bir öğrenme ortamı sağlayan bir sosyal eğitim platformudur. Kullanıcılara kişisel ve mesleki gelişim için müfredata uygun ders içeriği ve içeriği sağlayan bir eğitim platformudur. (MEB 2021) Bu platformun amacı, materyallerin okullarda, evlerde veya başka yerlerde bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) araçlarıyla kullanımını destekleyerek eğitimde teknoloji entegrasyonunu sağlamaktır.

3. YÖNTEM

Uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi için öğretmen ve öğrencilere nitel veriler kullanılarak açık uçlu sorularla anket çalışması yapılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler iki ayrı grup olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bağlayıcı olması açısından her iki grubunda ortak noktaları bulunmuş ve GZFT analizi çıkarılmıştır.

3.1. Araştırmanın Önemi

İnternetin eğitimde kullanılmasıyla birlikte geleneksel öğrenci ve öğretmen anlayışları değişmiştir. Öğrencinin rolü sadece kendisine sunulan bilgiyi almak değil, aynı zamanda bilgiyi arayıp bulmak, günlük hayatta faydalı kılmak ve ondan faydalanmaktır. Böylece “yaşam boyu öğrenme” kavramı ile öğrenciler kendilerine iyi bir arkadaş bulmuştur. Toplumun bu kadar büyük bir kısmı kısa sürede yaşam boyu öğrenen bireyler haline geliyor (Karasar, 2004). Uzaktan eğitim yaşam boyu öğrenme kavramının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışmada uzaktan eğitim sistemini kullanan öğretmen ve öğrencilere anket çalışması yapılarak GZFT analizleri çıkarılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel veriler kullanılarak ki-kare analizi yapılmış ve betimsel analiz ile desteklenmiştir. Öğrencilerden ve öğretmenlerden anketler aracılığıyla bilgiler toplanmıştır. Anket

50 öğrenci ve 50 öğretmene uygulanmıştır. Seçilen örneklem nitel araştırmalarda evrensel analiz için yeterli olup, çalışmada hazırlanan anketler Kayseri Müncübe Cingillioğlu ortaokulundaki öğrenci ve öğretmenlere dağıtılmıştır. Çalışmada kullanılan anket soruları Atılım Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi'nin yapmış olduğu uzaktan eğitim anket sorularından baz alınarak yapılmış ve gerekli izinler alınmıştır. Anket sorularına ek olarak yenilikçi teknolojinin mevcut olan EBA sisteminde kullanımının önemini anlamak için ankete ek olarak son soru olan ‘‘EBA sisteminde ‘‘SİRİ’’ uygulaması gibi yönlendirici ve yardımcı bir uygulama bulunması uzaktan eğitim sürecine kolaylık sağlar’’ ifadesi araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Öğretmenler ve öğrenciler iki ayrı grup olarak değerlendirilmiştir.

3.3.Verilerin Analizi

Nitel veriler kullanarak oluşturulan 33 soruluk anket çalışmasında öğrenci ve öğretmenler ayrı gruplar halinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın bağlayıcı olması açısından iki grubu hizmet alan ve hizmet sunucu olarak ortak noktalarını ortaya çıkaran bulgular kısmında GZFT tablosu oluşturulmuştur. Öğretmen ve öğrencilerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar ki-kare analizi ve betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Ki-kare analizi ve betimsel analizin amacı, sonuçları sistematik ve yorumlayıcı bir şekilde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Öğretmen ve öğrencilerin cevaplarından yola çıkarak onların görüş ve önerilerinin de eklendiği bulgular kısmında GZFT tabloları hazırlanmıştır. Anketler araştırmacı tarafından dağıtılmış, öğrenciler ve öğretmenler sırasıyla doldurmuştur. Araştırma için toplanan veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler (sayı, yüzde) kullanıldı. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için ki-kare analizi kullanıldı.

3.4. Veri Toplama Aracı

Veriler araştırmacı tarafından Kayseri Müncübe Cingillioğlu ortaokulundaki öğrenci ve öğretmenlere anket çalışması yapılarak toplanmıştır. Anketler 50 öğrenci ve 50 öğretmen olmak üzere toplamda 100 kişiye uygulanmıştır. Anketler araştırmacı tarafından dağıtılıp, anket bitiminde toplanmıştır. Anketlerde bulunan sorular açık uçlu sorulardan oluşmakta ve toplamda 33 soru bulunmaktadır.

4. BULGULAR

Araştırmada yapılan 33 soruluk anket çalışması ki-kare yöntemiyle analiz edilmiş olup uzaktan eğitim sistemi ve EBA Platformunu kullanan öğretmen ve öğrencilerin GZFT analizleri yapılmıştır. Çalışmanın bağlayıcı olması açısından her iki grubunda hizmet sonucu ve alıcı olarak ortak GZFT analizi de oluşturulmuştur.

4.1. Uzaktan Eğitim Sistemi ve EBA Platformunu Kullanan Öğretmenlerin GZFT Analizi

Araştırmanın bu kısmında uzaktan eğitim sistemi ve EBA platformunu kullanan öğretmenlere yapılan anket çalışmasında verdikleri cevaplara göre uzaktan eğitim sistemi değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin bakış açısına göre uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri analizi yapılmıştır

Güçlü Yönler

Güçlü yönler kategorisinde, öğretmenlere yapılan ankette genel olarak bakıldığında EBA sisteminin uzaktan eğitim sürecinde EBA Sistemine kayıt olmayı bilme, aktif olarak kullanılması, öğretmenlerin öğrencileri ile arasındaki sistem sorunları hakkındaki iletişimin kolay olması, dersleri tekrar edebilmeyi kolaylaştırması, uzaktan eğitim ile derslere hızlı erişimin sağlanması, derslerin düzenli takibinin yapılabilmesi de bu başlığın diğer unsurları olarak kabul edilmektedir. Güçlü Yönler öğretmenler kategorisinde elde edilen yorumların dağılımı şu şekilde bulunmaktadır:

- EBA kayıt sürecinde öğretmenlerin, öğrencileri bilgilendirme durumunun kuvvetli olması.
- EBA’da yaşanan sorunların çözümünde, öğretmenlerin öğrencileri ile arasındaki iletişim kuvvetli olması.
- EBA Sisteminin ders içeriklerine hızlı erişim sağlanması.
- Uzaktan Eğitim sürecinin kolay takip edilebilmesi.
- EBA Sisteminde bulunan videoların teknik açıdan ihtiyacı karşılaması.
- EBA Sisteminin karmaşık bir uygulama olmaması.
- Uzaktan eğitim durumunun dersleri sürekli tekrar etme imkanı ve canlı dersleri düzenli olarak takip etme durumu.
- Uzaktan eğitim sisteminin örgün eğitimi desteklemesi.

Zayıf Yönler

‘Zayıf Yönler’ kategorisinde araştırmada öğretmenler EBA sisteminin ders içeriklerinin yetersiz olduğunu düşünmüşlerdir. Öğretmenler uzaktan eğitim sayesinde daha hızlı öğrenme veya anlatma durumunun olmadığını düşünmektedir. Öğretmenler uzaktan eğitim sürecinin sanılanın aksine vakit tasarrufu sağlamadığını ve örgün eğitimde yer alan tüm derslerin uzaktan eğitim sürecinde de verilebileceği görüşüne katılmamaktadırlar. Öğretmenler yüz yüze eğitimle uzaktan eğitimin aynı olduğunu düşünmemektedir. Zayıf yönler kategorisinde elde edilen öğretmen yorumlarının dağılımı şu şekilde:

- EBA sistemini aktif olarak kullanılmaması ve etkili bir model olduğunu düşünülmemesi.
- EBA sistemindeki e-içeriklerinin öğretmenler açısından yetersiz olması.
- Uzaktan eğitimin örgün öğretime göre hızlı öğrenme veya anlatma durumunun olmaması.
- Uzaktan eğitim sisteminin öğretmenlere vakit tasarrufu kazandırmaması.
- Örgün eğitimde verilen çoğu dersin öğretmenler açısından uzaktan eğitime uygun olmaması.
- Öğretmenler açısından uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimle eşdeğer olarak görülmemesi.
- Öğrencilerin EBA sistemine girerken yaşadığı bağlantı sorunları.
- Öğretmenlerin EBA sistemini görsel açıdan eksik bulmaları ve sık sık teknik sorunlar yaşaması.

Fırsatlar

Araştırmada ankete katılan öğrenci ve öğretmenlerin uzaktan eğitim ve EBA sistemindeki öğrenme tekniklerini yakından takip etmektedirler. COVID-19 pandemisiyle beraber uzaktan eğitim sürecinde EBA'nın kullanılması eğitimin zaman ve mekân gözetmeksizin öğrencilere sunulması önemli bir fırsattır. Gelecek zamanda EBA sistemine benzer uzaktan eğitim platformlarının çoğalması da öngörülen fırsatlar arasındadır. Özellikle “yaşam boyu öğrenme” ilkesinin toplumda yaygınlaşmasıyla birlikte artan uzaktan eğitim talebi de eğitim için bir fırsat olarak görülmektedir. Ayrıca disiplinler arası yaklaşımın sunduğu farklı bakış açıları ile birçok farklı alandan öğretmen ve öğrencilerin etkileşim kurabilmesi de önemli bir fırsattır.

Teknolojik altyapı, teknolojinin gelişmesi ve günlük bilgi araçlarının yaygın kullanımı da birçok okultarafından fırsat olarak görülmektedir.

Fırsatlar bölümünde elde edilen yorumların dağılımı şu şekilde:

- EBA, Morpa Kampüs, Udey gibi platformların zaman ve mekan gözetmeksizin öğretmenler açısından çeşitlilik sunması uzaktan eğitime talebin artması.
- Toplumda uzaktan eğitim ile farklı alanlarda eğitimler için talebin artması.
- Bilinçli öğretmen potansiyelinin oluşması.
- Disiplinler arası yaklaşımın sunduğu fırsatlar.
- Bilişimin yaygınlaşması, teknolojinin ve teknolojik altyapının gelişmesi ve birçok okuldafırsat eşitliğinin sağlanması.
- Öğretmenlerin öğrencileri ile arasındaki iletişimin teknoloji boyutunda artması.
- Okulların uzaktan eğitim sürecindeki kalitesine göre marka değerinin artması.

Tehditler

Tehditler kategorisinde araştırmada öğretmenler tarafından uzaktan eğitimde EBA'da ders içeriğinin yetersiz olmasını tehdit olarak kabul edilir. Araştırmada öğretmenlere göre uzaktan eğitim sürecine verilen değer yüz yüze verilen eğitim kadar olmaması da ayrı bir tehdit unsurudur. Uzun süre bilgisayar, telefon ve tablet kullanımının sağlığa zararlı olması bir tehdittir. Diğer bir yandan teknik altyapı masrafları önemli tehdit algılamaları olarak görülür. Tehditler bölümünde elde edilen yorumların dağılımı şu şekilde:

- EBA'da bulunan ders içeriklerinin yetersiz olması.
- Uzaktan eğitim sürecine, yüz yüze eğitim kadar önem verilmemesi.
- Uzun süre bilgisayar kullanımının sağlık açısından olumsuz sonuçları.
- Artan öğrenci sayısı ile birlikte öğretmenlerin uzaktan ders kontrolünü sağlamada zorluklar yaşaması
- Teknolojik altyapı sorunlarının olması.

Tablo 1 : Uzaktan Eğitim Sistemini Kullanan Öğretmenlerin GZFT Tablosu

Uzaktan Eğitim Sistemini Kullanan Öğretmenlerin GZFT Tablosu	
Güçlü Yanlar <ul style="list-style-type: none">• EBA kayıt sürecinde öğretmenlerin, öğrencileri bilgilendirme durumunun kuvvetli olması.• EBA’da yaşanan sorunların çözümünde, öğretmenlerin öğrencileri ile arasındaki iletişimin kuvvetli olması.• EBA Sisteminin ders içeriklerine hızlı erişim sağlanması.• Uzaktan Eğitim sürecinin kolay takip edilebilmesi.• EBA Sisteminde bulunan videoların teknik açıdan ihtiyacı karşılaması.• EBA Sisteminin karmaşık bir uygulama olmaması.• Uzaktan eğitim durumunun dersleri sürekli tekrar etme imkanı ve canlı dersleri düzenli olarak takip etme durumu.• Uzaktan eğitim sisteminin örgün eğitimi desteklemesi.• EBA Sisteminde Siri uygulamasına benzer yardımcı robot asistan gibi uygulamaların olması öğrencilerin ilgisini çekme konusunda fırsatları artırması.	Zayıf Yanlar <ul style="list-style-type: none">• EBA sitemini aktif olarak kullanılmaması ve etkili bir model olduğunu düşünülmemesi.• EBA sistemindeki e-içeriklerinin öğretmenler açısından yetersiz olması.• Uzaktan eğitimin örgün öğretime göre hızlı öğrenme veya anlatma durumunun olmaması.• Uzaktan eğitim sisteminin öğretmenlere vakit tasarrufu kazandırmaması.• Örgün eğitimde verilen çoğu dersin öğretmenler açısından uzaktan eğitime uygun olmaması.• Öğretmenler açısından uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimle eşdeğer olarak görülmemesi.• Öğrencilerin EBA sistemine girerken yaşadığı bağlantı sorunları.• Öğretmenlerin EBA sistemini görsel açıdan eksik bulmaları ve sık sık teknik sorunlar yaşanması.

Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none">• EBA, Morpa Kampüs, UdeMy gibi platformların zaman ve mekan gözetmeksizin öğretmenleraçısından çeşitlilik sunması uzaktan eğitime talebin artması.• Toplumda uzaktan eğitim ile farklı alanlarda eğitimler için talebin artması.• Bilinçli öğretmen potansiyelinin oluşması.	<ul style="list-style-type: none">• EBA'da bulunan ders içeriklerinin yetersiz olması.• Uzaktan eğitim sürecine, yüz yüze eğitim kadar önem verilmemesi.• Uzun süre bilgisayar kullanımının sağlık açısından olumsuz sonuçları.• Artan öğrenci sayısı ile birlikte öğretmenlerin uzaktan ders kontrolünü sağlamada zorluklar yaşaması.• Teknolojik altyapı sorunlarının olması.

4.2. Uzaktan Eğitim Sistemi ve EBA Platformunu Kullanan Öğrencilerin GZFT Analizi

Araştırmanın bu kısmında uzaktan eğitim sistemi ve EBA platformunu kullanan öğrencilere yapılan anket çalışmasında verdikleri cevaplara göre uzaktan eğitim sistemi değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bakış açısına göre uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri analizi yapılmıştır.

Güçlü Yönler:

- Öğrenciler tarafından EBA Sisteminin aktif olarak kullanılması.
- EBA sisteminin etkili bir model olduğunun düşünülmesi.
- EBA Sisteminin kaydolma ve kayıt süreçleri hakkında bilgi sahibi olunması.
- Öğrenciler EBA sistemine kayıt sırasında öğretmenleri ile iletişim konusunda sorun yaşamamaları.
- EBA ders içeriklerinin uzaktan eğitim platformuna göre yeterli olduğunun düşünülmesi.
- EBA sisteminde bulunan bilgilendirici videoların teknik açıdan öğrenciler tarafından ihtiyacınkarşılanması.
- Uzaktan eğitimin öğrenme tekniklerini yakından takip etme ve ders içeriklerine hızlıcaulaşılabilmesi.

- EBA sisteminin dersleri tekrar etme durumunu sağlaması.
- Örgün Eğitimde olan bütün derslerin uzaktan eğitimde de kullanılabilmesi.
- Uzaktan eğitimin online dersleri düzenli olarak takip etme imkanı sağlaması.
- EBA Sisteminde Siri uygulamasına benzer yardımcı robot asistan gibi uygulamaların olması öğrencilerin ilgisini çekme konusunda fırsatları artırması.

Zayıf Yönler:

- EBA sisteminde canlı ders sırasında teknik problemlerin oluşması, öğrencilerin erişimsiz kalması.
- Uzaktan eğitim sisteminin daha hızlı öğrenmeye katkısının olmaması.
- Öğrencilerin canlı ders kayıtlarına sonradan erişim konusunda sıkıntı yaşamaları.
- Uzaktan eğitimin öğrenciler açısından yüz yüze eğitimle eşdeğer olduğunun düşünülmemesi.
- Uzaktan eğitim sisteminin işitsel ve görsel yönden desteklenmesine rağmen öğretime katkısının olmadığı düşünülmesi.

Fırsatlar:

- EBA, Morpa Kampüs, Udemy gibi platformların öğretmenler açısından olduğu gibi öğrenciler için de uzaktan eğitim için bir avantaj olması.
- Online eğitimin öğrencilerin zaman ve mekandan bağımsız olarak eğitim alabilme imkanı sağlaması.
- Uzaktan eğitimin vakit tasarrufu sağlaması ve diğer ilgi alanları için zaman sağlaması.
- Uzaktan eğitimin 21. Yüzyıl teknoloji becerilerini kazandırmada bir araç olması.
- Uzaktan eğitimle birlikte yeni öğrenim modellerinin ortaya çıkması ve geliştirilmesine olanak sağlaması.

Tehditler:

- Öğrenciler açısından yüz yüze eğitimle uzaktan eğitimin aynı olmaması.
- Teknolojik altyapı ve teknik sorunların olması.
- Canlı dersler sırasında yaşanan dikkat dağınıklığı ve erişim sorunları.
- Öğrencilerin fiziksel aktivitelerinin azalması.
- Uzun süre bilgisayar kullanımının sağlık açısından zararlı olması.
- Lise öncesi öğrencilerin bilinçsiz bilgisayar kullanımı, zararlı internet

sitelerine erişimin açık olması.

Tablo 2: Uzaktan Eğitim Sistemini Kullanan Öğrencilerin GZFT Tablosu

Uzaktan Eğitim Sistemini Kullanan Öğrencilerin GZFT Tablosu	
Güçlü Yanlar <ul style="list-style-type: none">• Öğrenciler tarafından EBA Sisteminin aktif olarak kullanılması.• EBA sisteminin etkili bir model olduğunun düşünülmesi.• EBA Sisteminin kaydolma ve kayıt süreçleri hakkında bilgi sahibi olunması.• Öğrenciler EBA sistemine kayıt sırasında öğretmenleri ile iletişim konusunda sorun yaşamamaları.• EBA ders içeriklerinin uzaktan eğitim platformuna göre yeterli olduğunun düşünülmesi.• EBA sisteminde bulunan bilgilendirici videoların teknik açıdan öğrenciler tarafından ihtiyacın karşılanması.• Uzaktan eğitimin öğrenme tekniklerini yakından takip etme ve ders içeriklerine hızlıca ulaşılabilmesi.• EBA sisteminin dersleri tekrar etme durumunu sağlaması.• Örgün Eğitimde olan bütün derslerin uzaktan eğitimde de kullanılabileceğinin düşünülmesi.	Zayıf Yanlar <ul style="list-style-type: none">• EBA sisteminde canlı ders sırasında teknik problemlerin oluşması, öğrencilerin erişim sağlayamaması.• Uzaktan eğitim sisteminin daha hızlı öğrenmeye katkısının olmaması.• Öğrencilerin canlı ders kayıtlarına sonradan erişim konusunda sıkıntı yaşamaları.• Uzaktan eğitimin öğrenciler açısından yüz yüze eğitimle eşdeğer olduğunun düşünülmemesi.• Uzaktan eğitim sisteminin işitsel ve görsel yönden desteklenmesine rağmen öğretime katkısının olmadığı düşünülmesi.

<ul style="list-style-type: none">• Uzaktan eğitimin online dersleri düzenli olarak takip etme imkanı sağlaması.• EBA Sisteminde Siri uygulamasına benzer yardımcı robot asistan gibi uygulamaların olması öğrencilerin ilgisini çekme konusunda fırsatları artırması.	
Fırsatlar <ul style="list-style-type: none">• EBA, Morpa Kampüs, UdeMy gibi platformların öğretmenler açısından olduğu gibi öğrencilerinde uzaktan eğitim için bir avantaj olması.• Online eğitimin öğrencilerin zaman ve mekandan bağımsız olarak eğitim alabilme imkanı sağlaması.• Uzaktan eğitimle birlikte yeni öğrenim modellerinin ortaya çıkması ve geliştirilmesine olanak sağlaması.	Tehditler <ul style="list-style-type: none">• Öğrenciler açısından yüz yüze eğitimle uzaktan eğitimin aynı olmaması.• Teknolojik altyapı ve teknik sorunların olması.• Canlı dersler sırasında yaşanan dikkat dağınıklığı ve erişim sorunları.• Öğrencilerin fiziksel aktivitelerinin azalması.• Uzun süre bilgisayar kullanımının sağlık açısından zararlı olması.• Lise öncesi öğrencilerin bilinçsiz bilgisayar kullanımı, zararlı internet sitelerine erişimin açık olması.

4.3. Uzaktan Eğitim Sistemini ve EBA Platformunu Kullanan Öğretmen ve Öğrenci Algıları ile Hizmet Sunucu ve Kullanıcıların Karşılaştırılması; GZFT ANALİZİ

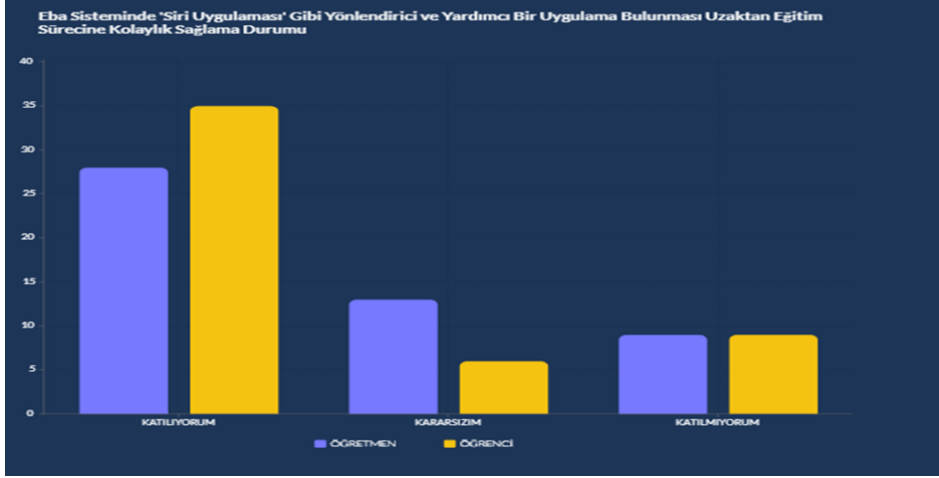
Araştırmanın bu kısmında uzaktan eğitim sistemini ve EBA Platformunu kullanan öğretmen ve öğrenciler iki grup olarak değerlendirilmiştir. Hizmet alan ve hizmet sunucu olarak ortak noktalarını ortaya çıkaran GZFT tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 3 : Öğretmen ve Öğrencilerin Algıları ile Hizmet Sunucu ve Algılarının Karşılaştırılması

F(-,+) Hizmet Sunumu algısı olumsuz olsa da Hizmet Talebi algısı olumlu olduğu için Fırsat olabilir	G(+,+) Hem Hizmet Sunumu hem de Hizmet Talebi algısı olumlu olduğu için Güçlü yöndür
Z(-,-) Hem Hizmet Sunumu hem de Hizmet Talebi algısı olumsuz olduğu için Zayıf yöndür	T(+,-) Hizmet Sunumu algısı olumlu olsa da Hizmet Talebi algısı olumsuz olduğu için Tehdit olabilir

"Yukarıda belirtilen öğrenciler ve öğretmenler özelindeki GZFT değerlendirmelerine ek olarak; Tablo 1'e baktığımızda Uzaktan Eğitim Sisteminin örneği olan EBA platformunu kullanan öğretmenler ve öğrencilerin, hizmeti sunan ve alan tarafından algıları karşılaştırıldığında Siri uygulamasına benzer yardımcı robot asistan gibi uygulamaların olması her iki taraf için de güçlü "S(+,+)" yöndür(Medeni,2016)

Şekil 1: Toplanan Verilere göre EBA Sisteminde "Siri Uygulaması" Gibi Yönlendirici ve Yardımcı Bir Uygulama Bulunması Uzaktan Eğitim Sürecine Kolaylık Sağlama Durumu

Uzaktan eğitim sürecinde EBA sistemine girişte yaşanan erişim sorunları her iki grup için de zayıf "W(-,-)" yöndür. Buna ek olarak uzaktan eğitim sisteminin örgün eğitimle eşdeğer görülmemesi de hizmet sunan öğretmenler ve hizmet alan öğrenciler açısından yine zayıf yöndür.

EBA sisteminin öğretmenler tarafından etkin bir model olduğunun düşünülmemesi ancak öğrenciler tarafından EBA sisteminin genel olarak etkin ve yeterli görülmesi hizmet sunumu açısından bir fırsat "O(-,+)" olarak değerlendirilebilir. (Medeni,2016)"

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Uzaktan eğitim süreciyle birlikte öğrencilerde gerek sisteme yeni adapte olmaları gerekse BİT araçlarını daha sık kullanmaya başlamalarıyla birlikte eğitim ve öğretim hayatı yeni bir ivme kazanmıştır. Günümüzde halen devam etmekte ve geliştirilmekte olan Fatih projesi ve EBA uygulaması uzaktan eğitime ilkökul, ortaokul ve lise bazındaki öğrenciler için eğitimin zaman ve mekân ayrımı olmadan istedikleri alanda çalışma imkânı bulmalarını sağlamıştır (Atlı,2022).

Fatih ve EBA projesi uzaktan eğitimin teknolojiye entegresinin ülkemizdeki güzel bir örneğidir. Bu çalışmada Fatih'den EBA'ya kamuda uzaktan eğitimin incelenmesi öğrenci ve öğretmenlerin uzaktan eğitime bakış açıları değerlendirilmiştir. GZFT analizleri, öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitim hakkında görüşlerini ifade etmektedir. Ki-kare analizine göre, anket yanıtlarının çoğunda katılımcı, öğretmen ve öğrenci grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken, çoğu öğretmen ve öğrencinin görüşlerinde benzerlik bulunmuştur.

EBA Uygulaması uzaktan eğitim sürecine hem öğretmenler hem de öğrenciler açısından büyük katkı sağlamaktadır. Uzaktan eğitimde e- içerik kullanımı da önemli bir rol oynamaktadır. Öğrenci ve öğretmenlerin çoğu anket sorusu olan EBA 'da "Siri Uygulaması" gibi yönlendirici ve yardımcı bir asistan uygulamasının bulunması, uzaktan eğitim sürecine kolaylık sağladığı düşüncesine katılmışlardır. Yardımcı robot uygulamasının olması öğrenciler için hem keyifli olması açısından, hem de derse katılımını artırma konusunda da katkı sağlayabilir. Yenilikçi teknoloji "Siri Uygulaması" mevcut olan EBA platformuna uygulanması öğrenciler ve öğretmenler açısından olumlu bulunmuştur. Bu çalışmada bir örneği ortaya koyulduğu üzere, bilişim hizmetlerinin güçlü ve zayıf yanlarının değerlendirilmesinde hizmet, kullanıcı ve hizmet sağlayıcı taraflarının birlikte ve karşılaştırmalı ele alınması da faydalı çıkarımlar sunabilmektedir.

Uzaktan eğitim sistemi gelecek yüzyılda mekân ve zaman kavramı olmadan bilgiye kolayca ulaşma imkânı sunacaktır. Sanal evreninin sunduğu imkanlarla birlikte ülkemizde ve Dünya'da sanal sınıflar oluşturularak öğrencinin ilgisi ve yaratıcılığı da artacaktır. Böylece gelecekte mevcut uzaktan eğitim sistemlerinin gelişmesiyle birlikte sanal sınıflara geçiş aşamasının kolay olacağı öngörülebilir.

Sonuç olarak uzaktan eğitimin yenilikçi teknolojilerin ortaya koyduğu fayda gözükmektedir, ancak ileriye yönelik bunların hizmet, kullanıcı ve hizmet sağlayıcı tarafından daha detaylı çalışmalarla genişletilmesi sağlanabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Atlı, H., (2022). Fatih'ten EBA'ya Kamuda Eğitim Teknolojilerinin Evrimi ve Geleceğe Yönelik İyileştirme Önerileri: Eğitimde Etkileşimli E-İçerik Kullanımının Önemi, *Ege 5th International Conference On Social Sciences Kongresi Bildiri Kitabı*,356-372

Çoban, S. (2013). Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi. *İstanbul: XVI. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildiri Kitabı*

Devran, Y., & Elitaş, T. (2016). Uzaktan eğitim: fırsatlar ve tehditler. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(27), 31-40.

Ekici, S., & Yılmaz, B. (2013). FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 317- 339.

Eryılmaz, S., &Uluyol, Ç. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 209-229.

Karasar, Ş., (2004) Eğitimde Yeni İletişim Teknolojiler İnternet Ve Sanal Yüksek Eğitim, *TheTurkish Online Journal of EducationalTechnology – TOJET* October 2004 ISSN: 1303- 6521 volume 3 Issue 4 Article 16

Kaya, Z. (2002). Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.

MEB. (2021). <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/about.html> adresinden alındı.

Medeni,(2016), Tbd 33. Ulusal Bilişim Kurultayı, Reflections on Strategic Information Systems Planning: GZFT (Strengths,Weaknesses,Opportunities and Threats),Balanced Score Card(BSC) and Cost Opportunity,*Ankara Yıldırım Beyazıt University*.

Sarıtaş, M. (2009). Uzaktan Eğitim. M.Sarıtaş (Ed.). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Ankara: Pegem A. Yayıncılık. 137-163.

Şahin, G. G., Perkmen, S. (2011). Uzaktan Eğitim. S. Perkmen, E.Tezci (Ed.). Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.95-107.

Uşun, S. (2006). Uzaktan Eğitim. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Taş, A. (2022). Ortaokul öğrencilerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sınıf gruplarındaki paylaşımlarının fen bilimleri dersindeki akademik başarılarına, eğitsel sosyal ağ kullanım öz-yeterliklerine ve EBA kullanımına yönelik görüşlerine etkisi (*Master's thesis, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*).

Talan, T. (2022). Eğitimde Dijitalleşme Ve Yeni Yaklaşımlar. Efe Akademi Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Willis, B. (1993). Distance Education: A Practical Guide. Englewood Cliffs, NJ: *Educational Technology Publications*